

Beslag och genom- sökning på distans

Rättslig vägledning 2022:22
Utvecklingscentrum
Juli 2022

Innehållsförteckning

1	Inledning	6
2	När föremål tas i beslag.....	7
2.1	Rättsliga förutsättningar för beslag.....	7
2.1.1	Föremålet är tillgängligt för beslag.....	7
2.1.2	Föremålet ska gå att säkra genom beslag	8
2.1.3	Beslagsskäl enligt 27 kap. 1 § rättegångsbalken.....	8
2.2	Förbud mot beslag i vissa fall.....	10
2.2.1	Begreppet ”skriftlig handling” och elektroniskt lagrad information.....	11
2.2.2	Advokater, läkare, psykologer och vissa andra yrkeskategorier.....	12
2.2.3	Journalistiskt källmaterial.....	15
2.2.4	Vid oklarheter om visst material omfattas av beslagsförbud.....	15
2.2.5	Om det uppmärksammas i efterhand att visst material omfattas av beslagsförbud.....	16
2.3	Närvarorätt vid genomsökning av vissa handlingar.....	18
2.3.1	Närvarorätt vid undersökning av beslag och kopior av beslag.....	18
2.3.2	Närvarorätt vid genomsökning på distans.....	20
2.4	Vissa alternativ till beslag.....	20
2.4.1	Formlösa omhändertaganden.....	21
2.4.2	Spår.....	21
2.4.3	Förvar och kvarstad.....	22
2.4.4	Penningbeslag	23
2.5	Beslagsbeslut av annan behörig beslutsfattare	23
2.5.1	Justitiekanslerns exklusiva behörighet.....	23
2.5.2	Beslut av domstol.....	24
2.6	Dokumentation och andra initiala åtgärder.....	24
2.6.1	Upprättande av beslagsprotokollet. När och hur ska dokumentationen ske.	24
2.6.2	Ändringar i beslagsprotokollet.....	26
2.6.3	Fastställande av beslag och åklagarens kontroll av beslagsprotokollen.....	26
2.6.4	Underrättelse om beslag.....	28
2.6.5	Bevis om beslag.....	30
2.6.6	Omfattande beslag.....	30

3	Kopiering.....	32
3.1	Definition och grundläggande förutsättningar.....	32
3.1.1	Anknytningen till primärt tvångsmedel m.m.....	32
3.2	Vem beslutar om kopiering?	33
3.3	Förbud mot kopiering samt åtgärder när kopierat material omfattas av beslagsförbud	33
3.4	Underrättelse om kopiering.....	33
3.5	Rättens prövning när någon yrkar att en kopia ska förstöras	34
3.6	Förstörelse av kopior i sidomaterial m.m.	35
4	Genomsökning på distans.....	36
4.1	Definition och grundläggande förutsättningar.....	36
4.1.1	Gränsdragningar mot undersökning av beslaget respektive mot hemlig dataavläsning.....	37
4.2	Vem beslutar om genomsökning på distans?.....	38
4.3	Protokollföringen av genomsökning på distans.....	38
4.4	Förbud mot genomsökning på distans.....	39
4.5	Närvarorätt vid genomsökning på distans i vissa fall.....	39
4.6	Underrättelse	40
4.7	Samtycke, proportionalitetsprincipen och granskning av handlingar.....	41
4.8	Exekutiv jurisdiktion och territorialitetsprincipen.....	42
5	Handläggningen under beslagstiden.....	44
5.1	Hur länge kan beslaget bestå efter att det fastställts	44
5.2	Behörighet att undersöka brev eller andra enskilda handlingar ...	45
5.3	Utredningen om anspråkstagare samt frågor om godtrosvärv och panträtt.....	46
5.3.1	Praktiska utredningsåtgärder gällande anspråkstagare	46
5.3.2	Reglerna om godtrosvärv och utredningsåtgärder kring godtrosvärv.....	46
5.4	Beslagsförhandling i rätten	50
5.4.1	Rättens prövning när någon yrkar att ett fastställt beslag ska hävas.....	51
5.4.2	Rättens prövning av beslut om förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken.....	52
5.4.3	Rättens prövning vid internationell rättslig hjälp eller europeisk utredningsorder	53
5.5	Vårdplikten och lån av beslag.....	53
6	Särskilt angående vissa typer av beslag eller undersökningar av dem.....	56
6.1	Brev och paket under postbefordran samt restriktionspost.....	56
6.1.1	Brev och paket under vanlig postbefordran.....	56

6.1.2	Restriktionspost	57
6.2	Telefoner, datorer och andra elektroniska informationsbärare	59
6.2.1	Vid beslagstillfället.....	59
6.2.2	Åtkomst och säkrande av informationen.....	60
6.2.3	Vilken information får användas efter undersökning?.....	60
6.2.4	Alternativa möjligheter att få tillgång till information i elektroniska informationsbärare (HAK, HDA)	61
6.2.5	Förverkande av lagringsmedia på grund av brottsligt innehåll eller liknande	61
6.3	Övervakningsbilder och -filmer	62
6.4	Stöldgods från butik när endast misstänkt gör anspråk	62
6.5	Kontanter, värdepapper etc.....	62
6.6	Narkotika och alkohol.....	64
6.6.1	Förstörande av narkotika och alkohol	64
6.6.2	Hanteringen när domstolen häver beslag av narkotika efter frikännande dom.....	64
6.7	Bilar och andra registrerade fordon.....	65
6.7.1	Specifikt om godtrosvärv vid beslag av registrerade fordon.....	65
6.8	Nycklar.....	67
6.9	Pass och identitetshandlingar.....	67
6.10	Affischer, flygblad, kläder med mera vid misstanke om hets mot folkgrupp.....	68
7	Beslagen hävs eller avslutas på annat sätt.....	70
7.1	När häver åklagaren eller rätten beslag	70
7.2	Beslag som hävs av åklagare under förundersökning eller vid åtals väckande för att lämnas ut till någon	71
7.2.1	Hävande av beslag (inte förtida utlämnande).....	71
7.2.2	Flödesschema generellt vid hävande av beslag (inte förtida utlämnande)	72
7.2.3	Allmänt om att häva beslag med flera anspråkstagare	73
7.2.4	Flera anspråkstagare, inklusive den som beslaget har tagits från.....	73
7.2.5	Flera anspråkstagare, utom den som beslaget har tagits från.....	73
7.2.6	Hävande av beslag med endast en anspråkstagare	74
7.2.7	Flödesschema endast en anspråkstagare (utomstående) ..	75
7.2.8	Hävande av beslag utan anspråkstagare.....	75
7.2.9	Flödesschema ingen anspråkstagare	76
7.2.10	Förtida utlämnande, 27 kap. 4 a § rättegångsbalken	76

7.2.11	Flödesschema gällande utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken	80
7.3	Avslutande av beslag genom att yrkande framställs i samband med åtal	82
7.3.1	Yrkanden om bättre rätt, förverkande, förvarstagande enligt stöldgodslagen m.m.	82
7.3.2	Särskilt om hanteringen när åtalet ogillas	85
7.3.3	Särskilt om hanteringen när åtalet läggs ner (bristande bevisning, preskription etc.)	86
7.3.4	Särskilt om domens rättskraft för ej hanterade beslag.....	86
7.4	Avslutande av beslag genom förverkande (utan åtal)	87
7.4.1	Förverkande enligt narkotikastrafflagen	87
7.4.2	Förverkande enligt 1986 års förverkandelag inklusive omedelbart förverkande/direktförverkande.....	87
7.5	Beslag med status "förstört"	88

1 Inledning

Syftet med denna rättsliga vägledning är att ge åklagare vägledning gällande frågor om hanteringen av beslag i alla skeden av förundersökningen utifrån en sammanfattning av gällande regler och relevanta avgöranden från domstol, JO och JK.

Vägledningen omfattar också de bestämmelser gällande kopiering och genomsökning på distans som införts i 27 och 28 kap. rättegångsbalken den 1 juni 2022, samt ytterligare frågor som hör nära samman med beslag såsom bland annat lagen (1986:796) om godtrosvärkvärk och stöldgodslagen samt i viss utsträckning regler om förverkande.

Huvudavsnitten i vägledningen är indelade efter var under beslagsprocessen frågan berörs. **Avsnitt 2** berör frågor kring det initiala beslagsbeslutet såsom grundförutsättningarna för att ta något i beslag, alternativ till beslag, dokumentation och frågor gällande beslagsförbud.

Avsnitt 3 gäller bestämmelser om kopiering, 27 kap. 17 a – 17 e §§ rättegångsbalken.

Avsnitt 4 behandlar bestämmelserna om genomsökning på distans i 28 kap. 10 a – 10 i §§ rättegångsbalken.

Avsnitt 5 berör frågor som kan uppkomma under tiden när ett föremål är i beslag, till exempel utredningen om och regelverket för godtrosvärkvärk, särskild beslagsförhandling med mera.

Avsnitt 6 berör specifika frågor som uppkommer för vissa typer av beslag, däribland elektroniska informationsbärare, kontanter, brev med mera. Detta avsnitt kan handla om frågor under hela beslagsprocessen, beroende på vilka frågeställningar som just den typen av föremål aktualiserar.

Avsnitt 7 gäller avslutningen av beslaget antingen genom att beslaget hävs av åklagaren och hanteringen i samband därmed, att yrkande framställs till rätten eller att åklagaren fattar eget beslut om förverkande. Här återfinns även flödesscheman för beslut och underrättelser i olika typsituationer.

Denna rättsliga vägledning är en uppdatering av och ersätter den tidigare beslagshandboken, senast uppdaterad i maj 2015. Lagändringar till och med 1 juni 2022 har beaktats och ett antal tillsynsbeslut och vägledande avgöranden har infogats.

Notera att rekommendationerna kring beslag av restriktionspost (avsnitt 6.1.2) är förändrade jämfört med föregående beslagshandbok.

2 När föremål tas i beslag

Den första delen av denna vägledning går igenom de grundläggande förutsättningarna för att ta något i beslag, regler om förbud mot beslag i vissa fall samt vad som gäller för den initiala dokumentationen och underrättelser. Mer om särskilda bestämmelser och saker att tänka på för vissa typer av beslag (brev, telefoner, datorer och andra elektroniska informationsbärare, bilar med mera) behandlas i avsnitt 6.

2.1 Rättsliga förutsättningar för beslag

De grundläggande förutsättningarna för att ta föremål i beslag är följande:

- a) föremålet ska vara **tillgängligt** för beslag och
- b) föremålet ska **gå att säkra** genom beslag (typiskt sett lös egendom) och
- c) minst ett av **beslagsskälen i 27 kap 1 § rättegångsbalken** ska finnas,
 - föremålet kan skäligen antas ha betydelse för utredningen om brott
 - föremålet kan skäligen antas ha tagits ifrån någon genom brott
 - föremålet kan skäligen antas bli förverkat på grund av brott
 - föremålet kan användas för att utföra en genomsökning på distans (28 kap. 10 a § rättegångsbalken)
 - föremålet kan skäligen antas ha betydelse för utredning om utvidgat förverkande (36 kap. 1 b § brottsbalken) och slutligen
- d) **proportionalitetsprincipen** ska vara uppfylld

2.1.1 Föremålet är tillgängligt för beslag

Beslagsbeslut ska omedelbart gå i verkställighet och kan inte fattas med framåtsyftande verkan. Det innebär att själva beslagsbeslutet inte kan fattas *inför* en husrannsakan, utan först när föremålet har anträffats och är direkt tillgängligt. Det gör ingen skillnad om det är helt klarlagt att ett eftersökt föremål finns på en viss plats och kommer att anträffas, eller om det är oklart om det som söks kommer att anträffas.

I många fall krävs alltså ett föregående tvångsmedel för att eftersöka det som kan tas i beslag. Förutom husrannsakan kan även kroppsvisitation och edition vara aktuella. Många gånger anträffas dock föremålet under sådana omständigheter att det inte krävs något föregående tvångsmedel. Ett frivilligt över-

lämnande kan också göra att det inte behövs något inledande tvångsmedel för ett beslut om beslag.¹

Ett uttryckligt undantag från huvudregeln att föremålet ska vara tillgängligt för beslag finns gällande frysningsbeslut, se handboken Erkännande och verkställighet inom EU av frysningsbeslut.²

2.1.2 Föremålet ska gå att säkra genom beslag

Endast lös egendom kan tas i beslag. För fast egendom får andra tvångsmedel såsom förvar och kvarstad användas för att säkra egendomen, till exempel för en utredning om utvidgat förverkande enligt 36 kap. 1b § brottsbalken.

Medel på konto kan **inte** säkras genom ett sedvanligt beslag. I stället kan säkring i sådana fall ske genom antingen förvar och kvarstad eller penningbeslag när förutsättningar föreligger. Se ytterligare avsnitt 6.5 om beslag av pengar och värdepapper med mera.

Elektroniskt lagrad information är **inte** att se som ett föremål och beslag kan endast användas för att säkra informationsbärare (föremål) där informationen finns lagrad, till exempel USB-minne, hårddisk, minneskort eller motsvarande. Beslaget avser då informationsbäraren i sig, medan åtkomst till relevant information sker genom undersökningen av beslaget.³

Polisens hantering och säkring av beslaget innebär normalt att beslaget ska förvaras i polisens lokaler. Undantag kan göras för föremål som kräver särskild hantering som t.ex. särskilt känsliga eller skrymmande föremål. Ett annat skäl kan vara att föremålet innehåller forensiska spår som riskerar att kontamineras eller förstöras. I sådana fall bör samråd ske med forensiker om lämplig förvaringsplats och åtgärder beträffande hantering och förvaringsätt.⁴ Se även avsnitt 2.6.6 Omfattande beslag.

2.1.3 Beslagsskäl enligt 27 kap. 1 § rättegångsbalken

Minst ett av de särskilda beslagsskäl som nämns i 27 kap. 1 § rättegångsbalken måste finnas för att det ska vara tillåtet att använda tvångsmedlet beslag. Det kan även vara så att flera beslagsgrunder föreligger samtidigt. Ett föremål som tagits ifrån annan genom brott kan samtidigt vara något som har betydelse för utredningen om brottet för spårsäkring eller annat. Detsamma

¹ JO 2006/2007 s. 54

² Åklagare får, enligt lagen (2005:500) om erkännande och verkställighet av frysningsbeslut i vissa fall, besluta om beslag av föremål som kan antas komma att påträffas i en annan medlemsstat i EU, utan hinder av att föremålet inte är tillgängligt vid beslutet (2 kap. 1 § första stycket).

³ Det har diskuterats om elektronisk information som sådan skulle kunna vara föremål för beslag, trots att informationen inte i strikt mening utgör ett föremål men för närvarande anses det inte möjligt enligt svensk rätt. Ds 2005:6 s. 303 och SOU 2017:100 s. 394 f.

⁴ PMFS 2017:4 FAP 102-2 20 §

gäller något som kan antas komma förverkas på grund av brott. Beslagtagna narkotika ska givetvis förverkas, men är samtidigt av betydelse för utredningen om brottet.

Kan antas ha betydelse för utredning om brott (bevisbeslag)

Ett föremål kan antas ha betydelse för utredningen om det för spanings- eller förundersökningsarbetet framåt. Det kan också vara ett direkt bevis för att den misstänkte är skyldig, till exempel en övervakningsfilm. När det gäller föremål som kan betraktas som spår rekommenderas att de inte tas i beslag även om de kan användas för utredningen om brott, se avsnitt 2.4 Vissa alternativ till beslag.

Kan antas ha tagits ifrån någon genom brott (återställandebeslag)

Stöldgods bör generellt tas i beslag. Vid butikstillgrepp förekommer formlöst återställande i situationer när gärningspersonen grips på bar gärning, föremålet eller föremålen kommer enbart från det brottet och gärningspersonen gör inte anspråk på godset.

Om frågan underställs åklagaren, samt i andra situationer än den nyss nämnda vid butikstillgrepp, är rekommendationen att misstänkt stöldgods tas i beslag. Detta bland annat för att innehavaren inte ska berövas de rättssäkerhetsgarantier som följer av beslagsbeslutet.

Kan antas vara förverkat genom brott (förverkandebeslag)

Med förverkandebeslag avses att beslaget skäligen kan antas bli föremål för ett sakförverkande. Förverkande kan ske med stöd av specialstraffrättsliga bestämmelser, exempelvis narkotika som förverkas enligt bestämmelserna i narkotikastrafflagen. I andra fall kan beslag sakförverkas med stöd av bestämmelserna i 36 kap. 2 eller 3 §§ brottsbalken.

Beträffande kontanter och motsvarande utbyte av brott, se avsnitt 6.5, Kontanter, värdepapper etc samt RÄV 2021:9 "Brottsutbyte, förvar och kvarstad".

Det vanliga är att beslag sker inom ramen för en förundersökning eller i samband med att en förundersökning inleds.

Brottsverktyg kan dock förverkas utan att en förundersökning inletts, s.k. omedelbart förverkande eller direktförverkande, vilket följer av bestämmelsen i 27 kap. 14 a § rättegångsbalken. Där framgår att om förverkande kan ske enligt 36 kap. 3 § brottsbalken, får föremålet tas i beslag. I 36 kap. 3 § 1 p brottsbalken finns bestämmelsen om förverkande av föremål som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning. Mer om polisens beslutsmöjligheter gällande direktförverkanden, se avsnitt 7.4.

Kan antas användas för att utföra en genomsökning på distans

Sedan den 1 juni 2022 finns bestämmelser om undersökning på distans (28 kap. 10 a och b §§ rättegångsbalken). En sådan undersökning är ett sätt att inhämta elektronisk information som lagras utanför den tillgängliga informationsbäraren. I dessa fall är det föremål som kan bli aktuellt för beslag någon typ av elektronisk informationsbärare/kommunikationsutrustning. Se mer om genomsökning på distans, avsnitt 4.

Kan antas ha betydelse för utredningen om förverkande av utbyte av brottslig verksamhet enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken

För att ett förverkande av utbyte av brott eller brottslig verksamhet enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken (utvidgat förverkande) ska kunna ske, kan det ibland krävas t.ex. bevisning kring äganderätten till den egendom som kan yrkas förverkad eller annan dokumentation angående egendomen.

Eftersom dessa situationer inte handlar om bevis för brottet som sådant, är det inte fråga om ett bevisbeslag. I stället kan beslag ske med den här angivna grunden. Exempel på föremål som kan tas i beslag är kvitton, kontoutdrag och liknande som ger information om äganderätt till kapitalvaror, banktillgodohavanden och innehav av fastigheter utomlands. Om utvidgat förverkande, se RÄV 2021:9 "Brottsutbyte, förvar och kvarstad".

Proportionalitetsbedömningen

Med undantag för brev och paket under postbefordran, se 27 kap. 3 § rättegångsbalken och avsnitt 6.1, finns det ingen särskilt föreskriven nivå gällande brottets straffskala för att beslag ska få ske.

I stället är proportionalitetsbedömningen, som ska beaktas vid alla tvångsmedel, särskilt inskriven i 27 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken. Skälen för åtgärden ska uppväga det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller något annat motstående intresse.

2.2 Förbud mot beslag i vissa fall

27 kap. 2 § rättegångsbalken utgör förbud mot att ta skriftliga handlingar i beslag i vissa fall inom särskilt skyddade kretsar.

Beslagsförbudet kan brytas igenom i särskilt angivna situationer.

Beslagsförbud omfattar även elektroniskt lagrad information (sms, e-post-meddelanden etc.) som utbyts inom samma skyddade krets. Detta oavsett att handlingarna som sådana inte är föremål för beslag.

Att viss information kan vara skyddad på grund av reglerna om beslagsförbud förekommer framför allt vid undersökningar av telefoner och datorer samt hanteringen av den information som följer därav.

Datorn eller telefonen kan vanligtvis tas i beslag även när man kan förvänta sig att den innehåller skyddade dokument eller annan skyddad information. Undersökningen måste dock ske med särskild vaksamhet i förhållande till sådan information och kan utlösa en närvarorätt, se avsnitt 2.3.⁵

Reglerna om beslagsförbud har ändrats den 1 juni 2022. Dessförinnan fanns det ett särskilt förbud i 27 kap. 2 § rättegångsbalken mot att beslagta skriftliga handlingar mellan närstående, med vissa undantag vid grövre brott. Genom lagändringen upphävdes detta beslagsförbud helt.⁶ Detta avsnitt innefattar därför avgöranden som handlar om det numera upphävda beslagsförbudet mellan närstående, men där frågor har berörts som har bäring också på de kvarstående områdena för beslagsförbud.

2.2.1 Begreppet "skriftlig handling" och elektroniskt lagrad information

Vid tillkomsten av bestämmelsen i 27 kap. 2 § rättegångsbalken fanns det i princip inget annat än handlingar i pappersform som kunde omfattas av beslagsförbudet. På grund av den tekniska utvecklingen är bestämmelsen numera oftare aktuell för elektronisk information som är lagrad i telefoner, datorer eller andra lagringsmedia.

Även sådan elektroniskt lagrad information som sms, mms, e-postmeddelanden m.m. anses träffas av beslagsförbudet.

Som utgångspunkt för vad som avses med en handling kan användas 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen. Där definieras begreppet "handling" så att det innefattar både konventionella handlingar i pappersform och elektronisk information som är lagrad i ett föremål (dator, mobiltelefon, extern server eller liknande).

Av förarbetena till bestämmelsen i tryckfrihetsförordningen framgår bland annat att det centrala för en handling är att den har ett betydelseinnehåll som är fixerat på något slags medium. Vidare, för upptagningar, att det är en "konstellation av sakligt sammanhängande uppgifter" och att det är de lagrade uppgifterna (informationsinnehållet) som utgör en handling.⁷

⁵ JO beslut 2010-12-22 dnr 140-2010. Advokat som var förordnad offentlig försvarare för en häktad hade, genom en anhörig till den häktade, mottagit en mobiltelefon som tillhörde klienten. Telefonen togs i beslag från advokaten. Enligt JO:s bedömning var telefonen och allt innehåll däri anförtrodd advokaten i dennes uppdrag som försvarare och all information i den skyddad av beslagsförbud. JO ansåg att mobiltelefonen skulle ha fredats från beslag i denna situation, om inte klienten medgett att den överlämnades till polis och åklagare. JO inledde förundersökning för tjänstefel på grund av hanteringen av beslaget.

⁶ Det finns inga övergångsbestämmelser angående avskaffandet av detta beslagsförbud. Meddelanden med beslagstidpunkt före 1 juni 2022 och som fram till dess omfattades av beslagsförbud, kan alltså numera i normalfallet åberopas fritt. Se prop. 2021/22:119 s. 160.

⁷ Se hänvisning i prop. 2021/22:119 s. 112

I NJA 2015 s. 631 gällde frågan husrannsakan hos en tidningsredaktion i syfte att beslagta bildfiler av betydelse i brottsutredning. I ärendet invändes att filerna skulle kunna innehålla sådan metadata att källskyddet medförde ett beslagsförbud.

Högsta domstolen uttalade att beslagsförbudet utgör ett informationsskydd även för andra former av handlingar, såväl för information av annat slag än skrift som för andra bärare av information än papper. Högsta domstolen refererade även till 2 kap. 3 § första stycket TF, där det talas om framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel.

JO 2009/10 s. 80. E-postmeddelanden mellan f.d. makar hade åberopats som bevisning i mål om skattebrott där båda var misstänkta. Korrespondensen ansågs lika skyddad i elektronisk form som skriftliga meddelanden.

2.2.2 Advokater, läkare, psykologer och vissa andra yrkeskategorier

Om kretsen av befattningshavare

Av 27 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken följer att beslagsförbud gäller om en viss *handling kan antas innehålla uppgifter som vissa befattningshavare inte får höras om som vittne*.

En ytterligare förutsättning för förbudet är att handlingen *innehas av befattningshavaren eller den som tystnadsplikten gäller till förmån för*. Har handlingen vidarebefordrats utanför denna krets gäller alltså inte förbudet.

De befattningshavare som avses i bestämmelsen är de som är befriade från vittnesplikt enligt 36 kap. 5 § rättegångsbalken. Av denna bestämmelse följer att bl.a. advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor och psykologer inte får höras som vittnen om något som har anförtrotts dem i deras yrkesutövning eller som de har erfarit i samband därmed.

Befrielsen från skyldighet att vittna och därmed förbudet mot att ta handlingar i beslag bortfaller om det är

- medgivet i lag (se nedan, "Beslagsförbudet bryts igenom i olika grad vid allvarlig brottslighet") **eller**
- om den som tystnadsplikten avser att skydda samtycker till det.

Exempel på handlingar som kan vara föremål för beslagsförbud är journalutdrag inom vården och annan dokumentation från vårdinstanser samt sms eller e-postmeddelanden till och från advokater.

En väsentlig avgränsning utgörs av att informationen har *anförtrotts i någons yrkesutövning* eller är sådan information *som de erfarit i samband med yrkesutövningen*. Med detta avses att uppgifterna har lämnats med en uttrycklig eller underförstådd begäran om att det är fråga om förtroliga uppgifter.

För beslagsförbud i förhållande till advokater finns flera vägledande rättsfall från Högsta domstolen och Regeringsrätten⁸. Sammanfattningsvis kan sägas att det ska göras en generös bedömning av förbudsområdet i syfte att upprätthålla den starka advokatsekretessen.

NJA 1977 s. 403. Undantagsregeln i 27 kap. 2 § har enligt sin lydelse blivit betydligt mer vidsträckt än som föranleds av ändamålet med att tillgodose sekretesskravet mellan advokat och klient. Men eftersom stadgandet gäller till skydd för enskild person mot tvångsingripande från det allmännas sida föreligger hinder för en rättstillämpning i strid med paragrafen.

NJA 1990 s. 537. Även när en advokat är ställföreträdare för ett bolag bör handlingar som rör bolaget kunna anses anförtrodda honom i hans egenskap av advokat och därmed vara fredade från beslag. För att beslagsförbudet ska vara tillämpligt krävs dock att bolaget kan anses vara advokatens klient. Högsta domstolen menade samtidigt att det från advokatens sida bör vara tillräckligt med ett blygsamt mått av bevisning.

NJA 2010 s. 122. Beslagsförbudet är tillämpligt även när beslaget görs hos en advokat som själv är misstänkt för brott. Förbud mot editionsföreläggande gäller på samma grund.

Av avgörandet framgår att undantag från beslagsförbudet kan föreligga om syftet bakom ett samarbete mellan en advokat och hans uppdragsgivare skulle vara brottsligt. Detsamma gäller om samarbetet enbart skulle bestå i att advokaten aktivt medverkade till att dölja ett brott. I dessa fall har advokaten inte bedrivit yrkesutövning som advokat enligt 36 kap. 5 § rättegångsbalken.⁹

JO beslut 2020-01-20, dnr 1447-2018. I en förundersökning om mord togs en mobiltelefon, tillhörig personen A, i beslag. A var inte misstänkt för mordet utan hördes som vittne i den utredningen. Vid undersökningen anträffades sms-meddelanden mellan A och en advokat B som varit offentlig försvarare för A i en tidigare utredning. Numret var sparat som kontakten "min advokat".

⁸ RÅ 2001 ref 67 gällde föreläggande för två advokatbyråer att inkomma med uppgifter för skattekontroll, samt möjligheten att undanta uppgifter därifrån på grund av advokatsekretess enligt 36 kap. 5 § rättegångsbalken. I ett av fallen ansågs informationen inte skyddad (uppgifter i utgående fakturor enbart om klienternas identitet och debiterade belopp). I det andra ansågs informationen skyddad (uppgifter om betalningar från depåkonto hos fondkommissionär till advokatbyrån och betalningar till klient).

⁹ Bakgrunden var att ett bolag hade vänt sig till advokatfirman med en förfrågan om biträde med löpande juridisk rådgivning och representation i bolagets styrelse. HD beaktade vid bedömningen av om ett klientförhållande förelåg dels att handlingarna som tagits i beslag funnits i advokatbyråns lokaler, och dels att andra jurister vid byrån biträtt med rådgivning som inte gällde styrelsearbetet. Enligt HD är en klients befogade intresse av konfidentialitet inte mindre av det skälet att en brottsmisstanke riktas mot hans advokat.

A blev senare misstänkt och åtalades för skyddande av brottsling, grovt brott, och B förordnades som dennes offentlige försvarare. Polisen upprättade två promemorior med information från telefonundersökningen. Meddelandena ingick i förundersökningsprotokollet samt åberopades initialt som bevisning för att knyta den mordmisstänkte till visst telefonnummer.

JO konstaterade att sms-meddelandena omfattades av beslagsförbud då det var uppgifter som A anförtrott B i dennes egenskap av försvarare i en tidigare utredning. Polisen borde därför inte ha upprättat promemorior om innehållet utan borde i stället ha underställt åklagaren den frågan, och åklagaren borde inte ha låtit materialet ingå i förundersökningsprotokollet eller åberopat dem som bevisning.

Beslagsförbudet bryts igenom i olika grad vid allvarlig brottslighet

Befrielsen från vittnesplikt bortfaller i flertalet fall vid grövre brottslighet, 36 kap. 5 § rättegångsbalken. Detta medför att även beslagsförbudet bortfaller i motsvarande mån enligt nedan.

- För advokater och deras biträden vid brott med minimistraff på fängelse två år, dock EJ försvarare
- För försvarare gäller **absolut beslagsförbud** utan undantag (36 kap. 5 § fjärde stycket rättegångsbalken)
- För övriga, t.ex. läkare och psykologer, regleras beslagsförbudets gräns genom 10 kap. 21 och 23 §§ offentlighets- och sekretesslagen. Detta innebär att beslagsförbudet bortfaller
 - vid brott mot någon som inte fyllt arton år om det är fråga om våldsbrott, brott mot frihet och frid samt sexualbrott (brott som avses i 3, 4 och 6 kap. brottsbalken samt lagen om förbud mot könsstympning)
 - om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år
 - generellt vid försöksbrott där det fullbordade brottet inte har föreskrivet lindrigare straff än fängelse två år
 - specifikt vid försöksbrott där det fullbordade brottet inte har föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år, när gärningen innefattar försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § smittskyddslagen

En vanlig situation där beslagsförbudet behöver beaktas gäller dokumentation inom vården, såsom journalanteckningar och fotografier vid läkarbesök. För våldsbrott av mindre allvarligt slag (misshandel eller ringa misshandel med vuxen målsägande) gäller beslagsförbud om inte den som handlingarna gäller lämnar samtycke.

Beslagsförbudet bortfaller alltså vid fullbordade brott som bland annat grov misshandel, våldtäkt och rån samt vid försöksbrott som bland annat försök till mord, försök till våldtäkt och försök till grovt rån. Det innebär att i de fallen krävs det inte samtycke för att hämta ut medicinsk dokumentation.

2.2.3 Journalistiskt källmaterial

Journalistiskt material kan vara föremål för beslagsförbud till följd av tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens bestämmelser om källskydd. Inte heller detta är ett oinskränkt beslagsförbud.

Beslagsförbudets omfattning följer även i detta fall av befrielsen från vittnesplikt för vissa kategorier i 36 kap. 5 § rättegångsbalken, nu sjätte stycket.

Om tystnadsplikt gäller enligt 3 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § yttrandefrihetsgrundlagen, är huvudregeln beslagsförbud för motsvarande information. Det som regleringen tar sikte på är att anonymitetsskyddet för källor inte ska kringgås. Den som avses skyddas med bestämmelsen kan däremot välja att efterge detta.

Frågan kan aktualiseras vid beslag från medieföretag eller journalister. Generellt gäller att det finns skäl att iakttä försiktighet när sådana beslag övervägs samt vid husrannsakan i syfte att ta beslag därifrån.

2.2.4 Vid oklarheter om visst material omfattas av beslagsförbud

Ibland visar det sig först i efterhand att en viss mottagare av t.ex. sms är en advokat, journalist eller tillhör en annan sådan krets av mottagare där ett beslagsförbud kan aktualiseras. En mobiltelefon eller annan elektronisk utrustning som tas i beslag från en privatperson kan exempelvis visa sig innehålla meddelanden som påstås vara sända till eller från en advokat. Finns det anledning att misstänka att det är kommunikation som omfattas av beslagsförbud, bör frågan klarläggas så tidigt som möjligt i utredningen så att skyddat material kan sorteras bort.

Vid tvekan om viss kommunikation faller under beslagsförbud eller ej, kan det uppkomma gränsdragningsproblem i samband med förhör m.m. som berör det aktuella materialet. Detta kan leda till att förhör hålls om material som eventuellt omfattas av beslagsförbud.

Hävdar den misstänkte att förhållandena utgör beslagsförbud och att viss bevisning inte får åberopas, men åklagaren anser motsatsen, bör domstolen uppmärksammas särskilt på detta. Även om domstolen inte kan avvisa bevisningen kan det bli aktuellt att föra särskild bevisning gentemot ett påstående om att kommunikationen träffas av beslagsförbud. Detta för att domstolen korrekt ska värdera den framlagda bevisningens värde och styrka.

2.2.5 Om det uppmärksammas i efterhand att visst material omfattas av beslagsförbud

Åklagaren har ett självständigt ansvar för att, så långt det är möjligt, se till att material som omfattas av beslagsförbud tas bort så tidigt som möjligt.

Åklagaren ska på samma sätt se till att material som omfattas av beslagsförbud inte tas in i processmaterialet eller åberopas som bevisning.

Upptäcks det under förundersökningen att information som omfattas av beslagsförbud ingår i t.ex. material från telefontömning, ska misstänkt inte höras om detta.

Upptäcks det före beslut i åtalsfrågan att information som omfattas av beslagsförbud har hanterats under förundersökningen, bör informationen om möjligt tas bort eller maskeras i förundersökningsprotokollet. I stället får informationen läggas som sidomaterial.

Kan information som omfattas av beslagsförbud inte särskiljas från material som måste tas med i förundersökningsprotokollet, bör informationen likväl inte användas som bevisning mot den misstänkte.

Om materialet redan har åberopats som bevisning när det uppmärksammas att beslagsförbud gäller, bör bevisningen i de delarna återkallas.

Att ett visst material omfattas av beslagsförbud kan vara något som uppenbaras eller som påstås först i samband med förhör under förundersökningen, efter åtal eller ibland först under rättegången i tingsrätt eller hovrätt. Detta kan leda till problem vid hanteringen av det omstridda material som berörts i förhör och tagits in i förundersökningsprotokoll eller som ingått i tingsrättens dom.

Det grundläggande förhållningssättet till beslag eller information som åtkommit i strid mot beslagsförbudet framgår bland annat av **NJA 2015 s. 631** (p. 19): **"Vad som gäller om ett beslag har skett i strid mot beslagsförbudet är inte lagreglerat. Efter grunderna för bestämmelsen måste det dock antas att beslagsmyndigheten inte får använda den skyddade informationen och har att verka för att denna inte finns bevarad inom myndigheten."**

Domstolen kan inte avvisa bevisning enbart på den grunden att den omfattas av beslagsförbud. Däremot kan målet komma att återförvisas till lägre instans om det framkommer först i hovrätten att visst material har åberopats trots att det omfattats av beslagsförbud. Detta beroende på att det behöver vara transparent hur bevisningen har skaffats fram och att rätten ska ha getts möjlighet att värdera bevisningen utifrån detta.

JO 2009/10 dnr 2138-2007. En dator hade beslagtagits från en man som misstänktes för bland annat skattebrott. Vid undersökningen anträffades e-post mellan mannen och hans före detta hustru, även hon misstänkt för samma brott. Meddelandena togs med i förundersöknings-

protokollet och åberopades av åklagaren som bevisning i åtal mot dem båda.

Riksåklagaren konstaterade i yttrande till JO att åklagaren borde ha avstått från att använda sig av e-postkorrespondensen. JO delade denna bedömning och fann anledning till viss kritik.

Göta hovrätts beslut 2019-06-18, mål B 518-19. I mål angående bland annat osann försäkran, grovt brott, åberopades bevisning som omfattades av beslagsförbud mellan närstående. Såvitt framgår berodde åberopandet på ett förbiseende. Frågan om beslagsförbud väcktes först i hovrätten. Målet återförvisades på grund av jäv i tingsrätten.

Hovrätten prövade samtidigt frågan om åberopandet av bevisning som omfattats av beslagsförbud utgjorde en självständig grund för att återförvisa målet. Av hovrättens skäl för beslutet framgår att hovrätten fäste vikt vid vilken betydelse bevisningen ansågs ha haft för utgången. Hade bevisningen framstått som avgörande, skulle det kunna ha utgjort ett grovt rättegångsfel och därigenom skäl för återförvisning.¹⁰ I det aktuella fallet bedömdes bevisningen inte ha den betydelsen och återförvisning var inte nödvändig på den grunden.

Hovrätten noterade att tingsrätten inte hade kunnat avvisa bevisningen, men för att kunna göra en fullgod prövning av bevisningen måste domstolen få kännedom om hur bevisningen har tillkommit. Felet bedömdes i det fallet ha kunnat läkas genom prövningen i hovrätten.

Svea hovrätts beslut 2020-11-30 i mål B 11117-20. Två bröder åtalades för grovt insiderbrott. En väsentlig del av bevisningen bestod av sms mellan dem. Frågan om beslagsförbud uppmärksammades inte i tingsrätten, som dömde i enlighet med åtalet. Efter att beslagsförbudet påtalats i överklagande, återförvisades målet för förnyad prövning vid tingsrätten.

Trots att bevisningen i detta fall hade stor betydelse för utgången i målet, återförvisades målet inte på grund av grovt rättegångsfel utan med hänsyn till instansordningens princip.¹¹ Att bevisningen hade hanterats utan att beslagsförbudet uppmärksammats i tingsrätten, an-

¹⁰ Från hovrättens beslut: "För det fall att bevisningen har varit avgörande för en fällande utgång syns det ligga närmare till hands att bedöma bristerna som ett grovt rättegångsfel (jfr t.ex NJA 2003 s. 323 och NJA 2015 s. 222). Det är emellertid hovrättens uppfattning att tingsrätten inte har grundat sina bedömningar enbart på de meddelanden som invändningen om beslagsförbud gäller."

¹¹ Från hovrättens beslut: "Principen om fri bevisföring innebär att i princip alla bevismedel får åberopas i domstol. Det förhållandet att ett bevis upptagits i strid med en rättsregel utesluter inte att det får läggas fram i en rättegång och tillerkännas ett högt bevisvärde. Hovrätten gör mot denna bakgrund bedömningen att det i tingsrätten inte har förekommit ett sådant rättegångsfel som avses i 51 kap. 28 § rättegångsbalken". Hovrätten ansåg inte heller att rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen var åsidosatt, eftersom de tilltalade hade haft möjlighet att bemöta den bevisning som lagts fram och ifrågasätta värdet av denna.

sågs dock kunna ha betydelse för bedömningen av bevisningens värde. Det bedömdes inte heller lämpligt att hovrätten som första instans skulle göra den bedömningen.

Eftersom den bevisning som omfattades av beslagsförbud bedömdes vara av central betydelse för åtalet, lades åtalet ner efter återförvisningsbeslutet.

JO beslut 2020-01-20, dnr 1447-2018, (även refererat under avsnitt 2.2.2). Vissa sms-meddelanden hade tagits med i förundersökningsprotokoll och initialt åberopats som bevisning trots beslagsförbud. Meddelandena rörde kommunikation mellan klient och försvarare med kontaktuppgifter inlagda i telefonen som ”min advokat”. Sedan frågan om beslagsförbud förts på tal vid huvudförhandlingen, avstod åklagaren från att åberopa bevisningen.

I riksåklagarens yttrande i ärendet anges att ”Står det klart för åklagaren att det upptäckts skyddad information vid genomgång av en beslagtagna mobiltelefon, ska informationen inte ingå i förundersökningsprotokollet och borde heller inte ha åberopats som bevisning i målet.”

JO framhöll att det är ett grundläggande krav att en sådan genomgång som den aktuella görs med viss försiktighet och att den som söker igenom telefonen är uppmärksam på om den kan innehålla information som inte får tas i beslag. Om sådan information påträffas ska den självfallet inte läsas, skrivas ut eller på något annat sätt användas i en förundersökning eller i en rättegång.

2.3 Närvarorätt vid genomsökning av vissa handlingar

2.3.1 Närvarorätt vid undersökning av beslag och kopior av beslag

Från den 1 juni 2022 har det införts en närvarorätt i vissa fall för den som drabbats av beslaget. Syftet med detta är att undvika att en undersökning sker av material med beslagsförbud eller att materialet hanteras i strid med sådant förbud. Innebörden är att den drabbade (eventuellt med biträde eller vårdnadshavare) ska ges rätt att närvara redan vid den första undersökningen av vissa handlingar.

Reglerna omfattar beslagtagna elektroniska kommunikationsutrustningar i situationer där det vid undersökningen kan befaras komma fram uppgifter som träffas av beslagsförbud enligt 27 kap. 2 § rättegångsbalken. Reglerna gäller också för undersökning av kopior från sådant beslag (27 kap. 11 b § rättegångsbalken). För genomgång av beslagtagna handlingar i pappersform finns alltså **inte** någon lagreglerad närvarorätt.

Med ”elektronisk kommunikationsutrustning” avses här all elektronisk utrustning som kan anslutas till ett elektroniskt kommunikationsnät för kommunikation. Även en fristående enhet såsom en hårddisk, eller någon annan ut-

rustning med bara inspelnings- eller lagringsfunktion, omfattas om den kan anslutas till ett kommunikationsnät.¹²

Närvarorätten syftar till att den som drabbas av undersökningen ska ges rätt att direkt framföra upplysningar som kan klargöra när och i vilken omfattning beslagsförbudet är aktuellt.

När utlöses närvarorätten?

Det ska "kunna antas" att aktuellt material innefattar uppgifter med beslagsförbud. I detta ligger att det inte är tillräckligt med ett blankt påstående om att den elektroniska kommunikationsutrustningen eller kopian innehåller sådana uppgifter som bestämmelsen syftar till att skydda. Det krävs någon form av konkret bevisning för att påståendet ska godtas.

Om beslaget eller kopieringen avser en dator eller liknande hos en advokat, läkare, journalist eller annan som hör till den personkrets som avses i 36 kap. 5 § rättegångsbalken kan det regelmässigt antas komma fram skyddade uppgifter vid genomsökningen. Närvarorätten bör därför presumeras i sådana fall.

Vem eller vilka har närvarorätt?

Till att börja med gäller närvarorätten för "den som drabbats av åtgärden". Vanligtvis är den drabbade samma person som den som åtgärden har skett hos. Ett exempel är om en mobiltelefon anträffas vid husrannsakan hos en misstänkt, där det också framgår att telefonen tillhör den misstänkte. Den misstänkte är då den som har närvarorätt vid undersökningen av telefonen.

Utgångspunkten bör dock vara vem som förfogar över den specifika utrustning som ska undersökas. Vem som är den drabbade får således avgöras från fall till fall.

Om innehavaren av viss elektronisk kommunikationsutrustning är skyddad av tystnadsplikt (t.ex. patient) innebär detta inte någon självständig rätt för den som har tystnadsplikt (läkaren) att närvara vid genomsökningen.¹³

Den som har närvarorätt har även rätt att anlita ett biträde för att antingen ge råd och vägledning under genomsökningen eller närvara i den drabbades ställe (27 kap. 11 c § rättegångsbalken).

Om den som drabbas av åtgärden är under femton år bör även vårdnadshavare närvara.

Förutsättningen för närvaro av såväl biträde som vårdnadshavare är att det inte innebär men för utredningen. För att minska risken för sådana men finns

¹² Prop 2021/22:119 s. 166

¹³ Prop. 2021/22:119 s. 71

en möjlighet att besluta om yppandeförbud (27 kap. 11 b § 3 st rättegångsbalken)

Undantag från närvarorätten vid särskilda skäl

Om det finns särskilda skäl mot närvarorätten, får undantag göras. Som exempel på sådana fall kan nämnas

- den enskildes närvaro riskerar att **fördröja genomsökningen** på ett sätt som inte anses godtagbart. Detta gäller framför allt fristärenden med frihetsberövade eller underåriga om det saknas praktisk möjlighet att genomföra undersökningen i den drabbades närvaro
- den enskilde är **förhindrad att närvara** och hindret förväntas inte upphöra på lång tid, till exempel en person som är bortrest under längre tid
- utredningen syftar till att **förhindra ett pågående allvarligt brott** såsom terroristbrottslighet
- **underrättelse om beslaget har skjutits upp** på grund av men för utredningen och genomsökningen behöver ske innan underrättelse kan lämnas

Undantagsregeln från närvarorätt är avsedd att tillämpas restriktivt och endast i de fall det framstår som rimligt i förhållande till åtgärden. Ett alternativ för att bibehålla närvarorätten till exempel vid långvarigt förhinder för den drabbade är att denne anlitar ett biträde.

2.3.2 Närvarorätt vid genomsökning på distans

Närvarorätt kan förekomma även vid genomsökning på distans enligt 28 kap. 10 a – 10 i §§ rättegångsbalken. Syftet är även då en möjlighet att kunna påtala om något material omfattas av beslagsförbud. I huvudsak följer närvarorätten vad som gäller för undersökning av beslag eller kopior men med vissa särskilda tillägg angående genomförandet, se avsnitt 4.5.

2.4 Vissa alternativ till beslag

I vissa fall finns från början anledning att överväga om något ska tas i beslag eller i stället hanteras genom annat förfarande. Till exempel gäller detta om något kan hanteras som spår eller genom ett formlöst omhändertagande.

Står valen mellan andra tvångsmedel, exempelvis beslag eller förvar, kan det också under utredningens gång finnas skäl att ersätta ett tvångsmedel med ett annat. Angående kopiering, se avsnitt 3.

2.4.1 Formlösa omhändertaganden

Beslag är ett tvångsmedel och det kan inte ersättas av ett formlöst omhändertagande om det inte står klart att t.ex. målsäganden frivilligt eller på eget initiativ har lämnat över egendom till polisen.

Är det fråga om egendom som används för utredningen av brottet och som har betydelse för bevisningen, som målsägandens eller ett vittnes mobiltelefon eller dator, rekommenderas likväl att besluta om beslag även vid ett frivilligt överlämnande. Beslag och teknisk undersökning är många gånger också att föredra för att motverka eventuella invändningar om att målsäganden har utelämnat eller manipulerat delar i ett ingivet material.

Utredningshandlingar som ges in och kan tillföras förundersökningsmaterialet behöver dock inte tas i beslag om enbart handlingarnas innehåll är av betydelse, det vill säga när det inte finns anledning att spårsäkra eller göra någon annan undersökning av handlingarna.

Utrymmet för att informellt återställa stöldgods till målsäganden utan föregående beslag är mycket begränsat, se avsnitt 2.1.3 om återställandebeslag.

2.4.2 Spår

Med spår avses enligt kommentaren till 27 kap. 1 § rättegångsbalken "föremål som **varken har något värde eller är i någons besittning**". Spår tas oftast inte i beslag utan kan registreras separat hos polisen.

Spår är föremål som skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott. Till spår räknas vanligen kroppsvätskor som blod, saliv och sekret samt föremål som kan anträffas på en brottsplats och som kan bli föremål för en teknisk undersökning t.ex. cigarettfimpar, patronhylsor och tomflaskor. Andra exempel är lämningar som brandrester eller mark- och vattenprover vid ett misstänkt miljöbrott. Även spårsäkringssatser efter sexuella övergrepp (s.k. rapekit) tillhör kategorin spår.

Sitter spåret på ett föremål bör föremålet tas i beslag, till exempel klädesplagg eller sänglinne där en undersökning avser spår av kroppsvätskor.

Det finns ett intresse av att spår bevaras på ett ordnat sätt, främst med hänsyn till att spåren i framtiden kan komma att undersökas med ny teknik. Resultatet kan få betydelse i resningsärenden eller leda till att en misstänkt person kan bindas till en gärning.

Det kan uppstå gränsdragningsproblem med vissa föremål som är i någons besittning. En cigarettfimp med salivspår som anträffas på allmän plats behandlas som spår. En motsvarande cigarettfimp som anträffas vid husrannsakan i någons bostad är i någons besittning och ska tas i beslag. Vid tvekan om något ska behandlas som spår eller tas i beslag bör besittningsbegreppet styra i första hand. Kvarstår tvekan bör föremålet hanteras som beslag.

Anser åklagaren att ett föremål som har tagits i beslag ska behandlas som ett spår ska beslaget hävas. Ett förslag till formulering av beslutet är "beslaget hävs, bedöms vara spår" (anspråkstagare saknas). Det är därefter polisens uppgift att bedöma om spåret ska registreras i TekPro eller på annat sätt (se nedan).

Ytterligare om spår och undersökningar av dessa, se Kriminalteknik – En handbok för åklagare.

Om registrering och bevarande av spår

Polisens tekniska rotlar använder ärendehanteringssystemet TekPro för att registrera spår och beslag. Varje brott där det förekommer teknisk utredning blir ett ärende i TekPro. Begäran om undersökning av spår kan överföras elektroniskt från TekPro till Nationellt forensiskt centrum (NFC).

Spår som registrerats i TekPro kan sökas där.¹⁴

Polisen ansvarar för hanteringen av spår och dess bevarande.¹⁵

2.4.3 Förvar och kvarstad

Kontanter eller andra värdeföremål kan av olika skäl komma att tas i beslag i början av en utredning. Det kan vara fråga om återställandebeslag eller beslag i syfte att förverka pengar som ett identifierat utbyte av specifikt brott (dock mindre vanligt).

Om beslagsskäl upphör under utredningen kan det ändå finnas skäl att inte lämna tillbaka beslaget när det hävs, utan använda egendomen exempelvis för att säkra en målsägandes rätt till skadestånd. Beslaget kan då hävas för att i stället tas i förvar enligt bestämmelserna i 26 kap. 3 § rättegångsbalken.

För mer information om den hanteringen samt allmänt om förvar och kvarstad, se RÄV 2021:9 "Brottsutbyte, förvar och kvarstad".

Ytterligare om beslag av kontanter med mera se avsnitt 6.5.

¹⁴ I de fall då spår inte registreras i TekPro är det nödvändigt att ge spåret en unik märkning och att noggrant ange var spåret anträffats. Exempelvis kan K-numret kombineras med ett löpnummer. Det bevisvärde ett spår kan ha är beroende av att det är möjligt att följa dokumentationen av spåret från att det anträffades till polisens registrering via NFCs undersökning och deras utlåtande.

¹⁵ Spår ska sparas om man bedömer att det ensamt eller tillsammans med annan bevisning kan förväntas leda till en fällande dom i framtiden. Spår som inte ska sparas förstörs. I de fall som spår sparas efter avslutad förundersökning eller huvudförhandling bör det sparas tills preskription har inträtt för den aktuella gärningen.

2.4.4 Penningbeslag

Penningbeslag är ett tvångsmedel som endast används vid misstanke om penningtvättsbrott. Oftast avser penningbeslag kontobehållning, där ett sedvanligt beslag enligt 27 kap. rättegångsbalken inte är ett alternativ.

Är det i stället fråga om kontanter och misstanke finns om penningtvättsbrott kan dock såväl penningbeslag, beslag som förvar komma ifråga för att säkra pengarna. Vilket av nämnda alternativ som bör väljas som tvångsmedel varierar beroende på syftet med beslaget och om det även finns andra brott än penningtvättsbrott som utreds.

För mer information om penningbeslag, se Rättslig vägledning 2021:20 ”Penningtvätt och penningbeslag”.

2.5 Beslagsbeslut av annan behörig beslutsfattare

2.5.1 Justitiekanslerns exklusiva behörighet

Vid brott mot TF eller YGL är Justitiekanslern exklusivt behörig att fatta beslut och allmän åklagare får inte hantera dessa ärenden. Polisen kan inte heller tillämpa regler om fara i dröjsmål vid beslag eller husrannsakan i sådana ärenden.

Särskild vaksamhet på behörighetsfrågan bör iakttas vid beslag som görs i anslutning till brottet hets mot folkgrupp.

I de ärenden som JK handlägger ska allmän åklagare inte fatta beslut om beslagen utan överlämna frågan.¹⁶ Dock ska inget material översändas direkt till JK utan föregående kontakt. Beslagsfrågor med särskilda gränsdragningsproblem gällande behörigheten kan i praktiken förekomma när det gäller brottet hets mot folkgrupp (t.ex. tryckta skrifter, tröjor med tryck etc.).

JK har i en promemoria den 10 januari 2019 (i ärende 242-19-1.7) redogjort för kompetensfördelningen mellan JK och polis samt allmän åklagare. Promemorian med kontaktuppgifter finns på Rånet under fliken ”Jour”. I promemorian redogörs för de vanligaste fallen där det kan uppstå tveksamhet om behörigheten och där det kan behövas samråd innan beslut tas om beslag m.m.

Exempel på gränsdragningsfrågor som kan vålla problem är otillåtna texter eller symboler på flygblad, affischer, flaggor, kläder, klistermärken och cd-skivor. Svårigheten ligger främst i att avgöra om texten är tryckt, det vill säga att JK ska överta ärendet, eller om den inte är tryckt, och att allmän åklagare

¹⁶ Ett beslut av polis eller allmän åklagare i ett ärende där JK är exklusivt behörig saknar lagstöd och är enligt JK en nullitet. JK har i tillsynsärende dnr 3434-07-22 bedömt bl.a beslag av tryckta skrifter i ett jourärende på allmän kammare. Anhållningsbeslutet gällde i det fallet såväl misshandel som hets mot folkgrupp.

är behörig. Vissa produkter är oftast tryckta och JK ska därför som huvudregel kontaktas även om det är enstaka exemplar som påträffas. Se även avsnitt 6.10.

2.5.2 Beslut av domstol

Om det uppkommer behov av att ta något i beslag under pågående förhandling i rätten, bör åklagaren yrka att rätten ska besluta om beslaget under förutsättning att föremålet är tillgängligt vid förhandlingen.

Detta avsnitt gäller enbart domstolens möjlighet att besluta att något ska tas i beslag. Om separat beslagsförhandling under pågående förundersökning, se avsnitt 5.4.

Rätten kan formellt besluta om beslag i alla typer av mål och situationer, 27 kap. 5 § rättegångsbalken. Eftersom det som tas i beslag ska vara tillgängligt, är det mycket ovanligt att rätten beslutar om beslag. Ett exempel är att hovrätten tar egendom i beslag som hävts av tingsrätten, efter kontroll med polisen att föremålet finns kvar hos dem.

Innan åtal har väckts kan rätten besluta om beslag enbart på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Har åtal väckts kan rätten dessutom besluta om beslag på eget initiativ eller på yrkande av målsäganden.

Uppkommer det behov av beslag i rättens lokaler under en pågående rättegång brukar åklagaren begära att rätten fattar beslut.¹⁷ Om en fråga om beslag väcks i domstol är utgångspunkten att föremålet eller handlingen inte får tas i beslag förrän efter en beslagsförhandling. En sådan förhandling ska ske snarast möjligt.

Åklagaren kan t.ex. yrka att rätten ska besluta att ta ett föremål i beslag som den tilltalade eller offentlige försvararen har visat upp vid huvudförhandlingen eftersom föremålet kan vara ett bevis eller kan komma att förverkas (typfall ett körkort eller annat dokument som misstänks vara förfalskat). I sådana fall prövas beslagsyrkandet direkt.

2.6 Dokumentation och andra initiala åtgärder

2.6.1 Upprättande av beslagsprotokollet. När och hur ska dokumentationen ske.

Skyldigheten att föra beslagsprotokoll och innebörden av det regleras i 27 kap. 13 § rättegångsbalken.

¹⁷ Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, fjärde upplagan, s. 418

Om beslut fattas om att spärra av en brottsplats enligt 27 kap. 15 § rättegångsbalken, t.ex. en lägenhet, ska ett motsvarande protokoll upprättas och grunden för åtgärden anges.¹⁸

Polisen, Tullverket, Kustbevakningen och skattebrottsenheterna är i egen- skap av verkställande myndigheter skyldiga att upprätta beslagsprotokoll (samt protokoll för beslut om avspärning enligt 27 kap. 15 § rättegångsbalken). Protokollen är även viktiga för åklagaren eftersom de ofta används som bevismedel. Dessutom ska beslag många gånger fastställas av åklagaren enligt 27 kap. 4 § rättegångsbalken.

Ett beslag ska alltid dokumenteras och JO har i flera fall¹⁹ betonat vikten av att protokolleringsskyldigheten fullgörs. Polisens beslagsprotokoll upprättas i DurTvå. Det ska registreras särskilt i Cåbra när det skickats över i utred- ningshandling eller på annat sätt kommit åklagaren till handa.

Bestämmelsen i 27 kap. 13 § rättegångsbalken anses inte kräva en omedelbar dokumentation. Detta hör samman med att beslagen kan vara av mycket varierande, ibland stor, omfattning.

För omfattande beslag finns en viss lättnad i protokolleringskravet genom att sådana får beskrivas genom samlande beteckningar om det anses lämpligt. I sådana fall får det dessutom godtas att en mer detaljerad förteckning upprät- tas först efter att egendomen har förts till den verkställande myndighetens lokaler.

Se ytterligare angående omfattande beslag och vad som avses med detta avsnitt 2.6.6.

I fall där beslagen **inte** bedöms som omfattande bör det däremot krävas att beslagen från början preciseras i protokollet på ett sätt som möjliggör att häva delar av ett beslag.

JO beslut 2003-07-09 (dnr 3128-2002). Ett beslag av en plånbok verkställdes den 29 augusti 2002. Det upprättades ett protokoll över beslaget som upptog plånboken men det saknades redovisning av innehållet i den. Först den 18 september samma år upprättades en särskild förteckning av innehållet i plånboken, omfattande 12 punkter. JO konstaterade att det var uppenbart att materialet inte var av större omfattning. En detaljerad förteckning borde därför ha upprättats redan i samband med husrannsakan.

¹⁸ JK 2010-05-06 (dnr 8303-08-40) Åklagare hade fattat beslut om avspärning av lägenhet i samband med utredning om mord. Något protokoll hade inte upprättats och det framställdes inget yrkande till rätten om att avspärningen skulle bestå tills domen vunnit laga kraft. Avspärningen kom därför felaktigt att bestå efter domstolens avgörande.

¹⁹ Bl.a. JO 1987/88 s. 91

Om ett detaljerat protokoll inte omedelbart upprättas på platsen för beslaget måste det, enligt JO, ändå krävas att man genom anteckningar dokumenterar vad för slags egendom man för med sig och vilket antal det handlar om.²⁰

Ändamålet eller grunden för beslaget ska alltid anges i protokollet. Även brottet ska klart specificeras i protokollet.²¹

Polismyndighetens författningssamling PMFS 2017:4 (FAP 102-2) innehåller ytterligare regler om protokollering, förvaring av beslag med mera. Från dessa kan nämnas 18 och 19 §§ som innebär att en föremålsetikett ska skrivas ut för varje föremål. I samband med att beslaget verkställs eller snarast därefter ska varje föremål förses med tillhörande etikett.

Vidare framgår av de allmänna råden till 12 § anvisningar om hanteringen när ett beslagtaget föremål är skadat eller ur funktion. Sådan information ska anges i protokollet, liksom om ett beslagtaget föremål är försett med särskilda tillbehör.

2.6.2 Ändringar i beslagsprotokollet

Sedan beslagsprotokollet börjat fungera som bevismedel får i princip inget ändras i det. Efter denna tidpunkt måste felaktigheter ändras på så sätt att det framgår att det är en rättelse i efterhand, vilket ska anges med namn/signatur och datum.

Om det i efterhand konstateras att en beslagspunkt rätteligen borde ha varit flera, får det uppdras åt polisen att göra om så att till exempel beslagspunkt 1 i stället blir beslagspunkt 1:1-10. På så sätt framgår att det ursprungligen varit en samlad beslagspunkt.

ÅFS 2005:30 innehåller bestämmelser om att åklagares användning av ett straffprocessuellt tvångsmedel ska dokumenteras (1 §). Det ska framgå av dokumentationen vem som har fattat beslutet, tidpunkten för det och, i förekommande fall, vem som har varit föredragande i ärendet.

2.6.3 Fastställande av beslag och åklagarens kontroll av beslagsprotokollen

Beslag som inte är omfattande bör prövas och fastställas samma dag som åklagaren får del av beslagsprotokollet.

Beslag får fastställas av åklagaren per telefon när det gäller enklare ärenden och beslagsprotokollet inte är omfattande. Under jourtjänstgöring kan fastställande många gånger anstå till kontorstid.

²⁰ JO 1982/83 s. 48, JK 1981 s. 41 och JO 2003-07-09 (dnr 3128-2002)

²¹ JO 1956 s.95

Åklagaren bör gå igenom nyinkomna beslagsprotokoll successivt när de kommer in, för kontroll av att det föreligger rättsliga förutsättningar för beslagen och att det inte finns några uppenbara brister i polisens dokumentation.

Polisens respektive åklagarens beslutsbehörighet samt skyndsamhetskravet att fastställa beslag

I 27 kap. 4 § rättegångsbalken regleras bl.a. vem som ska pröva om ett verkställt beslag ska fastställas och när det ska ske. Innebörden är att ett verkställt beslag vanligtvis ska anmälas *skyndsamt* till förundersökningsledaren, som därefter *omedelbart* ska pröva om det finns rättsliga förutsättningar för beslaget och om beslaget ska fastställas eller inte.

Det vanliga är att ett beslag verkställs av polis eftersom åklagaren eller undersökningsledaren sällan är personligen närvarande. Beslaget är då att betrakta som ett provisorium fram till dess att det har fastställts.²²

Ett polisiärt befäl, exempelvis vakthavande befäl som inte är förundersökningsledare för den aktuella förundersökningen är inte behörig att fastställa beslag.²³

Även om åklagaren har fattat beslut om husrannsakan eller annat tvångsmedel med direktiv om vilka föremål som ska eftersökas, är det den som är på plats som avgör om de föremål som påträffas ska tas i beslag. Beslaget måste även i en sådan situation underställas åklagaren för beslut om fastställande. Bara om åklagaren skulle delta personligen vid en husrannsakan kan åklagaren direkt på plats besluta om vilka föremål som ska tas i beslag och dessa behöver då inte fastställas efteråt.

Många gånger kontaktas åklagaren per telefon under pågående husrannsakan med förfrågan om ett visst konkret föremål ska tas i beslag. Ett beslut i den situationen kan möjligen anses vara fattat av åklagaren.²⁴ Även sådana beslag bör emellertid fastställas i efterhand av åklagaren för att undvika missförstånd om vad som har tagits i beslag.

Rekvisitet "omedelbart" som tidsangivelse för åklagarens prövning används, utöver i 27 kap. 4 § rättegångsbalken, i flera andra lagrum i rättegångsbalken, bl. a. när det gäller regler om förhör och tvångsmedel.²⁵

Utifrån bestämmelserna i 27 kap. rättegångsbalken borde "omedelbart" kunna tolkas som att det finns vissa kortare tidsmarginaler. Vid omfattande beslag kan det emellertid krävas en del arbete av åklagaren innan beslut kan

²² JO 1986/87 s.98 och 2004/05 s. 70 (dnr 3128-2002)

²³ JO 2004/05 s. 70

²⁴ Gunnel Lindberg, a.a, s. 424

²⁵ Viss vägledning om vad rekvisitet innebär kan hämtas från stadgandena i 23 kap. 8 § respektive 24 kap. 8 § rättegångsbalken.

fattas. För att rutinerna ska fungera måste polisen sända beslagsprotokollet till åklagaren så snart som möjligt.

Under jourtid bör åklagaren pröva och fastställa beslag i nya ärenden om åklagaren har fått del av beslagsprotokollet och om ärendet är enkelt och endast gäller ett fåtal beslagspunkter. I övriga fall samt för omfattande beslag eller beslag i ett pågående ärende bör prövningen av beslagen kunna anstå till kontorstid.

Åklagarens kontroll av beslagsprotokollen

Det är åklagaren som är ytterst ansvarig för beslaget som sådant och protokolleringen av detta.

Det finns inget formellt hinder mot att en åklagare fastställer ett beslag efter en föredragning per telefon och låter t.ex. en polisman underteckna protokollsblanketten på sina vägnar, dvs. enligt uppdrag.²⁶ Det finns emellertid betydande fördelar med att åklagaren tar del av protokollet innan beslut fattas.

Om åklagaren tar del av protokollet får åklagaren en bättre uppfattning om vad som har tagits i beslag och var föremålet har anträffats. Det kan ha uppstått missförstånd som omedelbart måste rättas till genom att beslaget inte ska fastställas i vissa delar. Begär polisen att ett beslag ska fastställas per telefon får åklagaren i det enskilda fallet avgöra om det är möjligt.

Skulle åklagaren få in ett protokoll där det felaktigt anges att beslagen är fastställda trots att åklagaren inte har fattat sådana beslut, vilket erfarenhetsmässigt förekommer, ska en genomgång av protokollen ske snarast möjligt i syfte att kontrollera de rättsliga förutsättningarna för att hålla kvar egendomen i beslag.

2.6.4 Underrättelse om beslag

27 kap. 11 § rättegångsbalken reglerar underrättelsen till den från vilken beslaget sker. Underrättelse ska ske så snart det kan ske utan men för utredningen.

Genom underrättelsen ges den berörde möjlighet att begära rättens prövning av beslaget.²⁷

²⁶ Gunnel Lindberg, a.a, s. 423

²⁷ Det finns ingen uttrycklig skyldighet att tillsammans med underrättelsen upplysa om möjligheten att begära rättens prövning men JO har uttalat att det är lämpligt att en sådan upplysning lämnas, JO 1975/76 s. 156. Av beslagsprotokollen framgår regelmässigt uppgift om vilken domstol som har att pröva beslaget.

Angående tiden för underrättelse och möjlighet att skjuta upp underrättelsen

Från och med 1 juni 2022 finns en möjlighet att skjuta upp underrättelse om beslag, om underrättelsen skulle innebära men för utredningen. Vid bedömningen om underrättelsen kan skjutas upp ska proportionalitetsprincipen beaktas. I detta ska vägas in både hur länge underrättelsen behöver skjutas upp och vilken typ av egendom det handlar om. Gäller beslaget illegala vapen eller narkotika väger den drabbades intresse av en omedelbar underrättelse mindre tungt än vid legitim egendom, särskilt egendom med stort ekonomiskt värde.

Även gällande beslag av försändelser vid befordringsföretag infaller underrättelseskyldigheten gentemot mottagaren och avsändaren först när det kan ske utan men för utredningen.

Sättet för underrättelse

Underrättelsen sker vanligen genom utredande myndighet. Om den som beslaget tas från är närvarande när beslaget tas, bör det räcka med en muntlig underrättelse.

Vem eller vilka ska underrättas

Många gånger är det från början svårt att med säkerhet identifiera vem beslaget tagits från, t.ex. en bil med flera passagerare eller en lägenhet med flera personer närvarande. Oftast anses föraren eller bilägaren respektive lägenhetsinnehavaren som den som beslaget tagits från. Dock kan detta senare, t.ex. vid förhör visa sig vara felaktigt. Framkommer det då otvetydigt att egendomen tillhör annan eller att annan har rätt till egendomen, ska denne underrättas.²⁸

JK beslut 2019-09-20 Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten har ålagts skadeståndsskyldighet på grund av felaktig beslagshantering och beslut om utlämnande till fel person i gemensamt hushåll. Bland annat en dator togs i beslag för misstanke om Bs brottslighet. Datorn anträffades vid husrannsakan hos Bs dotter A. I beslagsprotokollet antecknades att beslaget gjorts från B. Beslagen hävdades senare till B trots att A hade

²⁸ JO 1988/89 s. 43 gällde beslag av en bankbok i en bostad. Endast bostadsinnehavaren underrättades. Det framgick att bankboken tillhörde en underårig son till en medmisstänkt. Den medmisstänkte och sonen underrättades varken om att bankboken hade tagits i beslag eller att beslaget hade hävts. JO ansåg att begreppet "den från vilken beslag sker" ska tolkas så att det omfattar även ägaren eller annan som har rätt till egendomen, om det är otvetydigt att det är någon annan än den som hade föremålet i sin besittning. Den medmisstänkte borde därför ha underrättats om beslaget samtidigt som bostadsinnehavaren.

gjort anspråk på i vart fall den beslagtagna datorn och trots att varken A eller B hade hörts om övriga beslag.

2.6.5 Bevis om beslag

Utöver kravet på underrättelse om beslaget enligt 27 kap. 11 § rättegångsbalken har den som drabbats av beslaget även rätt att på begäran få ett bevis om beslaget, 27 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken. Denna rätt tillkommer både föremålets ägare och den hos vilken föremålet tas. Beviset ska innehålla uppgift om det brott misstanken avser. Hur ingående brottet ska beskrivas beror på omständigheterna. Enligt JO ska emellertid brottsmisstanken beskrivas så konkret som möjligt och i princip omfatta vilken eller vilka gärningar som avses.²⁹

Det finns inga JO-avgöranden angående bevis om beslag under senare år. Enligt ett äldre JO-uttalande ansågs en kopia av det protokoll som i efterhand upprättats över åtgärden inte tillräcklig som ett sådant bevis som avses i bestämmelsen.³⁰ Många gånger bör dock ett beslagsprotokoll, eventuellt med ytterligare beskrivning av brottsmisstanken, kunna fylla uppgiften att utgöra ett bevis om beslaget.

2.6.6 Omfattande beslag

För omfattande beslag finns, till skillnad från beslag av mer begränsad omfattning, en möjlighet till en mindre detaljerad beskrivning i beslagsprotokollet genom användning av samlade beteckningar (27 kap. 13 § första stycket rättegångsbalken).

Föremål som typiskt sett kan komma i fråga för sådana beteckningar är omfattande beslag av cd-skivor eller andra informationsbärare. En förutsättning för att samlade beteckningar ska få användas är att det bedöms som lämpligt. Bedömningen får göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.³¹

I ARF 2006:49³² "Dokumentation av omfattande beslag" finns ytterligare praktisk vägledning om dokumentationen av omfattande beslag och vad man bör iaktta. Synpunkterna sammanfattas nedan.

²⁹ JO 1975/76 s. 156 och JO 1988/89 s. 44 (till vem bevis ska utfärdas)

³⁰ JO 1975/76 s. 156. Enligt avgörandet skulle lagstiftarens mening ha varit att beviset ska utgöras av en skriftlig bekräftelse som utfärdas omedelbart på platsen för beslaget. Bekräftelsen ska innehålla åtminstone översiktliga uppgifter som de beslagtagna föremålen. Vid omfattande beslag kan beviset ges en mer summarisk utformning. Beviset bör dock beskriva vad som har tagits i beslag på platsen.

³¹ Prop 2015/16:68 s. 88. Utgångspunkten ska vid en sådan bedömning vara att den drabbade inte ska förlora möjligheten att ta tillvara sina rättigheter. Det får därför generellt till exempel ställas högre krav på att beteckningen i beslagsprotokollet är detaljerad när det som tas i beslag består av osorterade handlingar än när det är fråga om handlingar som vid beslagstillfället hålls ordnade i pärmar, mappar eller lådor som märkts på visst sätt, till exempel fakturor som är tidsmässigt sorterade.

³² Aktuella rättsfrågor, Ekobrottsmyndigheten

- Om en husrannsakan planeras i förväg bör man fördela arbetsuppgifterna mellan dem som ska närvara. Man bestämmer då även vem eller vilka som ska upprätta beslagsprotokollet.
- Det ska vara känt vad det är man söker, t.ex. genom en förteckning över handlingar eller föremål.
- Är det it-material bör en it-tekniker närvara och gäller saken ekonomiska förhållanden bör en revisor delta. Se även avsnitt 6.2 om elektroniska informationsbärare.
- De som deltar ska vara informerade om reglerna om beslagsförbud, se avsnitt 2.2.
- Lokalen eller bostaden där beslaget sker dokumenteras genom videofilmning eller fotografier, liksom var föremålen som tas i beslag anträffades.
- En första gallring av föremålen ska ske redan på platsen.
- Varje föremål som tas i beslag märks på plats och det ska anges var det anträffades.

3 Kopiering

3.1 Definition och grundläggande förutsättningar

Från och med den 1 juni 2022 lagregleras kopiering av handlingar, såväl i pappers- som i elektronisk form, i 27 kap. 17 a – 17 e §§ rättegångsbalken. Förutsättningarna för kopiering är:

- handlingen kan skäligen antas ha betydelse för en utredning om brott eller för en utredning om förverkande av utbyte av brottslig verksamhet enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken **och**
- handlingen omfattas av ett beslag **eller** handlingen påträffas vid en husrannsakan **eller** handlingen påträffas vid en genomsökning på distans
- handlingen omfattas **inte** av beslagsförbud (27 kap. 2-3 §§ rättegångsbalken)
- proportionalitetsprincipen ska vara uppfylld

Kopiering utgör inte ett separat tvångsmedel utan i stället en verkställighetsåtgärd som är kopplad till specifika primära tvångsmedel. Som exempel kan kopiering ske i syfte att undersöka innehållet i en dator som tagits i beslag eller som påträffas vid en husrannsakan. Kopieringen av innehåller i en dator eller annan elektronisk informationsbärare sker genom s.k. spegling av innehållet. Angående begreppet ”handling” se avsnitt 2.2.1.

3.1.1 Anknytningen till primärt tvångsmedel m.m.

För att kopiering ska bli aktuellt krävs att grundförutsättningarna är uppfyllda för något av tvångsmedlen beslag, husrannsakan eller genomsökning på distans och att ett sådant tvångsmedelsbeslut har fattats. För genomsökning på distans är kopiering det enda sättet att lagra den information som anträffas.

Därutöver ska proportionalitetsprincipen beaktas även vid beslutet om kopiering. Vid den bedömningen ska bland annat beaktas att en kopia i många fall kan förvaras under en längre tid hos de brottsbekämpande myndigheterna än ett beslag.³³

³³ Prop. 2021/22:119 s. 169

3.2 Vem beslutar om kopiering?

Av 27 kap. 17 b § rättegångsbalken framgår att det är den som med laga rätt verkställer något av de tillhörande tvångsmedlen (beslag, husrannsakan, genomsökning på distans) som får besluta om att en handling ska kopieras. Det kan alltså handla om en åklagare, en undersökningsledare eller en polisman. I praktiken lär det vanligtvis vara den polis som verkställer tvångsmedelsbeslutet eller undersöker beslagtagna egendom som beslutar om kopieringen. Det hindrar förstås inte att frågan förbereds inför ett planerat tillslag och att det ges direktiv om viss eftersökt egendom ska kopieras i samband med husrannsakan eller beslagtagning, utifrån vad som bedöms lämpligast.

3.3 Förbud mot kopiering samt åtgärder när kopierat material omfattas av beslagsförbud

En handling som inte får tas i beslag enligt 27 kap. 2-3 §§ rättegångsbalken får inte heller kopieras, se 27 kap. 17 a § 2 st. rättegångsbalken.

Det innebär att till exempel kommunikation med advokat som anträffas vid en husrannsakan eller genomsökning på distans ska vara skyddad från kopiering i samma utsträckning som från att tas i beslag.

Det innebär också att en handling som anträffas vid husrannsakan hos ett postbefordringsföretag får kopieras endast om det för brottet är föreskrivet fängelse ett år eller mer, och om brevet hade kunnat tas i beslag hos mottagaren.

Visar det sig först vid genomgång i efterhand av ett kopierat material att en eller flera handlingar träffas av förbudet, ska kopian eller kopiorna omedelbart förstöras (27 kap. 17 d § 2 st. rättegångsbalken). Det ska protokollföras att sådan förstörelse har skett (27 kap. 17 d § 3 st. rättegångsbalken).

Närvarorätt i vissa fall av undersökning av kopior

Observera att det kan förekomma en närvarorätt vid undersökning av kopior i vissa fall när det finns risk att materialet omfattas av beslagsförbud. Bestämmelser om detta finns i 27 kap. 11 b och 11 c §§ rättegångsbalken och innebär sammanfattningsvis att närvarorätten för undersökning av kopierat material motsvarar vad som gäller för genomsökning av handlingar i en beslagtagna elektronisk kommunikationsutrustning. Mer om närvarorätten i dessa fall, se avsnitt 2.3.

3.4 Underrättelse om kopiering

För samtliga primära tvångsmedel som kan föregå beslut om kopiering gäller att den som drabbas av åtgärden ska underrättas om åtgärden ”så snart det

kan ske utan men för utredningen". Samma förutsättningar gäller enligt 27 kap. 17 c § rättegångsbalken i fråga om kopiering. Det vill säga den som drabbas av att en handling kopieras ska också underrättas om detta så snart det kan ske utan men för utredningen.

Underrättelsen hanteras, på samma sätt som vid beslag, av utredande myndighet.

Har kopiering skett i samband med husrannsakan eller genomsökning på distans, bör det ofta kunna lämnas en samtidig underrättelse om tvångsmedlet och kopieringen.

Har kopiering skett av något som tagits i beslag, kan en underrättelse om beslaget ha lämnats redan tidigare. I så fall måste även en underrättelse om kopieringen ske separat.

I vissa fall kan man tänka sig att det tas flera kopior av samma handling. Detta behöver finnas dokumenterat när kopiorna ska förstöras, om det finns flera kopior som förvaras hos brottsbekämpande myndighet. Syftet med underrättelsen till den som drabbats bör däremot anses uppfyllt vid underrättelse om den första kopieringen som hör samman med ett tvångsmedel. Någon underrättelse om att ytterligare kopior tas därefter bör inte anses behövlig.

3.5 Rättens prövning när någon yrkar att en kopia ska förstöras

Den som drabbats av kopiering³⁴ kan under vissa förutsättningar begära rättens prövning av beslutet, se 27 kap. 17 e § rättegångsbalken.

Domstolens prövning kan omfatta följande frågor:

- om det funnits grundförutsättningar för kopiering (kan skäligen antas ha betydelse för utredningen om brott eller förverkande av utbyte av brott)
- om kopieringen är förenlig med proportionalitetsprincipen och
- om handlingarna omfattas av kopieringsförbud.

Domstolen ska däremot inte i övrigt pröva vilket behov åklagaren har av informationen i kopian.³⁵

Domstolens beslut avser om kopian ska förstöras eller inte. Om ett omfattande material innehåller endast mindre delar som täcks av kopieringsförbud, kan domstolen besluta om ett partiellt förstörande. Om det inte är möjligt

³⁴ Vem som anses drabbad av kopieringen på ett sätt som ger rätt till domstolsprövning får avgöras från fall till fall. Även annan än den som varit föremål för det primära tvångsmedlet kan i vissa fall ha rätt till prövning av beslutet, om han eller hon har ett särskilt intresse i den kopierade informationen. (prop. 2021/22:119 s. 172)

³⁵ Prop. 2021/22:119 s. 133

eller tillräckligt att endast vissa av uppgifterna i kopian förstörs, kan rätten i stället besluta att kopian ska förstöras i sin helhet.³⁶

Prövningen ska ske "så snart som möjligt" det vill säga inte inom en absolut tidsfrist motsvarande beslags- eller häktningsförhandling. Vanligtvis ska åklagaren, den misstänkte och dennes försvarare kallas till förhandlingen. Har kopiering skett från någon som inte är misstänkt är det den drabbade som är motpart till åklagaren.³⁷

Prövningen kan begäras när som helst under pågående förundersökning samt, sedan åtal har väckts, fram till dess att målet har avgjorts slutligt. Behörig domstol bestäms enligt 19 kap. 12 § rättegångsbalken och är som huvudregel rätten i den ort där brottet begåtts (19 kap. 1 § rättegångsbalken).

Prövningen förutsätter dock att kopian eller kopiorna finns kvar och förvaras hos minst en brottsbekämpande myndighet.³⁸

3.6 Förstörelse av kopior i sidomaterial m.m.

I vissa fall finns en skyldighet att förstöra kopior efter ett lagakraftvunnet avgörande av ärendet (se 27 kap. 17 d § 1 st rättegångsbalken).

Förstörelse av kopior som utgör **sidomaterial** ska ske i följande fall:

- efter lagakraftvunnen dom
- efter beslut om åtalsunderlåtelse
- efter godkänt strafföreläggande
- efter utfärdad ordningsbot

Kopior som har tagits in i förundersökningsprotokoll, det vill säga sådant som har betydelse för utredningen, ska dock **bevaras** enligt de regler som gäller för sådana protokoll.³⁹

Förstörelseskyldigheten omfattar inte fall när en förundersökning läggs ner exempelvis på grund av bristande bevisning. I de fallen finns möjlighet att förundersökningen återupptas och då kvarstår behovet av att kopian finns kvar.

³⁶ Prop. 2021/22:119 s. 172

³⁷ Prop. 2021/22:119 s. 134

³⁸ Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Tullverket, Kustbevakningen och Skatteverket i dess brottsbekämpande verksamhet. Prop 2021/22:119 s. 132

³⁹ Prop. 2021/22:119 s. 171

4 Genomsökning på distans

4.1 Definition och grundläggande förutsättningar

Genomsökning på distans är från och med den 1 juni 2022 ett nytt tvångsmedel som regleras i 28 kap. 10 a – 10 i §§ rättegångsbalken. Syftet med tvångsmedlet är att komma åt viss information i elektroniska informationsbärare som inte kan kommas åt genom en traditionell och mer begränsad undersökning av ett beslag.

Den information som avses är sådan som har lagrats **utanför** informationsbäraren (t.ex. i molntjänster) men som kan nå via en dator eller mobiltelefon. Informationen kan efter genomförd undersökning säkras och tillföras utredningen genom kopiering.

Definitionen och grundförutsättningarna regleras i 28 kap. 10 a § och 10 b § rättegångsbalken.

- Föremålet för genomsökningen på distans är ”**ett avläsningsbart informationssystem**”. Med ett avläsningsbart informationssystem avses en elektronisk kommunikationsutrustning – till exempel en mobiltelefon, surfplatta och dator – eller ett användarkonto till, eller en på motsvarande sätt avgränsad del av en kommunikationstjänst, lagringstjänst eller liknande tjänst.⁴⁰
- Genomsökningen kan ske med en utrustning som har tagits i beslag eller som har påträffats vid husrannsakan eller kroppsvisitation, men en genomsökning kan också ske med myndighetens egen kommunikationsutrustning.⁴¹
- Genomsökning på distans kan användas vid misstanke om brott som har **fängelse i straffskalan**.
- Proportionalitetsprincipen ska tillämpas även vid genomsökning på distans.
- Det som eftersöks ska vara **handlingar** som finns lagrade i det avläsningsbara informationssystemet. Handlingar kan exempelvis sökas och hämtas genom internetbaserade applikationer där information lagras, såsom meddelandetjänster eller konton till sociala medier i en mobiltelefon eller surfplatta. Beträffande handlingsbegreppet, se avsnitt 2.2.1.

⁴⁰ Jfr 1 § lagen (2020:62) om hemlig dataavläsning, se även prop. 2021/22:119 s. 177.

⁴¹ Prop. 2021/22:119 s. 178.

- Information som kan nås via en elektronisk kommunikationsutrustning men som lagrats i t.ex. molntjänster får eftersökas om den är åtkomlig genom **inloggning, biometrisk autentisering eller flerstegsautentisering**. Det är **inte** tillåtet att knäcka lösenord med andra metoder eller efter installation av ytterligare mjuk- eller hårdvara inom ramen för genomsökning på distans.
- För att besluta om genomsökning på distans ska det finnas omständigheter som talar för att **konkret bevisning** kan åtkommas i det enskilda fallet, antingen om brottet eller bevisning som hör samman med ett utvidgat förverkande (36 kap. 1 b § brottsbalken).⁴²
- Huvudregeln är att det avläsningsbara informationssystem som genomsöks ska antas ha **använts av den som kan misstänkas för brottet**. I undantagsfall kan dock genomsökning ske också av annat informationssystem än det som har använts av den misstänkte. Då krävs dock synnerlig anledning att anta att relevanta handlingar kommer att hittas.

4.1.1 Gränsdragningar mot undersökning av beslaget respektive mot hemlig dataavläsning

Vid en vanlig genomsökning av beslag kan all information som finns *lagrad i informationsbäraren* hämtas för undersökning. Genom genomsökning på distans kan det även tillgängliggöras information som finns *lagrad utanför informationsbäraren* under angivna förutsättningar.

Skillnader mellan en ordinär undersökning av beslaget och en genomsökning på distans enligt 28 kap. rättegångsbalken är

- En undersökning av beslaget ska ske utan uppkoppling mot internet
- En genomsökning på distans förutsätter vanligtvis att uppkoppling sker mot internet i syfte att komma åt lagrad information utanför utrustningen.

Väsentliga skillnader mellan en genomsökning på distans och en hemlig dataavläsning enligt lagen (2020:62) om hemlig dataavläsning gäller vilka metoder som får användas för att komma åt informationen samt om informationen hämtas vid ett specifikt tillfälle eller fortlöpande.

- En genomsökning på distans får enbart ske via direkt tillgängliga applikationer eller öppning av dessa genom lösenord, biometrisk autentisering eller annan flerstegsautentisering. Någon särskild mjuk- eller hårdvara får inte installeras för åtkomst av informationen.

⁴² Beträffande utredning om utvidgat förverkande enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken, jämför beslagsgrunden 27 kap. 1 § 5 p. rättegångsbalken. Syftet är att skaffa underlag för eventuell förverkandetalan, till exempel ägarförhållanden till värdefull egendom, inte att säkra egendom som kan förverkas.

- För hemlig dataavläsning får ytterligare tekniska metoder användas för att komma åt informationen och om nödvändigt får systemskydd brytas.
- En genomsökning på distans ska som huvudregel ske momentant, men handlingar som lagras under den tid som genomsökningen pågår får användas.
- Hemlig dataavläsning får ske under viss tid och hämta in all information under den tiden.

4.2 Vem beslutar om genomsökning på distans?

Huvudregeln är att beslut fattas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten (28 kap. 10 d § rättegångsbalken). Vid fara i dröjsmål och ytterligare förutsättningar som anges i bestämmelsen får även polisman genomföra undersökning på distans också utan sådant beslut.⁴³

Bestämmelsens andra stycke anger att endast rätten bör besluta om genomsökning på distans bland annat om genomsökningen kan antas ”bli av stor omfattning”. Exempel på sådana fall är att informationssystemet innehåller en ovanligt stor mängd handlingar eller om handlingarna berör många personer, till exempel omfattande informationssystem hos större företag.

Även tillslag i ett större ärende om organiserad brottslighet innebär att åtgärden generellt ska bedömas ”vara av stor omfattning” och underställas rättens prövning på samma sätt som beslut om husrannsakan i speciella fall.⁴⁴

Rätten bör också besluta i fall där åtgärden kan antas ”medföra synnerlig olägenhet för den som drabbas av åtgärden”. Den situationen omfattar exempelvis att särskilt integritetskänsliga uppgifter, eller integritetskänsliga uppgifter i stor mängd, förväntas komma fram vid genomsökningen.

Om det är fara i dröjsmål får beslut fattas av annan behörig beslutsfattare även i de nämnda fallen där frågan normalt ska underställas rätten.

Observera även problematiken kring exekutiv jurisdiktion, se avsnitt 4.8.

4.3 Protokollföringen av genomsökning på distans

Genomsökning på distans ska liksom övriga tvångsmedel protokollföras. Den som drabbas av genomsökningen har också rätt att få ett skriftligt bevis om åtgärden med uppgift om det brott som misstanken avser (28 kap. 10 h § rättegångsbalken).

⁴³ Tjänsteman vid Tullverket och kustbevakningstjänsteman har samma befogenhet som polisman att utföra en genomsökning på distans i den utsträckning som anges i 26 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

⁴⁴ Prop. 2021/22:119 s. 180

Bestämmelsen har likheter med vad som gäller protokollföring för husrannsakan, men för genomsökning på distans ska det även anges när åtgärden har påbörjats och avslutats. Om ett beslut har fattats om att tillfälligt omhänderta annan elektronisk utrustning vid genomsökningen på distans (gäller vid närvarorätt, se förutsättningar i 28 kap. 10 f § rättegångsbalken) ska även detta framgå av protokollet.

4.4 Förbud mot genomsökning på distans

Beslagsförbudet i 27 kap. 2 § rättegångsbalken gäller också vid genomsökning på distans. Står det redan från början klart att handlingar som eftersöks omfattas av beslagsförbud ska genomsökning på distans inte beslutas.

Under en pågående genomsökning på distans kan det dock komma att anträffas både handlingar som omfattas av beslagsförbud och handlingar som inte gör det. Verkställigheten ska då avbrytas *i den del* som omfattar de skyddade uppgifterna. Den handling som innehåller skyddade uppgifter ska släckas ner och inte öppnas igen, medan genomsökningen kan fortsätta för andra handlingar.⁴⁵

4.5 Närvarorätt vid genomsökning på distans i vissa fall

Närvarorätten vid genomsökning på distans (28 kap. 10 a – 10 i §§ rättegångsbalken) bygger i huvudsak på samma förutsättningar som närvarorätten för undersökning av beslag och kopior, se avsnitt 2.3.1.

Syftet är alltså att den drabbade i särskilda fall ska kunna bevaka om genomsökningen går in på delar som skyddas av beslagsförbud enligt 27 kap. 2 § rättegångsbalken.

Närvarorätten när genomsökning på distans verkställs i samband med husrannsakan

Närvarorätten följer här av de generella reglerna för närvaro vid husrannsakan 28 kap. 7 § rättegångsbalken.⁴⁶

För att en genomsökning på distans ska kunna ske förutsätts att det finns inloggningsmöjligheter genom biometrisk autentisering, lösenord eller liknande. I praktiken lär det därför många gånger behövas att den som använder ett visst avläsningsbart informationssystem är personligen närvarande för att en sådan genomsökning ska vara genomförbar vid en husrannsakan. I andra

⁴⁵ Prop. 2021/22:119 s. 180

⁴⁶ Det innebär att den som husrannsakan sker hos får tillfälle att närvara och om han eller hon inte är på plats kan vuxna medlemmar i samma hushåll få närvara samt ges tillfälle att tillkalla ett vittne.

fall får utrustningen tas i beslag för senare genomsökning av beslag eller kopia.

Närvarorätten vid andra fall än när genomsökningen verkställs i samband med en husrannsakan

Exempel på dessa fall av genomsökning på distans är när det finns en beslagtagen telefon eller dator eller annat avläsningsbart informationssystem som omfattas av reglerna. I dessa fall tillämpas de generella reglerna om närvarorätt i 27 kap. 11 b § tredje stycket och 11 c § rättegångsbalken även gällande genomsökningen på distans (28 kap. 10 e § 4 st. rättegångsbalken).

En skillnad finns i beskrivningen av vem som har närvarorätt. I 27 kap. 11 b-c §§ är detta ”den drabbade”, medan 28 kap. 10 e § utpekar ”den som kan antas ha använt det avläsningsbara informationssystem som genomsökningen avser”.

Regler om undantag från närvarorätten, rätt att anlita biträde samt möjlighet att meddela yppandeförbud är identiska med närvarorätt vid undersökning av beslag och kopior (avsnitt 2.3.1).

En särskild regel vid genomsökning på distans är att den som utnyttjar sin närvarorätt är skyldig att på tillsägelse lämna från sig annan elektronisk kommunikationsutrustning än den som genomsökningen avser, 28 kap. 10 f § rättegångsbalken. Detta i syfte att genomsökningen inte ska kunna påverkas via en medhavd elektronisk utrustning.

4.6 Underrättelse

Om en genomsökning på distans sker utan att den som drabbas är närvarande ska denne underrättas om åtgärden så snart det kan ske utan men för utredningen (28 kap. 10 g § rättegångsbalken).

Den som anses drabbad av åtgärden är vanligtvis den vars begränsade del av ett informationssystem har utsatts för genomsökningen. Om exempelvis ett konto till sociala medier har använts, är det bara den vars konto som genomsökts med hjälp av inloggningsuppgifter eller motsvarande som behöver underrättas.⁴⁷

⁴⁷ Prop. 2021/22:119 s. 183

4.7 Samtycke, proportionalitetsprincipen och granskning av handlingar

Bestämmelsen i 28 kap. 10 i § rättegångsbalken innebär att särskilt angivna bestämmelser i samma kapitel ska tillämpas även i fråga om genomsökning på distans.

28 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken – den misstänktes samtycke får inte åberopas som grund för beslutet

Bestämmelsen innebär att den misstänktes samtycke inte får åberopas för beslut om husrannsakan hos denne, om inte misstänkt själv har begärt att åtgärden ska vidtas.⁴⁸ Genom hänvisningen i 28 kap. 10 i § rättegångsbalken gäller samma sak för genomsökning på distans.

Ett samtycke från misstänkt kan dock ha betydelse enligt artikel 32 b) i Budapestkonventionen.⁴⁹ Genom denna ges en möjlighet att i en utredning komma åt elektroniskt lagrad information, oavsett om den finns lagrad i ett beslagtaget föremål eller inte. Om den som har laglig rätt att röja uppgifterna (typiskt sett användaren av ett visst konto på en tjänst) ger ett lagligt och frivilligt samtycke får informationen inhämtas av utredande myndighet även om informationen lagras på en server i en annan konventionsstat, t.ex. USA.

Enligt förarbetena till 28 kap. i § rättegångsbalken gäller att den misstänktes samtycke inte får åberopas för att besluta om genomsökning på distans.

Däremot tillåter regleringen att, med stöd av Budapestkonventionen, ett eventuellt samtycke inhämtas och läggs till grund vid verkställigheten av en genomsökning på distans om uppgifterna som eftersöks finns i en annan fördragsslutande stat.⁵⁰

28 kap. 3 a § rättegångsbalken – proportionalitetsprincipen ska beaktas

Genomsökning på distans får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Nyttan av den information som kommer fram ska vägas mot det integritetsintrång som åtgärden medför.

⁴⁸ I JO 1991/92 s. 114 utvecklas bl.a. synen på samtycke om åtgärden sker hos annan än misstänkt. I avgörandet sägs att sådant samtycke kan innebära undantag från kravet på synnerlig anledning att visst föremål ska anträffas vid en reell husrannsakan. Vidare att samtycket måste lämnas till den som i aktuell situation har rätt att besluta om husrannsakan.

⁴⁹ Ratificerad av Sverige 1 augusti 2021, se vidare FAQ på Åklagarmyndighetens ämnessida "IT och brott"

⁵⁰ Prop. 2021/22:119 s. 85 och 184

28 kap. 8 § rättegångsbalken – granskning av handlingar får ske inom en begränsad krets eller efter delegation

28 kap. 8 § rättegångsbalken hänvisar till bestämmelsen i 27 kap. 12 § första stycket rättegångsbalken. Regleringen innebär att granskning i vissa fall får ske endast av rätten, undersökningsledaren eller åklagaren, alternativt någon annan efter delegation. Polisman eller motsvarande får dock genomföra en övergripande och inledande undersökning utan att delegation har skett. Detta för att kunna bedöma om en handling ska tas i beslag, kopieras eller omfattas av genomsökning på distans.

Se angående denna fråga även avsnitt 5.2, Behörighet att undersöka brev eller andra enskilda handlingar.

4.8 Exekutiv jurisdiktion och territorialitetsprincipen

I många fall kan den information som eftersöks förväntas vara lagrad på server i utlandet, alternativt att det är okänt var informationen lagras.

Frågan om Sverige och svenska myndigheter har jurisdiktion för att inhämta och använda sådan information i svensk brottsutredning är inte klarlagd. Det finns goda argument för att en svensk jurisdiktion kan motiveras även i de fallen utifrån ett antal anknytningsfaktorer (till exempel att det är just en svensk brottsutredning med brott begånget i Sverige, att den eftersökta informationen skickas mellan parter hemmahörande i Sverige etc.).

Av förarbetena till bestämmelserna angående genomsökning på distans framgår att frågan berörs, men att underlaget i det aktuella lagstiftningsärendet inte ger möjlighet att närmare överväga frågan om särskild lagstiftning angående jurisdiktion.⁵¹ Beslagsutredningen (SOU 2017:100) delade uppfattningen att det finns anledning att beakta andra anknytningsfaktorer än lagringsplatsen som grund för jurisdiktion, men stannade vid slutsatsen att frågan får överlämnas till rättspraxis.

Det finns för hemlig dataavläsning motsvarande oklarheter om jurisdiktion för elektroniska uppgifter som lagras utomlands eller där det inte går att utreda var uppgifterna lagras (s.k. loss of location). Rättslig vägledning 2022:13 "Territorialitetsprincipen vid HDA. Argumentationsstöd" syftar till att ge åklagare stöd i argumentationen för att det föreligger svensk jurisdiktion i sådana fall i samband med ansökan hos domstol.

De domstolsavgöranden som finns innebär dock en kvarvarande osäkerhet angående rättsläget i detta avseende.

Vid fall då det inte kan anses klarlagt att det finns svensk jurisdiktion rekommenderas därför i första hand att åklagaren framställer yrkande hos domstolen att besluta om genomsökning på distans, **även** i de fall då det inte gäller

⁵¹ Prop. 2021/22:119 s. 86

genomsökning av stor omfattning eller som kan antas medföra synnerlig olägenhet för den drabbade (28 kap. 10 d § andra stycket rättegångsbalken). Argument för yrkandet kan då lämpligen hämtas ur nämnda Rättslig vägledning, 2022:13. Detta i syfte att så småningom nå en klar och mer entydig praxis gällande svensk jurisdiktionsrätt.

Likväl ska framhållas att rättegångsbalkens utformning av bestämmelserna i sig inte utgör hinder för åklagaren att besluta om genomsökning på distans, utan åklagaren har genom dessa regler getts en omfattande beslutanderätt. Argumenten för om det kan anses föreligga svensk jurisdiktion eller inte i ett enskilt fall är därför i sista hand upp till beslutsfattaren att hantera. I de fall där det bedöms finnas en uppenbar risk att väsentlig information går förlorad genom att avvakta ett domstolsbeslut, det vill säga det är fara i dröjsmål, bör åklagaren känna sig helt fri att själv ta ställning till jurisdiktionsfrågan och besluta i ärendet.

I de fall en domstolsprövning riskerar att föra med sig någon tidsutdräkt, kan det eventuellt finnas anledning att också överväga frågan om att först begära frysning av viss information för att minimera risken för ändringar eller raderingar. Hur detta ska ske och i vilka fall det kan bli aktuellt framgår av FAQ:n för it-frågor (se it-ämnessidan).

5 Handläggningen under beslagstiden

Detta avsnitt behandlar i huvudsak olika frågor som kan aktualiseras efter att beslaget fastställts och fram tills beslaget upphör (genom att beslaget hävs, att yrkande framställs vid rätten eller beslaget avslutas på annat sätt genom t.ex. beslut om förverkande).

5.1 Hur länge kan beslaget bestå efter att det fastställts

Beslaget ska hävas när beslagsskälerna upphör och i övrigt hanteras så snart det kan ske.

Senast i samband med åtalsbeslut ska det fattas beslut om samtliga kvarvarande beslag.

Kvarstår det i något fall behov av beslag på grunden att föremålet kan antas ha betydelse för utredningen om brott (bevisbeslag), ska åklagaren i åtalet framställa yrkande om att beslaget ska bestå.

Det ska fortlöpande under utredningen prövas om tvångsmedel i form av beslag ska bestå. Frågor om beslag kan behöva ha bevakning, framför allt när det gäller beslag av större värden eller där beslaget orsakar särskilt men för den det tagits från.

JO har uttalat att det ankommer på åklagaren att fortlöpande under utredningen ta ställning till om beslaget ska bestå och att det inte är tillräckligt att åklagaren prövar beslagen först när åtal väcks. Prövningen är alltså inte beroende av något initiativ från den berörde.

Beslut i åtalsfrågan är dock det tillfälle när beslagsbesluten senast måste prövas. Om åklagaren inte häver ett beslag senast när åtal väcks och skäl för beslag saknas, kan det grunda skadeståndsskyldighet för staten enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen.⁵²

⁵² JK 2010-12-22 (dnr 3367-09-40) En släpvagn med stöldgods togs i bevisbeslag hösten 2007. Åtal väcktes i mars 2008. Släpvagnen omfattades inte av något yrkande i åtalet. I april 2008 fattades beslut om att häva beslaget och i stället ta släpvagnen i förvar enligt stöldgodslagen. I mars 2009 beslutades att släpvagnen skulle lämnas ut till den som den ursprungligen togs i beslag från. Denne yrkade skadestånd av staten för bland annat kostnader för hyra av släpvagn under perioden hösten 2007-mars 2009. I Åklagarmyndighetens yttrande konstaterades att beslaget av släpvagnen borde ha hävts när åtal väcktes och lämnats åter till den som den tagits från. Förvarstagandet enligt stöldgodslagen var felaktigt. JK bedömde att det var ett skadeståndsgrundande fel att inte häva beslaget med åtföljande återlämnande vid åtalets väckande.

Om det när åtal väcks fortfarande finns behov av beslag på grunden att föremålet kan antas ha betydelse för utredningen av brott, till exempel för att undersökningar ännu pågår, ska beslaget tas upp i stämningsansökan med yrkande att beslaget ska bestå till dess domen har vunnit laga kraft.⁵³

Även vid viss tvekan om ett beslag behövs som bevisning i målet ska det framställas ett yrkande om bevisbeslag, om det bedöms tveksamt att häva beslaget. Det kan vara svårt att i omfattande ärenden bedöma om ett beslag kommer att behövas som bevisning i målet.

Exempelvis kan bevisläget ändras under processen så att ytterligare bevisning behövs eller ytterligare undersökningar krävs av något som har tagits i beslag. JO har uttalat förståelse för att så kan vara fallet, men har poängterat att åklagaren då måste framställa ett yrkande om att beslaget ska bestå i avvaktan på att domen vinner laga kraft. Det krävs dock inte att beslaget uttryckligen återropas som bevisning i underinstansen.⁵⁴

5.2 Behörighet att undersöka brev eller andra enskilda handlingar

Bestämmelser om vem som får granska beslag finns i 27 kap. 12 § rättegångsbalken. Av denna framgår att brev eller andra enskilda handlingar som tagits i beslag som huvudregel får granskas av endast undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Bestämmelsen anses även träffa elektroniskt lagrade handlingar. Syftet med bestämmelsen är ett särskilt skydd för uppgifter som kan vara integritetskänsliga. Dock får delegation i det enskilda fallet ske till handläggare som deltar i utredningsarbetet.⁵⁵ Bestämmelsen omfattar även granskning av kopior av beslag.

Motsvarande begränsning i undersökningsrätten finns beträffande handlingar som anträffas vid husrannsakan i 28 kap. 8 § rättegångsbalken, och därigenom även handlingar som kopierats vid en husrannsakan. Samma bestämmelse ska tillämpas även vid genomsökning på distans (28 kap. 10 i § rättegångsbalken).

För samtliga fall gäller att en polisman eller motsvarande får genomföra en övergripande och inledande undersökning utan att delegation har skett.

⁵³ Gunnel Lindberg, a.a. avsnitt 31.15. Se även JO 2006-04-28 (dnr 3076-2004) I ärende om bland annat grovt narkotikabrott väcktes åtal i april 2004. Vissa bevisbeslag kvarstod utan att något yrkande framställdes till rätten och hävdades av åklagaren först efter tingsrättens dom i juni respektive juli samma år. Beslagen hade inte förts på tal vid tingsrättens förhandling. JO konstaterade att det borde ha framställts yrkande om bevisbeslag i samband med åtal, om det kvarstod behov av beslagen.

⁵⁴ JO 2006-04-28 (dnr 3076-2004) se fotnot 54

⁵⁵ I SOU 2017:100 föreslogs att bestämmelsen skulle upphävas då delegation vanligtvis är nödvändig i utredningsarbetet. Regeringen ansåg dock inte att det finns tillräckliga skäl för att upphäva bestämmelsen. (prop. 2021/22:119 s. 106)

Detta för att kunna bedöma om en handling ska tas i beslag, kopieras eller omfattas av genomsökning på distans.

5.3 Utredningen om anspråkstagare samt frågor om godtrosvärv och panträtt

5.3.1 Praktiska utredningsåtgärder gällande anspråkstagare

Den hos vilken beslaget har gjorts ska alltid höras om sina eventuella anspråk på det beslagtagna.

Åklagaren kan oftast utgå från att beslaget gjorts från den som anges i protokollet, men bör vara vaksam på uppgifter som talar mot den bedömningen - till exempel vid gemensam besittning - och försöka klarlägga frågan under utredningen.

Förhör angående beslagen bör ske så tidigt som möjligt i utredningen för att utreda anspråkstagare.

Av utredningen ska också framgå om andra gör anspråk på beslagtagna egendom och på vilken grund. Detta eftersom det många gånger krävs en utredning gällande grunderna för olika anspråk för att komma fram till hur beslaget slutligt ska hanteras (se avsnitt 7).

Vanligast blir detta vid återställandebeslag, men även för förverkandebeslag eller bevisbeslag kan det finnas utomstående anspråkstagare att hantera.

Vem eller vilka som ska höras för att utreda om anspråk finns följer ofta naturligt av brottets rubricering samt var och under vilka omständigheter beslaget har gjorts.

För egendom som inte självklart är i någons besittning behöver ofta flera tänkbara anspråkstagare höras för att klarlägga anspråken. En sådan situation kan t.ex. vara om flera personer befinner sig i en bil med lös egendom i bagaget eller i en lokal med lös egendom på ett bord.

Vid beslag till följd av misstanke om stöld, häleri, rån och liknande bör den som beslagen tagits hos tidigt underrättas enligt 27 kap 11 a § rättegångsbalken om att ett förtida utlämnande **kan** komma att ske. Se avsnitt 7.2.10-7.2.11.

5.3.2 Reglerna om godtrosvärv och utredningsåtgärder kring godtrosvärv

Frågor om godtrosvärv är av särskild betydelse när det finns flera som gör anspråk på ett beslag som begärs återställt efter brottet. Möjligheten till godtrosvärv måste då bedömas med utgångspunkt i vilket bakomliggande brott som beslaget kommer från.

Det går inte att göra ett godtrosförvärv av stöldgods eller rånbyte eller annat som olovligen tagits eller som ägaren blivit tvingad att lämna från sig genom råntvång. I dessa situationer bör återställandebeslag beslutas, varefter prövning kan göras enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken för eventuellt förtida utlämnande till målsäganden (se avsnitt 7).

Observera dock att ägaren måste kräva tillbaka egendomen inom en sexmånaders frist från det att hen fått kännedom om den nye innehavaren.

Det går att göra godtrosförvärv av egendom som frånhänts ägaren genom andra typer av brott såsom bedrägeri och förskingring. I dessa situationer är det lämpligt att göra någon prognos av frågan om god tro innan ett återställandebeslag tas. Har egendomen redan tagits i beslag, får anspråken hanteras genom bestämmelserna i 27 kap. 8 a § rättegångsbalken eller ett yrkande om bättre rätt (se avsnitt 7).

Reglerna om godtrosförvärv av äganderätt är tillämpliga även på godtrosförvärv av panträtt. En pantbank kan därför normalt inte godtrosförvärva panträtt till stöldgods (angående anspråk från pantbank se även avsnitt 7.3.1).

Skillnaden mellan 2 och 3 §§ godtrosförvärvslagen

Vid flera anspråkstagare till ett beslag kan åklagaren ofta behöva ta ställning till frågan om det har skett godtrosförvärv i förhållande till tidigare ägare.

Frågan kan aktualiseras i till exempel utredningar om stöld, bedrägeri, rån och förskingring.

- **Typsituation 1 (2 §):** Målsäganden blir frånlurad sin bil genom ett bedrägeri. Därefter säljer bedragaren bilen till annan. Bilen tas i beslag och såväl målsäganden som köparen gör anspråk på bilen.

I den här situationen avgörs äganderätten genom **extinktionsprincipen**. Det är nödvändigt att pröva frågan om köparen har varit i god eller ond tro angående säljarens rätt att förfoga över egendomen. Den frågan påverkar vem som slutligt får behålla egendomen. En köpare som bedöms ha varit i god tro får i dessa fall äganderätten, dock att målsäganden kan återfå egendomen mot betalning av lösen. Har köparen varit i ond tro, ska egendomen i stället gå åter till målsäganden.

Regleringen av möjligheterna att godtrosförvärva egendom i detta fall framgår av 2 § lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre (godtrosförvärvslagen).

- **Typsituation 2 (3 §):** Målsäganden råkar ut för en inbrottsstöld där smycken och datorer stjäls. Därefter säljer tjuven stöldgodset till annan. Stöldgodset tas i beslag och såväl målsäganden som köparen gör anspråk på godset.

Äganderätten avgörs här genom den så kallade **vindikationsprincipen** vilket innebär att målsägandens rätt består och stöldgodset ska återlämnas till denne. Om köparen har varit i god eller ond tro förändrar inte utgången. Målsäganden ska inte betala lösen för att få tillbaka egendomen.

Att målsägandens rätt som huvudregel består i detta fall, men inte i typsituation 1, följer av 3 § godtrosvärvslagen. Denna utgör alltså ett undantag från bestämmelsen i 2 § samma lag.

2 § godtrosvärvslagen – möjlighet att göra godtrosvärv

Nedan angivna omständigheter avgör om ett godtrosvärv kan göras:

- Brottets karaktär. Brottet där målsäganden frånhänts egendomen får **inte** innehålla ett olovligt tagande, tilltvingande genom våld på person eller hot som inneburit eller framstått som trängande fara (typexempel stöld och rån). Bland de brott som ryms inom 2 § kan nämnas bedrägeri, förskingring och olovligt förfogande.
- Säljarens besittning. Köparen/förvärvaren ska ha kommit över egendomen från någon som hade den i sin besittning, men som inte var behörig att förfoga över den på det sätt som skett.
- God tro. Köparen/förvärvaren ska ha varit i god tro beträffande överlåtarens behörighet att förfoga över egendomen.

Definitionen av "god tro" enligt 2 § godtrosvärvslagen

Det ska bedömas sannolikt att vissa omständigheter har varit sådana att köparen/förvärvaren inte borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen. De omständigheter som preciseras i 2 § för att bedöma om förvärvaren har varit i god tro rör

- egendomens beskaffenhet
- de förhållanden under vilka egendomen bjöds ut och
- omständigheterna i övrigt.⁵⁶

Att omständigheter vid ett förvärv initialt ger anledning till misstankar behöver inte utesluta ett godtrosvärv. Om förvärvaren tar reda på bakgrunden till ett misstänkt sakförhållande och får en fullt rimlig förklaring, får det ofta anses tillräckligt för att hen ska anses ha gjort en godtagbar kontroll.

Bevisningen angående god tro enligt 2 § godtrosvärvslagen

En förvärvare som inser att överlåtaren inte är behörig att överlåta egendomen kan av naturliga skäl inte göra gällande god tro. Samma sak gäller när

⁵⁶ Prop 1985/86:123 s. 20-22

överlåtaren inte är behörig och förvärvaren faktiskt misstänker detta vid överlåtelsen.

Kraven för att någon ska anses ha varit i god tro är relativt höga. Om den ursprunglige ägaren påstår att säljaren inte har varit behörig att överlåta egendomen, är det förvärvaren som har bevisbördan och som måste lämna godtagbara uppgifter om förhållandena vid överlåtelsen.

I detta ingår att göra sannolikt att omständigheterna var sådana att förvärvaren inte borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen, med hänsyn till egendomens beskaffenhet, förhållandena under vilka egendomen bjöds ut och omständigheterna i övrigt.

3 § godtrosförvärvslagen – ej möjlighet att göra godtrosförvärv

Enligt denna bestämmelse består ägarens rätt till egendomen, dvs. oavsett god tro hos förvärvaren, om egendomen har frånhänts ägaren genom att någon olovligen har tagit den eller tilltvingat sig den genom våld på person eller genom hot som innebar eller för den hotade framstod som trängande fara (brott enligt 8 kap. 1–8 §§ brottsbalken).

Ägaren har alltså rätt att återfå egendomen i dessa fall utan lösen.

Observera: sexmånadersfristen vid 3 § godtrosförvärvslagen

Ägaren ska kräva tillbaka egendom som varit föremål för exempelvis stöld eller rån inom sex månader från det att hen fått kännedom om egendomens innehavare eller måste antas ha fått sådan kännedom. Är ägaren passiv under en längre tid än dessa sex månader **och** har förvärvaren dessutom varit i god tro, förfaller den i övrigt undantagslösa rätten för den ursprunglige ägaren att få tillbaka sin egendom.

Oavsett om åklagaren häver ett beslag för att utlämnas till målsäganden eller för talan om bättre rätt vid domstolens prövning, måste ett anspråk med stöd i 3 § godtrosförvärvslagen ha framställts inom sexmånadersfristen.

Det är inte tillräckligt att målsäganden gör anspråk på egendomen i förhållande till polis och åklagare, utan anspråket ska framställas till innehavaren inom tidsfristen.

Bevisbördan i anledning av sexmånadersfristen ligger på innehavaren. Vill innehavaren kunna freda sig från målsägandens anspråk, måste innehavaren visa att omständigheterna var sådana att målsäganden har försuttit sin rätt genom passivitet efter att denne fått kännedom eller måste antas ha fått kännedom om den nye innehavaren.

I åklagarens utredning inför utlämnandet av beslagtaget stöldgods eller framställande av yrkande om bättre rätt, ligger att kontrollera så att inte sexmånadersfristen har försuttits.

Det kan inte förväntas att målsäganden känner till reglerna i detalj och åklagaren bör därför så tidigt det går ge polisen i uppdrag att informera målsäganden om vikten av att framställa sitt anspråk till innehavaren i rätt tid och konsekvenserna om det inte sker.

Kontakter med och information till målsäganden och innehavaren som har bäring på sexmånadersfristen bör dokumenteras skriftligen av polis för att det ska vara tydligt när och från vem underrättelse skett.

Underrättelse till innehavaren angående målsägandens anspråk

Målsäganden måste inte personligen kontakta innehavaren med sitt anspråk. Många gånger löses underrättelsen i praktiken genom att polisen meddelar innehavaren om målsägandens anspråk. Detta är att anse som en serviceåtgärd och bör göras om målsäganden önskar det. Det underlättar också för åklagarens prövning att det finns en dokumentation hos polisen.

Om innehavaren underrättas om ett beslut om förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken inom sexmånadersfristen är detta tillräckligt. Någon ytterligare underrättelse från målsägande eller polis behöver inte ske i dessa fall.

Underrättelsen till innehavaren om målsägandens krav kan ske formlöst. I bevissyfte är det dock lämpligt med skriftlig underrättelse eller dokumentation av underrättelsen. Om målsäganden själv kontaktar innehavaren bör det göras genom brev med mottagningsbevis eller rekommenderat brev.

5.4 Beslagsförhandling i rätten

Rätten kan efter yrkande pröva frågor om fastställda beslag utanför huvudförhandling vid följande situationer:

1. Den som drabbats av beslaget begär rättens prövning, 27 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken. Den prövningen kan ske när som helst under förundersökningen.
2. Åklagaren har fattat ett beslut om förtida utlämnande av beslag enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken. Rättens prövning regleras i 27 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken.
3. Vid ansökan om internationell rättslig hjälp i brottmål prövar rätten om beslaget är lagligen grundat och om egendomen ska lämnas över till den ansökande staten, 4 kap. 21 § lagen (2000:352) om internationell rättslig hjälp i brottmål. Prövning kan även ske enligt lagen (2017:1000) om en

européisk utredningsorder.⁵⁷

Rättens beslutsalternativ varierar beroende på vilken av dessa situationer det handlar om.

5.4.1 Rättens prövning när någon yrkar att ett fastställt beslag ska hävas

Av 27 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken framgår att ”den som drabbats av beslag” som har fastställts utan rättens förordnande får begära rättens prövning av beslaget.

Beslagsförhandling på denna grund kan förekomma när som helst under pågående förundersökning. Förhandlingen ska ske med förtur och enligt huvudregeln senast inom fyra dagar efter att begäran kommit in. Kan en huvudförhandling i målet hållas inom en vecka från begäran, finns det dock möjlighet att pröva yrkandet om beslag i samband med huvudförhandlingen, 27 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken.

Det finns ingen uttalad definition av vad som anses med ”den som har drabbats av beslag” men innehavaren och den som påstår sig vara ägare brukar räknas dit, även den som har en begränsad sakrätt till föremålet såsom panträtt eller retentionsrätt.⁵⁸

Till beslagsförhandlingen kallas den som begärt rättens prövning och åklagaren. Åklagaren förväntas vid förhandlingen ange inställning till yrkandet, grunderna för beslaget och någon prognos för hur lång tid beslaget kan komma att behövas.

Rättens prövning i detta fall mynnar ut i antingen att rätten fastställer beslaget eller att rätten häver beslaget. Om beslaget fastställs meddelar rätten även en åtalsfrist, 27 kap. 7 § 1 stycket rättegångsbalken. Finns det fortfarande behov av beslaget när åtalsfristen närmar sig slut, ska åklagaren begära förlängning hos rätten på motsvarande sätt som vid en pågående häktning, det vill säga om åtal inte väcks före åtalsfristens utgång.

Om en begäran om förlängning inte har inkommit när åtalsfristen går ut, ska rätten häva beslaget, 27 kap. 8 § 1 stycket rättegångsbalken.

Om det i den inledande begäran om prövning av beslaget skulle framkomma nya omständigheter som gör att åklagaren anser att beslaget ska hävas, är åklagaren fri att fatta sådant beslut.

Observera att så snart rätten har prövat och fastställt beslaget, förlorar åklagaren behörigheten att besluta om beslaget, 27 kap. 8 § fjärde stycket rättegångsbalken. Uppkommer behov att häva beslaget, t.ex. för att något åtal

⁵⁷ Angående dessa förfaranden, se Rättslig vägledning 2022:7 Europeisk utredningsorder och Rättslig vägledning 2022:9 Internationell rättslig hjälp i brottmål.

⁵⁸ Gunnel Lindberg, a.a. s. 444

inte kommer att väckas, måste åklagaren därför begära rättens beslut att häva beslaget så snart det kan ske.

Skulle åklagaren ha missat att väcka åtal eller begära förlängning i tid när sådan frist har meddelats, anses åklagaren inte få besluta om nytt beslag om det inte har tillkommit nya omständigheter.⁵⁹

5.4.2 Rättens prövning av beslut om förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken

Åklagaren kan under särskilt angivna förutsättningar besluta att under en pågående förundersökning lämna ut föremål som tagits i beslag till en målsägande eller annan som trätt i dennes ställe, 27 kap. 4 a § rättegångsbalken. Mer om förutsättningarna för ett sådant beslut, se avsnitt 7.2.10.

Den som beslaget tagits ifrån eller som på annat sätt drabbats av beslaget kan även i den situationen påkalla rättens prövning enligt 27 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken.

Tiden när en domstolsprövning kan göras begränsas av att åklagaren ska ha fattat ett beslut och sänt en underrättelse om beslutet till den som beslaget tagits från. Därefter löper en tid på tre veckor innan beslaget får hävas enligt åklagarens beslut, 27 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken.

Tiden då domstolen kan pröva åklagarens beslut infaller därigenom under dessa tre veckor eller fram tills beslaget har hävts.

Har den som drabbats av beslaget framställt yrkande om ändring av åklagarens eller förundersökningsledarens beslut, gäller även här att en förhandling ska hållas med förtur (som huvudregel inom fyra dagar). Den som framställt yrkandet har rätt att närvara vid en förhandling och ska underrättas om förhandlingen.

Åklagaren närvarar regelmässigt också vid en förhandling enligt 27 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken. Vid förhandlingen ska åklagaren vara beredd att redogöra kort för bakgrunden men framför allt ställningstagandet varför någon har bedömts ha "uppenbart bättre rätt" till beslaget.

Det vanliga är att åklagaren själv har fattat beslut om ett förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken. Det kan också komma ifråga att någon begär rättens prövning av ett polisbeslut om motsvarande utlämnande, vilket kan meddelas av polisiär förundersökningsledare. I sådana fall bör åklagaren överta ledningen av förundersökningen och företräda målsäganden vid domstolens prövning.

Domstolens beslut

Domstolens kan i denna situation bara besluta att fastställa eller att upphäva åklagarens beslut. Någon ytterligare tidsfrist ska anges inte i dessa fall.

⁵⁹ Gunnel Lindberg, a.a. avsnitt 10.7

Om domstolen fastställer åklagarens beslut innebär det att beslaget omedelbart ska lämnas ut, 27 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken.

Det andra alternativet är att domstolen upphäver åklagarens beslut att lämna ut beslaget. Detta betyder inte att domstolen häver beslaget som sådant, utan i beslutet ligger enbart ett konstaterande att det inte har visats uppenbart bättre rätt.

Frågan om beslaget faller då tillbaka på åklagaren för fortsatt hantering. Väcks åtal, kan ett vanligt yrkande om bättre rätt framställas där. Lägg förundersökningen ner, får beslaget hävas enligt övriga bestämmelser i 27 kap. 8 och 8 a §§ rättegångsbalken.

5.4.3 Rättens prövning vid internationell rättslig hjälp eller europeisk utredningsorder

Svenska myndigheter kan pröva en begäran från annan stat om att viss egendom ska tas i beslag i Sverige och överlämnas till den andra staten inom ramen för en brottmålsutredning där. Förutsättningarna framgår av bland annat 4 kap. 16 § andra stycket lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål.

Det är åklagaren som fattar inledande beslut om beslaget utifrån ansökan. Efter att beslaget har verkställts ska det skyndsamt anmälas hos rätten för prövning. Även i dessa fall ska det hållas en beslagsförhandling med förtur.

Vid denna prövning ska rätten pröva om beslaget är lagligen grundat och om egendomen ska överlämnas till den ansökande staten. Rättens andra beslutsalternativ är i detta fall att häva beslaget. Rätten ska alltså inte fastställa något beslag i den typen av prövning och inte heller ange någon tidsfrist. Mer om denna beslagssituation framgår av rättslig vägledning Internationell rättslig hjälp i brottmål, RÄV 2022:9.⁶⁰

Beslagsfrågor kan också komma att prövas i rätten enligt lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder. Mer om dessa situationer, se rättslig vägledning Europeisk utredningsorder, RÄV 2022:7

5.5 Vårdplikten och lån av beslag

Lånar åklagaren ett beslagtaget föremål av polisen eller tullen, till exempel för att visa upp som bevisning i rätten, bör det dokumenteras vad det är för föremål och tidpunkten för lånet samt till vem och vid vilken tidpunkt återlämnandet sker.

⁶⁰ Åklagare är i dessa fall alltså behörig att häva ett beslag även efter rättens beslut att beslaget är lagligen grundat. Det kan bli aktuellt t.ex. om den utländska myndigheten meddelar att man inte längre har behov av beslaget eller viss del av beslaget (NJA 2013 s. 867 p. 38-41).

Beslagtagna egendom bör i vissa fall inte lånas av åklagaren för att medföras till rätten. I stället bör polisen ta egendomen till och från rätten eller där den ska visas upp. Det gäller egendom som

- kan utgöra en säkerhetsrisk,
- kan komma till brottslig användning eller
- som är särskilt stöldbärlig.

Enligt 27 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken ska egendom som tas i beslag vårdas väl. Noggrann tillsyn ska hållas över egendomen så att den inte byts ut eller förändras eller att annat missbruk sker med egendomen. Myndigheten som ansvarar för det beslagtagna har alltså en vårdplikt.

Den rättsliga regleringen hindrar inte att en myndighet som förvarar egendom som är tagen i beslag förfogar över den, om föremålen vårdas på det sätt som anges i 27 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken.

Det finns inget hinder mot att

- en polismyndighet som förvarar det beslagtagna föremålet lånar ut det till åklagaren
- föremålet skickas till experter som ska utföra en undersökning och avge ett utlåtande
- myndigheten förfogar över föremålet där det är nödvändigt för att myndigheten ska kunna fullgöra sin uppgift.

Högsta domstolen har i NJA 1990 s. 635 ansett att det är tillåtet att låna ut beslagtagna föremål till en utländsk myndighet för rättslig prövning i det andra landet, dvs. för ett annat syfte än att myndigheten ska kunna fullgöra sina uppgifter.⁶¹

JO har i beslut 2009-11-09, dnr 6533-2008, uttalat sig om utlåning av i beslag tagna handlingar i original. Åklagaren hade lånat ut bokföringshandlingar till en företagsrekonstruktör som förordnats av tingsrätten. Beslaget hade inte kopierats och lånet hade inte dokumenterats.

JO ansåg att utlåningen skulle ha dokumenterats. Vidare borde handlingarna ha kopierats före utlåningen och åklagaren borde ha behållit originalen. Rekonstruktören hade kunnat ta del av handlingarna hos åklagaren eller fått kopior av handlingarna. I princip ansåg JO att

⁶¹ Sverige hade övertagit en lagföring från Schweiz. Ett stort antal handlingar hade överlämnats från schweiziska myndigheter till svensk polis som tog dem i beslag. Den tilltalade dömdes och begärde prövningstillstånd i HD. Innan den frågan prövades begärde Schweiz ambassad i Stockholm att handlingarna som tidigare hade överlämnats till polis skulle utlämnas till en domstol i Schweiz för att användas i ett civilmål. HD beslutade att handlingarna skulle utlämnas till domstolen utan hinder av det gällande beslaget. Utrikesdepartementet skulle vid utlämnandet som villkor ange att handlingarna skulle återställas inom tre månader.

föremål i beslag inte ska lånas ut när syftet är ett annat än att bistå i en brottsutredning. Någon kritik riktades inte mot utlåningen som sådan. Innan föremål som finns i beslag lånas ut ska det göras en bedömning av om vårdplikten i 27 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken kan iakttas.

Åklagaren bör ta ställning till om vårdplikten kan iakttas när hen överväger att låna beslagtagna föremål för att visa upp vid förhandling i domstolen.

Vice riksåklagaren har, i beslut att inte inleda tillsynsärende, uttalat att frågan om vårdplikten gör sig särskilt starkt gällande för egendom som kan utgöra en säkerhetsrisk, kan komma till brottslig användning eller som är särskilt stöldbegärlig.⁶²

Gäller beslaget till exempel vapen bör åklagaren därför uppdra åt polisen att ta föremålet till och från rätten när det ska förevisas.

Lånar åklagaren ut ett beslagtaget föremål till annan bör det dokumenteras till vem lånet sker och när föremålet ska ha återlämnats.

⁶² ÅM 2013/2643 gällande en åklagares hantering av beslagtagen revolver som bland annat visats upp vid domstolsförhandling

6 Särskilt angående vissa typer av beslag eller undersökningar av dem

Detta avsnitt behandlar särregleringar för vissa typer av beslag, specifika frågeställningar för vissa typer av föremål som kan tas i beslag men också praktiska frågor och problem som är förknippade med specifika föremål eller andra särpräglade frågeställningar som inte har berörts i föregående avsnitt.

Avsnittet rör i denna del såväl saker att tänka på vid det initiala beslagsbeslutet som när beslag av viss typ ska undersökas, förverkas eller hävas. I vissa fall hänvisas det till tidigare delar av vägledningen för en samlad överblick.

6.1 Brev och paket under postbefordran samt restriktionspost

6.1.1 Brev och paket under vanlig postbefordran

För att beslag generellt ska få användas som tvångsmedel finns inget i lag bestämt minimistraff, utan endast en proportionalitetsbedömning som framgår av 27 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken.

För försändelser med post som är **under befordran** gäller ett särskilt undantag enligt 27 kap. 3 § rättegångsbalken. I dessa fall är beslag tillåtet endast om det

- är föreskrivet fängelse ett år eller mer för brottet **och**
- försändelsen hade kunnat tas i beslag hos mottagaren (det vill säga omfattas inte av beslagsförbud enligt 27 kap. 2 § rättegångsbalken)

Tas ett brev eller ett paket hos avsändaren eller mottagaren gäller dock de allmänna förutsättningarna för beslag.

Exempel på brott där beslag under postbefordran inte kan ske är förtal av normalgraden, ringa bedrägeri, häleriförseelse, penningtvättsförseelse, ringa näringspenningtvätt och ringa narkotikabrott.

Exempel på brott där straffskalan medger beslag trots de särskilda reglerna för postbefordran är olaga hot, ofredande, bedrägeri, häleri och penningtvättsbrott av normalgraden. Observera att ytterligare en förutsättning är dock att det inte skulle råda beslagsförbud hos mottagaren på grund av bestämmelserna i 27 kap. 2 § rättegångsbalken.

Det är fysiska föremål som kan tas i beslag, dvs ett enskilt brev, en postanvisning eller ett paket.

Elektroniska meddelanden såsom e-postmeddelande omfattas inte, inte heller telemeddelanden oavsett var informationen finns. Bestämmelserna för sådana meddelanden finns i lagen om elektronisk kommunikation och i rättegångsbalkens regler om hemlig teleavlyssning och – övervakning. Med telemeddelande avses t.ex. telefonsamtal, telefax, telegram och sms.

6.1.2 Restriktionspost

Det bör vara tillåtet att ta restriktionspost i beslag i samband med granskning och använda innehållet som bevisning om det behövs på grund av utredning om brott (bevisbeslag). Detta även om brevet skulle vara underkastat beslagsförbud hos avsändaren eller mottagaren.

Brev som skickas till eller från en offentlig försvarare ska dock inte ingå i restriktionsposten och ska aldrig tas i beslag eller läsas, om de felaktigt skulle hamna där.

En proportionalitetsbedömning ska alltså ske för bedömningen av om informationen ska användas och om brevet tas i beslag eller kopieras.

Möjligheten att maska delar av brevet (innehåll som är av mer förtrolig karaktär och som inte har betydelse för utredning om brott) ska övervägas särskilt innan brev tas in i utredningen.

Bakgrund

Brev som skickas till eller från en häktad med restriktioner innehåller i vissa fall information som utgör brott eller bevisning för brott.

Breven kan exempelvis innehålla:

- brott mot polis och åklagare (hot eller förgripelse mot tjänsteman) eller
- bevisning av betydelse för egen eller annans brottslighet.

För brev som inte faller under beslagsförbudsreglerna utan som är adresserade till eller från närstående eller bekanta (dvs. utanför de särskilt skyddade kategorierna i 27 kap. 2 § rättegångsbalken) kan beslag av restriktionspost ske enligt vanliga bestämmelser i 27 kap. rättegångsbalken.

Hade brevet omfattats av beslagsförbud hos avsändaren och hos mottagaren är frågan hur situationen ska hanteras när brevet i stället granskas hos åklagaren, inom ramen för förfarandet att någon är häktad med restriktioner. Svaret på den frågan framstår inte som självklart och olika synsätt har gjorts gällande, dock utan att frågan egentligen har prövats i något tydligt vägledande avgörande.

Dåvarande riksåklagaren uttalade i JO 2009/10 (dnr 2138-2007) kritiska synpunkter på den då gällande beslagsförbudsregeln mellan närstående och de problem som den gett upphov till. Som ett exempel på problematiken nämndes där att brev skulle vara oåtkomliga för beslag när brevskrivaren var häktad och underkastad brevgranskning, om inte den närstående mottagaren självmant lämnade över breven.

Åklagarmyndighetens beslagshandbok har därefter, med hänvisning till nämnda uttalande, rekommenderat att inte ta breven i beslag men att innehållet ändå skulle kunna användas genom dokumentation av innehållet i pm-form. Mot detta synsätt kan dock anföras att ett beslagsförbud syftar till att skydda informationen i sig. En användning av information i pm-form innebär därför i praktiken endast ett teoretiskt kringgående, om samma information inte får åtkommas genom ett beslag.

Det uttalade behovet av att reglera kopiering för att möjliggöra en domstols prövning av den åtkomna informationen talar i samma riktning. Det vill säga det väsentliga är om informationen i sig får användas eller inte, inte om den manifesteras genom ett formellt beslag eller en pm om innehållet.

Restriktionspost bör kunna tas i beslag alternativt kopieras och innehållet åberopas

Beslagsförbudets syfte är att förstärka ett skydd för förtrolig information inom vissa särskilt skyddade kretsar. I detta ligger att båda de inblandade parterna/den part som har intresse av att informationen skyddas med fog utgår från att ingen utomstående kommer att ha tillgång till informationen, alltså att brevet och dess innehåll inte kommer utanför den skyddade kretsen.

Så snart brevet eller informationen har hamnat utanför den skyddade kretsen, oavsett om det vidarebefordrats till en bekant som inte hör till den skyddade kretsen eller om det överlämnats till polis, så upphör också beslagsförbudet (27 kap. 2 § 2 p. rättegångsbalken). Det räcker också att en av de berörda avstår från skyddet genom att lämna brevet vidare för att beslagsförbudet ska falla, oavsett vad den andra parten har för inställning.

Den som häktas med restriktioner får information om att såväl utgående som inkommande brev (med undantag för brev till offentlig försvarare eller Europadomstolen) kommer att granskas. Den häktade får välja att godkänna detta eller att avstå. I det senare fallet kommer breven att stoppas och överlämnas först när restriktionerna hävs.

Genom detta kan det argumenteras för att information i vidarebefordrad restriktionspost inte är att bedöma som förtrolig i ordets strikta lydelse, utan vill man säkerställa detta återstår för den häktade valet att inte tillåta brevgranskning.

Bestämmelsen i 27 kap. 2 § rättegångsbalken "handlingen innehas av honom eller henne eller den som tystnadsplikten gäller till förmån för" bör, mot den

ovan angivna bakgrunden, kunna tolkas så att ett beslag (eventuellt följt av kopiering) får ske av restriktionspost i samband med granskning.

En häktad som vill invända mot att information i restriktionsbrev används har också större möjlighet att direkt påverka detta om brevet tas i bevisbeslag och eventuellt kopieras än om informationen tas in i en utredning enbart i pm-form. Detta eftersom ett beslagsbeslut och en kopiering öppnar möjlighet till att begära en domstolsprövning av beslutet i ett tidigt skede av förundersökningen.

6.2 Telefoner, datorer och andra elektroniska informationsbärare

Bevisning i it-miljö utgörs ofta av information och uppgifter i digital form och kan finnas lagrad i mobiltelefoner, på hårddiskar eller andra digitala lagringsmedia. Därutöver kan det även via elektroniska informationsbärare nås t.ex. information som är tillgänglig hos operatörer i Sverige eller utomlands.

Detta avsnitt rör framför allt gränserna för undersökning av beslaget enligt 27 kap. rättegångsbalken när beslaget utgörs av elektroniska informationsbärare. Med detta avses hur undersökningen ska ske och vilken användning som är tillåten av innehållet i en telefon, dator eller annat lagringsmedium när inga andra tvångsmedel än undersökning av beslaget har beslutats.

För ytterligare fördjupning i ämnet se ämnessidan IT och brott (FAQ) på Rånet samt handboken "Kriminalteknik".

6.2.1 Vid beslagstillfället

Förväntas det vid en husrannsakan anträffas elektroniska informationsbärare som ska beslagtas och som förväntas ha avgörande betydelse för utredningen (barnpornografibrott, omfattande narkotikahandel via internet etc) ska planering inför husrannsakan ske i samråd med it-forensiker från polisen för att säkra informationen så långt det går.

Om tillvaratagande och säkring av digital hårdvara, se "Kriminalteknik – en handbok för åklagare". Observera särskilt att det i vissa fall måste ske en s.k. livetömning av en dator på plats för att lösenordsskydd eller krypteringar kan hindra eller försvåra åtkomst av materialet (kopiering i samband med husrannsakan, 27 kap. 17 a § rättegångsbalken). Undersökningen får då omfatta det material som är tillgängligt så länge undersökningen pågår.

Om beslaget enbart ska hanteras med stöd av den generella rätten att undersöka föremål som tagits i beslag bör utrustningen vid beslagstidpunkten försättas i flygplansläge eller på annat sätt avskärmats från kommunikation.

På så sätt förhindras yttre påverkan av den information som finns lagrad i utrustningen, ytterst radering genom fjärrstyrning. Det blir även enklare att

avgöra vilken information som fanns lagrad i utrustningen vid beslagstillfället och som är tillgänglig för undersökning genom beslagsbeslutet.

Åtgärden att avskärma utrustningen från kommunikation hindrar också att en genomsökning sker på distans om det inte fattas ett separat sådant beslut, se avsnitt 4.

6.2.2 Åtkomst och säkrande av informationen

Det första steget för åtkomst av information är att komma åt innehåll som skyddas av lösenord, kod eller annat.

För telefoner och andra informationsbärare som låses upp med biometrisk autentisering (fingeravtryck, ansiktsgenkänning eller liknande) finns möjlighet för polisen att använda visst fysiskt tvång för att förmå misstänkt, eller annan som telefonen tagits från, att låsa upp telefonen mot sin vilja och möjliggöra undersökning av beslaget, 27 kap. 17 f § rättegångsbalken.

När innehållet har blivit tillgängligt dokumenteras det därefter genom kopiering (avseende elektroniska informationsbärare även benämnt spegling) hos den utredande myndigheten. Undersökningen av elektroniska informationsbärare bör i de flesta fall ske genom undersökning av kopian för att säkra att originalet inte påverkas av åtgärden.

Eftersom mängden innehåll på lagringsmedia kan vara mycket stor, är det en fördel om det från början kan anges en avgränsning vad som söks och att begäran om undersökning om möjligt utformas därefter.

Beslaget av originalet av en dators hårddisk bör kvarstå tills domen har vunnit laga kraft om målet gäller grov brottslighet samt innehållet kan komma att ifrågasättas och få en avgörande betydelse. I övriga fall kan beslaget hävas efter kopiering.

Har en mobiltelefon tömts får med hänsyn till utredningen i det enskilda fallet avgöras om beslaget av såväl sim-kort som telefonen kan hävas.

6.2.3 Vilken information får användas efter undersökning?

Information som finns lagrad i informationsbäraren utan uppkoppling mot internet anses tillgänglig genom undersökningen (observera dock att eventuellt beslagsförbud ska beaktas för vad av informationen som får användas). Dit hör t.ex. sms, mms, bilder, datafiler, telefonbok, anteckningar, abonnemangsuppgift och telefonens id-nr/IMEI-nummer.

Information som kräver internetåtkomst omfattas **inte** i undersökningen av beslaget. För åtkomst av sådan information krävs vanligtvis beslut om genomsökning på distans enligt 28 kap. rättegångsbalken, andra tvångsmedel eller rättslig hjälp.

Intalade meddelanden i röstbrevlådor som finns lagrade hos teleoperatören får inte avlyssnas eller användas inom ramen för undersökning av beslaget.

I en mobiltelefon får inkomna sms och mms vid beslagstillfället användas vid undersökning av beslaget.

Sms som inkommit efter beslagstillfället anses däremot inte tillåtna att använda enbart inom ramen för en undersökning av beslaget, då det skulle stå i strid med regleringen av hemliga tvångsmedel. Möjligheten att ta del av sms som kommit in till en mobiltelefon efter beslagstidpunkten har dock inte prövats i domstol.

6.2.4 Alternativa möjligheter att få tillgång till information i elektroniska informationsbärare (HAK, HDA)

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation (HAK) kan vara en metod för att få använda sms eller mms som kommit in till och lagrats i mobiltelefonen efter beslagstillfället. En förutsättning för att HAK ska beslutas är enligt 27 kap. 20 § rättegångsbalken att teleadressen innehas eller har innehafts av den misstänkte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den misstänkte.

När telefonen har tagits i beslag kan det inte göras gällande att teleadressen kan komma att användas av den misstänkte. Däremot innehas abonnemanget av densamme, alternativt har abonnemanget innehafts, och det kan antas ha använts av den misstänkte. Förutsättningarna för HAK bör därigenom vara uppfyllda.

Finns det ett beslut om HAK vid gripande och beslag av den elektroniska informationsbäraren, avbryts avlyssningen många gånger. Framkommer det att ytterligare sms eller liknande har inkommit efter beslagstillfället, och är förutsättningarna i övrigt uppfyllda för HAK, bör därför en ansökan avse förfluten tid.⁶³

Ett annat sätt att komma åt informationen är hemlig dataavläsning (HDA), se lagen (2020:62) om hemlig dataavläsning samt ämnessidan på Rånet. Genom sådant beslut ges möjlighet att i praktiken undersöka beslagtagna informationsbärare med information som inkommit efter beslagstidpunkten.

6.2.5 Förverkande av lagringsmedia på grund av brottsligt innehåll eller liknande

Det bör noteras att även om bevisbeslag av elektroniska lagringsmedia är det vanligast förekommande, och att sådana beslag oftast kan hävas efter undersökning/kopiering, så finns det fall då även ett förverkandebeslag kan och bör ske. Framför allt rör detta lagringsmedia som innehåller barnpornografiskt material dvs. där innehållet i sig utgör brott.

⁶³ Det förekommer dock i andra fall att avlyssningsbeslutet fortsätter utan att avbrytas efter frihetsberövande, se Rättspm 2012:8 Hemliga tvångsmedel – hanteringen i vissa avseenden, s. 53-54.

Lagringsmedia kan också förverkas i de fall de utgör ett utpräglat brottsverktyg, till exempel vid narkotikaförsäljning.

6.3 Övervakningsbilder och -filmer

Övervakningsfilmer och fotografier bör som huvudregel tas i beslag. Företag som innehar fotografier och övervakningsfilmer kräver i vissa fall beslut om husrannsakan för att egendomen ska lämnas ut. Tillämpas ett formlöst förfarande för omhändertagandet kan det uppstå problem i efterhand om vad som har avtalats.

Det är dock vanligt förekommande att målsäganden eller företrädare för viss verksamhet överlämnar en kopia av en övervakningsfilm på t.ex. ett USB-minne. I sådana fall krävs inte att övervakningsfilmen tas i beslag. Polisen tar regelmässigt en kopia av filmen för bearbetning.⁶⁴

6.4 Stöldgods från butik när endast misstänkt gör anspråk

En återkommande situation vid butikstillgrepp är att misstänkt gör anspråk på stöldgodset, samtidigt som butiken inte gör anspråk men yrkar skadestånd för att varan inte anses möjlig att sälja.

Även om åklagaren för talan om skadestånd för målsägandens räkning, bör varan i sådana fall tas i beslag och yrkas förverkad som utbyte av brott enligt 36 kap. 2 § brottsbalken.

6.5 Kontanter, värdepapper etc

Ett ursprungligt beslut om beslag av kontanter kan ha grundats på såväl ett återställandebeslag som beslag för utredningen om brottet och förverkande-beslag. I början av en utredning kan det vara svårt att veta vilken grund som slutligen blir aktuell. Någon beslagsgrund enligt 27 kap. 1 § rättegångsbalken måste dock finnas även för kontanter, på samma sätt som för övrig lös egendom.

Ansvarig åklagare ska löpande bedöma och pröva beslag av kontanter. En manuell bevakningsfrist kan lämpligen läggas in i Cåbra för detta.

Om åklagaren bedömer att det inte längre finns någon grund för beslag, måste hen omedelbart fatta ett beslut om hävande av beslaget eller, om det finns skäl för det, omvandla beslaget till förvar.

⁶⁴ När sådana kopior görs utan att något primärt tvångsmedel har använts (beslag, husrannsakan eller genomsökning på distans) blir inte rättegångsbalkens bestämmelser i 27 kap. 17 a – 17 e §§ tillämpliga för hanteringen av kopian.

Polisens hantering av kontanter som tas i beslag regleras i PMFS 2017:4, 22–23 §§ samt PMFS 2020:7, FAP 102-2. Huvudregeln är att större belopp ska sättas in på räntebärande konto i bank.

Beslag av kontanter i återställandesyfte

För att kontanter ska vara i beslag på denna grund, krävs att det kan bevisas att det är just de aktuella sedlarna eller mynten som har frånhänts annan genom brott. Görs beslaget i mycket nära tidsmässigt samband med brottet kan det finnas större chans att härleda det med säkerhet. Vid en huvudförhandling kan talan föras om bättre rätt till det aktuella beslaget.

Om det uppstår någon tvekan om pengarnas identitet finns det inte skäl för beslag på denna grund. Bedöms det finnas skäl att säkra pengarna för ersättningsanspråk/skadestånd, återstår alternativet förvar och kvarstad. I annat fall, och om det inte finns andra beslagsskäl, ska beslaget som huvudregel hävas till den som beslaget har tagits från.

Beslag av kontanter i utredningsyfte

Bevisbeslag kan bli aktuellt av kontanter för att undersöka fingeravtryck eller DNA, t.ex. i rån-/utpressningsärenden för att söka efter spår från målsäganden eller vid narkotikabrott för att knyta misstänkt till pengarna. Andra typfall av bevisbeslag är anteckningar på sedlar, misstanke om förfalskning, kontroller av nummerserie eller färgade sedlar. I vissa fall kan det också vara relevant att söka efter spår av t.ex. narkotika på sedlar.

Beslag av kontanter i förverkandesyfte

Vid kommande yrkande om sakförverkande, inklusive utvidgat förverkande enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken, kan beslaget vara kvar tills yrkandet prövas. Annorlunda är det om endast ett värdeförverkande är aktuellt. I sådana fall får beslaget hävas och ersättas av förvar och kvarstad.

Eventuell omvandling till penningbeslag?

Har en större summa kontanter tagits i beslag enligt sedvanliga beslagsgrunder, och upphör beslagsskäl enligt 27 kap. 1 § rättegångsbalken, kan det i vissa lägen finnas anledning att överväga om innehavet utgör misstanke om brott enligt lagen om straff för penningtvättsbrott. I sådana fall kan beslaget omvandlas till penningbeslag genom särskilt beslut.

Underrättelse till Kronofogdemyndigheten när beslag av kontanter m.m. hävs

När det är aktuellt att häva ett beslag av större värden i kontanter, liksom dyrbara värdeföremål i övrigt, kan det uppkomma fråga om att underrätta Kronofogdemyndigheten för att möjliggöra en betalningssäkring av befintliga skulder.

Prövning om en sådan underrättelse ska lämnas sker enligt den s.k. general-klausulen i 10 kap. 27 § offentlighets- och sekretesslagen (OSL). Se mer om detta i RÄV 2021:9 "Brottsutbyte, förvar och kvarstad".

6.6 Narkotika och alkohol

6.6.1 Förstörande av narkotika och alkohol

Narkotika tas i beslag i syfte att undersöka/analysera och därefter förverka den. Förverkande sker regelmässigt med stöd av narkotikastrafflagens (NSL) (1968:64) bestämmelser.

7 § NSL hänvisar till bestämmelserna i 2 § 1 respektive 3 § lagen (1958:205) om förverkande av alkohol m.m. Dessa bestämmelser reglerar möjligheten att förstöra beslag av narkotika, narkotikaprekursorer och i vissa fall kanyler m.m.

2 § 1 lagen (1958:205) om förverkande av alkohol m.m. innebär att beslagtagen egendom får förstöras om värdet är ringa eller om det annars måste anses försvarligt. I samma bestämmelse sägs att om ett beslag hävs och egendomen är förstörd enligt aktuell paragraf, ska ersättning betalas av allmänna medel. Förstörande enligt denna bestämmelse sker alltså **före ett förverkandebeslut**.

Av 3 § lagen (1958:205) om förverkande av alkohol m.m framgår att egendom som förklarats förverkad enligt denna lag ska förstöras eller säljas enligt 2 § om det inte har skett tidigare. Förstörande kan och ska alltså ske även **efter ett beslut om förverkande**, om det inte har skett tidigare.

I de fall som ett förstörande **inte** har föregåtts av ett förverkandebeslut, måste åklagaren alltså hantera aktuell punkt i beslagsprotokollet som om beslag alltjämt fanns **och** framställa ett särskilt yrkande om förverkande eller fatta ett separat beslut om detta (om beslaget inte hävs). Så kan vara fallet t.ex. när polisen har förstört sprutor och kanyler i förtid eller när NFC har förstört narkotika i samband med analys av den.

Om åklagaren fattar ett separat beslut om förverkande av narkotika kan missnöjesanmälan ske inom en månad från beslutet enligt lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. (3 § 2 st). Det kan handla om invändningar att det inte är narkotiska preparat eller att det handlar om receptbelagd medicin. Anmäls missnöje får talan föras vid domstol (2 §).

6.6.2 Hanteringen när domstolen häver beslag av narkotika efter frikännande dom

När ett åtal för narkotikabrott med tillhörande beslag av narkotika ogillas, kan domstolarna hantera förverkandeyrkandet på olika sätt. Se även avsnitt 7.3.2 Om hanteringen när åtalet ogillas.

Ett alternativ är att domstolen förverkar narkotikan trots att åtalet ogillas mot den misstänkte. Detta eftersom det regelmässigt saknas legala anspråk på sådana beslag och då skäl för förverkande finns enligt 36 kap. 3 § 1 p. brottsbalken. Samma grund bör kunna användas för ett förverkandebeslut i de fall som yrkandet i andra hand har framställts mot okänd.

Ofta väljer domstolen i stället att häva beslaget av narkotika, med hänvisning till att yrkandet har riktat sig enbart mot den tilltalade. I den senare situationen får åklagaren besluta att ta narkotikan i beslag på nytt från okänd. Domstolens prövning utgör en ny omständighet som tillåter ett sådant beslut. Därefter fattas beslut om förverkande i Cåbra.

6.7 Bilar och andra registrerade fordon

Bilar och andra registrerade fordon kan bli föremål för beslag på flera olika grunder:

- förverkande på grund av specifik brottslighet
- bevisbeslag för undersökning
- återställandebeslag och för att utreda vem som har bättre rätt till fordonet
- mer värdefulla fordon kan även bli föremål för ett utvidgat förverkande enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken.

Förverkande av fordon för trafikbrottslighet regleras i 7 § trafikbrottslagen. Mer om den prövningen och förutsättningarna framgår av en separat rättslig vägledning om förverkande enligt 7 § trafikbrottslagen.

En annan specialsituation är fordon som tas i återställandebeslag i Sverige på grund av efterlysning och spärr i Schengens informationssystem (SIS). Det rör sig då om fordon som är efterlysta av annan Schengenmedlemsstat på grund av t.ex. en stöldanmälan i det landet. Mer om hanteringen av dessa, se separat rättslig vägledning.

I resterande fall där registrerade fordon tas i beslag för utredning om bättre rätt, är det ofta aktuellt att bedöma om det skett ett godtrosförvärv. Detta gäller till exempel vid bedrägeri där fordonen många gånger snabbt säljs vidare och ibland tas i beslag hos nästa förvärvare på grund av anspråk från målsäganden.

6.7.1 Specifikt om godtrosförvärv vid beslag av registrerade fordon

Den omständigheten att bilar och många andra fordon ska vara centralt registrerade genom Transportstyrelsen underlättar möjligheterna att kontrollera ursprunget vid en överlåtelse. Därigenom påverkas också möjligheten att göra ett godtrosförvärv jämfört med många andra typer av lös egendom.

Fordon som stulits eller varit föremål för andra brott enligt 3 § godtrosförvärvslagen

Beträffande bilar som stulits, eller varit föremål för andra brott som ryms inom 3 § godtrosförvärvslagen, är utgångspunkten att det i princip inte går att göra ett godtrosförvärv. I dessa fall kan det finnas anledning att pröva möjligheten till ett förtida utlämnande av ett beslagttaget fordon enligt 27 kap. 4 a §.

Observera dock att invändningar kring en teknisk undersökning eller mindre ändringar av ett fordon (såsom att vissa delar har bytts ut) kan påverka frågan om en tidigare ägare har uppenbart bättre rätt till detsamma, detta även om det är klarlagt att en stöld har skett.

Om beslagsfrågan är föremål för en separat prövning, det vill säga inte i samband med ett åtal, kan det också komma invändningar angående grundbrottet och bevisningen för det.

Fordon som varit föremål för andra brott med möjlighet att göra godtrosförvärv enligt 2 § godtrosförvärvslagen

Om utredningen gäller leasade fordon, och anmälan om olovligt förfogande på grund av restskuld, eller fordon som åtkommits genom bedrägeri behöver det ofta prövas om ett godtrosförvärv har skett. Det handlar även här om situationer när fordonet har överlåtits vidare efter brottet och tagits i beslag för återställande eller för att utreda brottet.

Ur målsägandens perspektiv är det i dessa ärenden vanligtvis att föredra att egendomen återställs framför ett skadeståndsanspråk mot den misstänkte. Samtidigt innebär beslag av bilar bland annat kostnader under uppställningen. Om det är lämpligt att använda sig av återställandebeslag av fordon får bedömas från fall till fall, med en prognos om ett slutligt återställande kommer att ske, vilka värden det handlar om och vilka konsekvenser beslaget i övrigt för med sig.

Allmänt om godtrosförvärv, se avsnitt 5.3.2.

Frågan om godtrosförvärv är i dessa fall ofta mångfacetterad. Bedömningen påverkas av flera faktorer, bland annat om parterna är näringsidkare eller privatpersoner. Det är generellt inte lämpligt att använda sig av förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § i de fall när det bakomliggande brottet möjliggör ett godtrosförvärv.

Om åtal väcks med ett yrkande om bättre rätt, behöver dock argumenten i frågan om ett godtrosförvärv presenteras som grund för yrkandet.

Av förarbetena till godtrosförvärvslagen framgår att det ställs långtgående krav på kontroller när någon köper motorfordon av en privatperson. Om köparen dessutom är näringsidkare är kraven ännu högre. Det kan ibland behöva kontrolleras flera led av överlåtelse för att med framgång kunna hävda ett godtrosförvärv.

NJA 1993 s. 429. Godtrosförvärv har inte skett av en leasingbil som sålts vidare eftersom köparen inte kontrollerat registrerad ägare i bilregistret utan endast de handlingar (registreringsbevis med mera) som säljaren visat.

NJA 2006 s. 45. Undersökningspliktens omfattning för godtrosförvärv av begagnad bil. Att en bil hade överlåtits tre gånger inom nio dagar innebar särskild anledning att kontrollera flera förvärv bakåt. Godtrosförvärv ansågs inte ha skett.

6.8 Nycklar

Nycklar kan tas i beslag enligt de beslagsskäl som anges i 27 kap. 1 § rättegångsbalken.

Nycklar ska inte tas i beslag om det enda syftet är att genomföra en husrannsakan.

Nycklar kan t.ex. anses ha betydelse för utredningen om brottet om man inte vet vilken adress eller vilket fordon en viss nyckel hör till och det misstänks finnas exempelvis stöldgods, narkotika eller bevismaterial som kan åtkommas med hjälp av nyckeln.

Av uttalanden från JO framgår att nycklar inte ska tas i beslag om man vet att de går till viss adress eller fordon, och det enda syftet med att ta nycklarna är att använda dem för att låsa upp vid en husrannsakan. Detta då nuvarande beslagsskäl inte omfattar den situationen.

För att få åtkomst till och göra husrannsakan i den typen av utrymmen krävs alltså antingen att någon annan kan öppna eller att låssmed används. JO har ansett att det inte skulle ha mött något principiellt hinder att fråga den misstänkte om nycklarna fick användas i en sådan situation, dock att det kan finnas utredningstekniska skäl som talar mot den lösningen.⁶⁵

6.9 Pass och identitetshandlingar

Pass och övriga identitetshandlingar kan beslagtas för undersökning som bevisbeslag eller vid misstanke om förfalskning för ett senare förverkande.

Vid beslut om reseförbud enligt 25 kap. rättegångsbalken får beslutet förenas med villkor (25 kap. 2 §). Ett sådant villkor som hör samman med den misstänktes övervakande är att passhandlingar överlämnas till polisen. I Cåbra

⁶⁵ JO beslut 2004-10-05 dnr 2346-2003. Även JO beslut 2014-03-26 dnr 1903-2013 behandlar situationen att nycklar har tagits i beslag för att verkställa husrannsakan på en bostadsadress i syfte att där eftersöka narkotika. Hanteringen att ta nycklarna i beslag ansågs felaktig.

finns också en mall för "reseförbud med anmälningsskyldighet" där det framgår att ett villkor för beslutet är att passet överlämnas till polisen.

I de fallen ska pass och identitetshandlingar inte tas i beslag eftersom inget av de angivna beslagsskälerna i 27 kap. 1 § rättegångsbalken föreligger.

6.10 Affischer, flygblad, kläder med mera vid misstanke om hets mot folkgrupp

Justitiekanslern ska kontaktas (se avsnitt 2.5.1) om det rör sig om

- Klistermärken, eftersom sådana i allmänhet är tryckta. Detta gäller även om det endast är enstaka exemplar.
- Bilder, affischer och dekalerna om texten/symbolen ser ut att vara tryckt. Detta gäller även om det endast är enstaka exemplar.
- Flaggor och kläder om texten/symbolen ser ut att vara tryckt och det rör sig om flera exemplar. Är det enstaka exemplar kan polis och åklagare inledningsvis anses behörig att inleda förundersökning och ta föremålet i beslag. Undersökningen av om texten är tryckt ska ske så snart som möjligt.
- Cd-skivor eller andra ljudupptagningar med t.ex. vit makt-musik. Detta gäller om det är flera exemplar och de inte kan anses vara för innehavarens eget bruk.
- Spridning via hemsidor på internet som tillhandahålls av en redaktion för en tryckt periodisk skrift, redaktionen för ett radioprogram, ett bokförlag etc. för vilka det finns utgivningsbevis (kontrollera hos Myndigheten för press, radio och tv som hanterar utgivningsbevis för webbplatser och databaser).
- Fotokopierade flygblad som det finns utgivningsbevis för (kontrollera hos Patent- och Registreringsverket som hanterar utgivningsbevis för tryckt skrift) eller en beteckning på flygbladet som visar att texten har mångfaldigats, vem som har gjort det samt när och var det har skett.

Ibland kan det finnas flera beslagssyften för ett och samma föremål. Även om innehållet i ett beslag kan utgöra brott mot TF, med JK som behörig beslutsfattare, kan samma föremål också ha betydelse för en utredning hos allmän åklagare.

JK har i tillsynsärende uttalat att skriftliga handlingar vars innehåll utgör brott mot TF kan utgöra bevisning till styrkande av t.ex. ett misshandelsbrott eller en försvarande omständighet i anslutning till sådant brott. Allmän åklagare ansågs därför kunna besluta om beslag med anledning av misshandelsbrottet utan hinder av regleringen i TF.

Kontakta JK så snart det kan ske vid motsvarande situation för information och för att inhämta synpunkter.

7 Beslagen hävs eller avslutas på annat sätt

Detta avsnitt gäller situationer när åklagaren tar avslutande beslut om beslag under förundersökningen eller i samband med att förundersökningen läggs ner.

Avsnittet berör dessutom hanteringen när yrkande om beslagen framställs till rätten i samband med åtal eller separat.

7.1 När häver åklagaren eller rätten beslag

Enligt 27 kap 8 § fjärde stycket rättegångsbalken gäller att rätten är ensam behörig att häva beslag som har meddelats eller fastställts av rätten. Angående beslag som meddelas av rätten, se avsnitt 2.5.2. Angående beslag som har fastställts av rätten, se avsnitt 5.4.1.

Åklagaren får häva beslag i resterande situationer:

- under pågående förundersökning
- när en förundersökning läggs ner eller
- när åtal väcks.

Efter att åtal har väckts får åklagaren också anses ha kvar möjligheten att häva beslag där rätten inte är ensam behörig, om beslagen ännu inte har hanterats av rätten genom dom eller beslut.⁶⁶ Om det i viss situation bedöms som självklart att ett tidigare framställt yrkande kan återkallas och beslaget hävas, kan åklagaren därför fatta dessa beslut. Rätten ska underrättas om besluten. Finns det av någon anledning tveksamheter kring hanteringen av beslaget, bör åklagaren dock låta rätten pröva frågan om hävande.

Exempelvis kan det handla om en situation där yrkande har framställts om att ta misstänkt stöldgods i förvar enligt stöldgodslagen och den tilltalade har avlagt sig anspråk på egendomen. I tiden efter åtals väckande men före huvudförhandlingen framkommer att en målsägande har identifierats som gör anspråk på egendomen. Kan denne visa sannolika skäl, kan åklagaren återkalla yrkandet och häva beslaget enligt bestämmelserna i 27 kap. 8 a § rättegångsbalken.

Ett annat exempel kan vara att ett omfattande bevisbeslag i delar inte längre behövs, till exempel på grund av en ändrad inställning eller andra nya omständigheter. Åklagaren kan då häva de aktuella delarna

⁶⁶ Gunnel Lindberg, a.a. s. 455

och begränsa rättens prövning till den del av bevisbeslaget som behöver kvarstå.

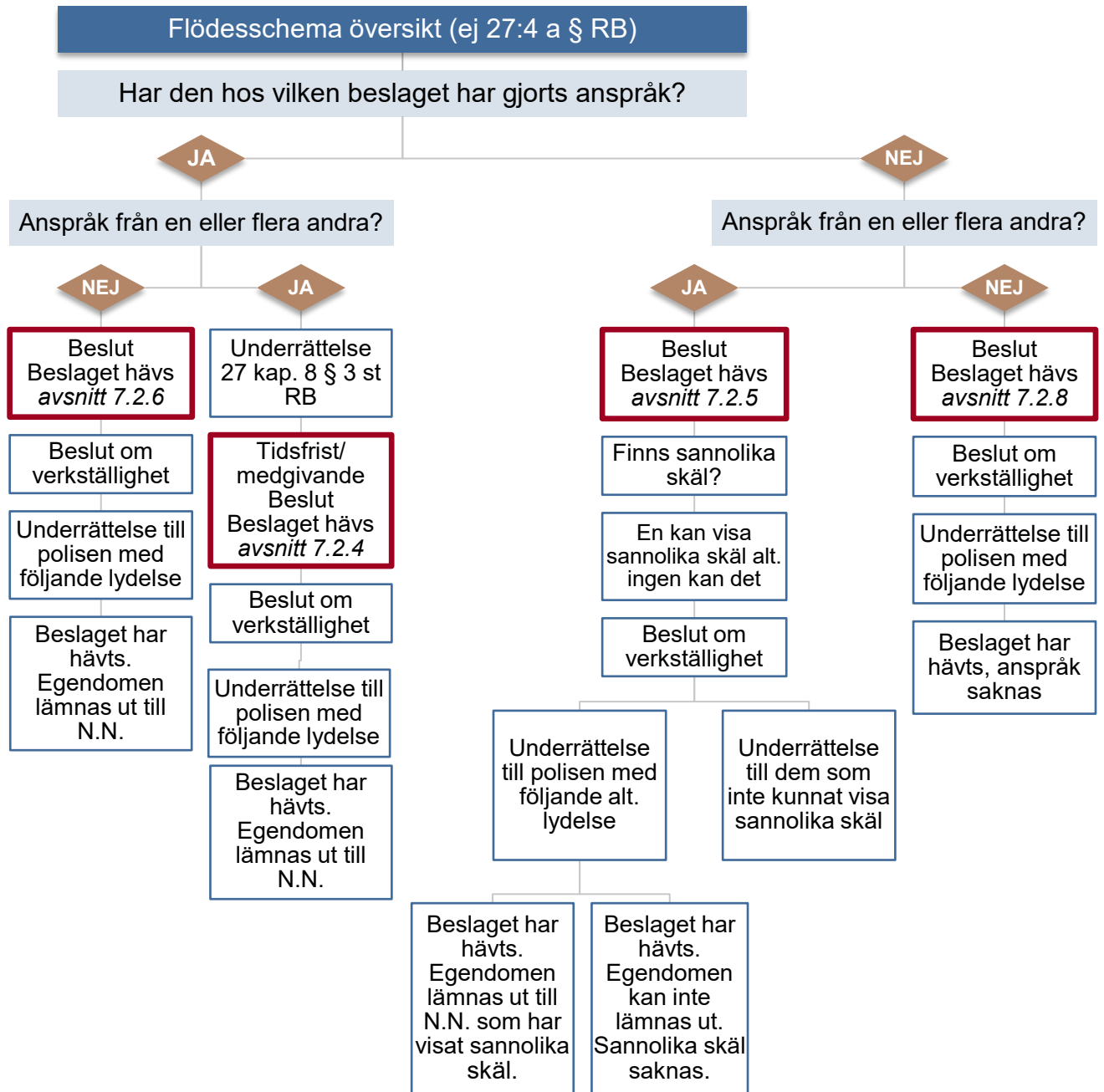
7.2 Beslag som hävs av åklagare under förundersökning eller vid åtals väckande för att lämnas ut till någon

7.2.1 Hävande av beslag (inte förtida utlämnande)

Nedan genomgås de vanligaste situationerna när åklagaren häver ett beslag med flödesscheman, såväl samlat som ett och ett. Flödesschemat bör läsas ihop med respektive textavsnitt beroende på vilken situation det handlar om med olika anspråkstagare.

Förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken behandlas i avsnitten 7.2.10–11 nedan.

7.2.2 Flödesschema generellt vid hävande av beslag (inte förtida utlämnande)

7.2.3 Allmänt om att häva beslag med flera anspråkstagare

Beslag som ska hävas under pågående förundersökning, eller när en förundersökning läggs ner, har ofta flera anspråkstagare. Anspråkstagare kan vara såväl den som beslaget tagits från som andra parter eller hörda i förundersökningen. Dessa situationer regleras i 27 kap. 8 § tredje stycket och 27 kap. 8 a – 8 b §§ rättegångsbalken.

Ett specialfall för förtida utlämnande till målsäganden regleras i 27 kap. 4 a § rättegångsbalken, se avsnitt 7.2.10.

Regleringen när det i andra fall finns flera anspråkstagare sammanfattas nedan samt i översiktligt flödesschema 7.2.2.

1. Huvudregeln är att beslaget ska återställas genom att hävas till den som det tagits från. I detta fall sker ingen bedömning av sannolika skäl i förhållande till andra anspråkstagare. Målsägande eller andra anspråkstagare ska underrättas om att beslaget har hävts och till vem. Som utgångspunkt ska en **treveckorsfrist** gälla innan beslaget lämnas ut.

2. a) Finns det **endast andra anspråkstagare** än den som beslaget tagits från, ska beslaget lämnas ut till den som visat **sannolika skäl**. Resterande anspråkstagare ska underrättas. Som utgångspunkt ska en **treveckorsfrist** gälla innan beslaget lämnas ut.

2. b) Om ingen av dessa andra anspråkstagare visat sannolika skäl, ska beslaget **hävas utan anvisning**, det vill säga inte lämnas ut.

7.2.4 Flera anspråkstagare, inklusive den som beslaget har tagits från

Om åklagaren häver beslaget och flera anspråk finns, måste beslaget återgå till den som det har tagits från (om det inte är fråga om ett förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a §). Den omständigheten att någon annan kan ha visat sannolika skäl för sin rätt till egendomen är alltså bara aktuell när den som beslaget har tagits från **inte** samtidigt gör anspråk på egendomen.

För att åklagaren ska kunna ge anvisning att lämna ut beslag till "den det tagits från", krävs att utredningen ger ett klart besked om hos vem beslaget har gjorts.

Den eller de övriga som har gjort anspråk på egendomen ska underrättas för att ges möjlighet att väcka talan civilrättsligt. Som huvudregel ska en tidsfrist på tre veckor löpa (27 kap. 8 § tredje stycket rättegångsbalken). Vid medgivande kan beslaget hävas tidigare.

7.2.5 Flera anspråkstagare, utom den som beslaget har tagits från

Någon har visat sannolika skäl: I denna situation ska ett hävt beslag lämnas ut till den som visat sannolika skäl för sin rätt till egendomen.

Övriga ska underrättas och ges tillfälle att agera civilrättsligt inom en treveckorsfrist. Vid medgivande kan beslaget lämnas ut direkt.

Innebörden av sannolika skäl är i normalfallet att det räcker om den som framställer anspråk närmare kan beskriva föremålet, t.ex. genom särskilda kännetecken eller lämna uppgift om hur och när föremålet har förvärvats och var och när det senast var i hens besittning. En samlad bedömning får göras av vad som framkommit.

Ingen har visat sannolika skäl: I denna situation ska beslaget hävas men egendomen inte lämnas ut. Den fortsatta hanteringen av beslaget övergår då till polisen.

De som har framställt anspråk ska underrättas om att egendomen inte lämnas ut, men någon treveckorsfrist löper inte i detta fall. Det kan till exempel gälla egendom som anträffats i en bostad som flera personer har tillgång till och där äganderätten inte kan klarläggas tillräckligt.

Det krävs inte några mer ingående undersökningar för att åklagaren ska kunna fatta beslut att inte lämna ut egendomen vid tvekan om sannolika skäl. Ett beslut att inte lämna ut egendomen kan omprövas om det framkommer nya omständigheter. Det kan också begäras överprövat.

Polisens hantering enligt förfarandelagen

Polisens handläggning gällande egendom som inte lämnas ut sker enligt lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegoods m.m. (nedan förfarandelagen). Det innebär att polisen ska ha kvar egendomen under viss tid och, om egendomens värde bedöms överstiga en fjärdedel av basbeloppet⁶⁷, ska åtgärder vidtas för att försöka finna anspråkstagare (2 b § förfarandelagen).

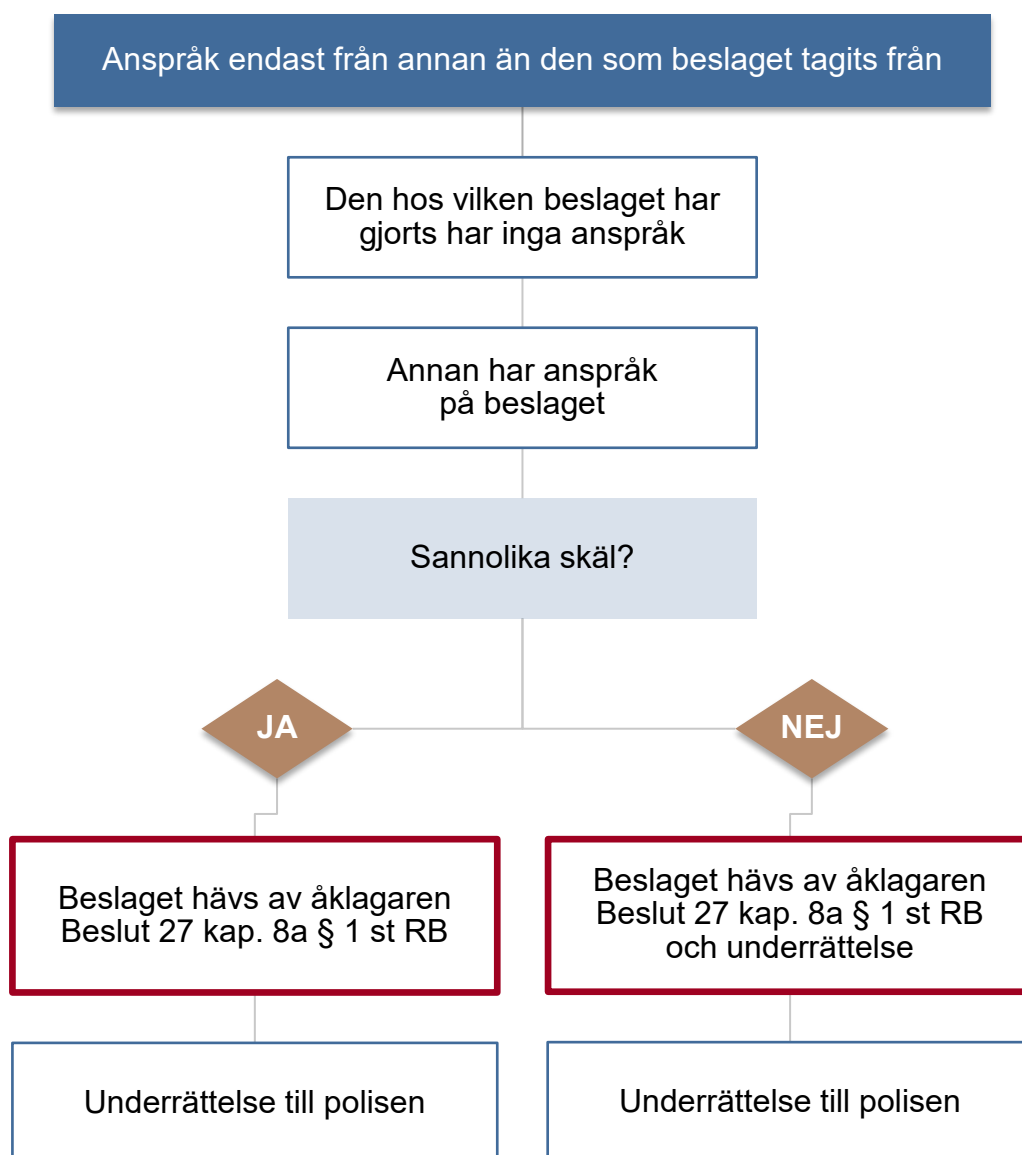
Finns det anspråkstagare sedan tidigare kan denne/dessa på nytt begära att egendomen ska lämnas ut under polisens hantering. Ett avslagsbeslut kan då överklagas till förvaltningsdomstol. Lämnas egendomen trots det inte ut, avslutas polisens handläggning med att egendomen säljs eller förstörs.

7.2.6 Hävande av beslag med endast en anspråkstagare

- Är den som beslaget har tagits från den enda anspråkstagaren, ska beslaget hävas direkt till denne.
- Är någon annan den enda anspråkstagaren, ska beslaget hävas till denne om hen har visat sannolika skäl. I övriga fall ska egendomen inte lämnas ut.
- Inga underrättelser aktualiseras i någon av ovanstående situationer.

⁶⁷ Det prisbasbelopp enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken som gällde då beslaget gjordes.

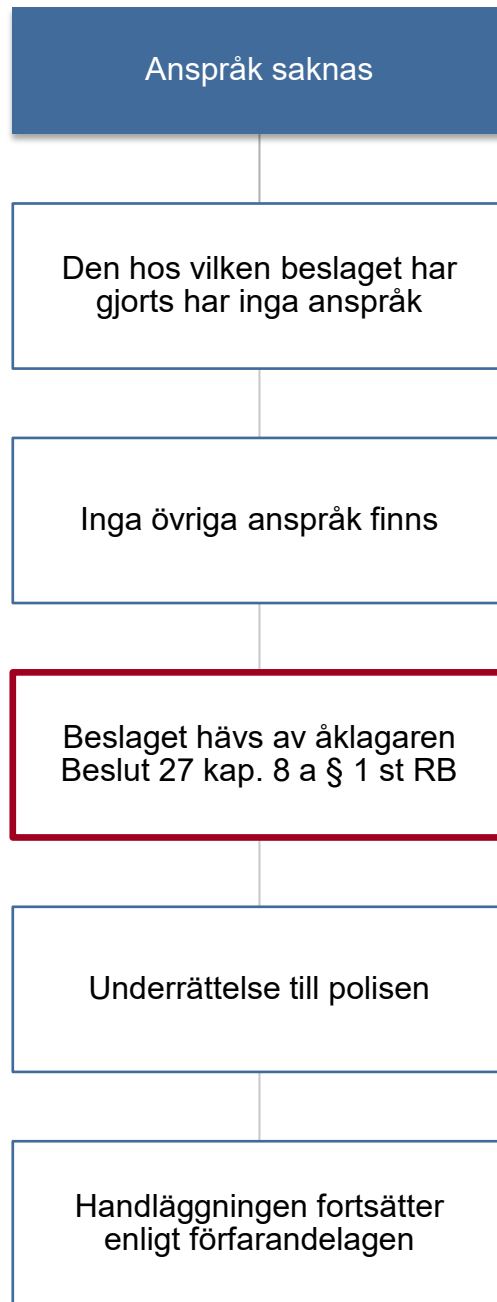
7.2.7 Flödesschema endast en anspråkstagare (utomstående)

7.2.8 Hävande av beslag utan anspråkstagare

Finns ingen anspråkstagare, hävs beslaget med angivande att anspråk saknas. Polisens handläggning gällande egendom som inte lämnas ut sker enligt lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m. Se sammanfattning under 7.2.5.

7.2.9 Flödesschema ingen anspråkstagare

7.2.10 Förtida utlämnande, 27 kap. 4 a § rättegångsbalken

Bestämmelsen i 27 kap. 4 a § rättegångsbalken syftar till att i särskilda situationer kunna häva ett beslag för att lämnas ut till målsägande, eller den som trätt i målsägandens ställe (oftast försäkringsbolag), innan åtal väckts eller förundersökningen avslutas. Förfarandet benämns som ett förtida utlämnande. Det kan ske oavsett om beslaget har tagits från misstänkt eller annan.

Tillämpningen av förtida utlämnande enligt denna bestämmelse är restriktivt framför allt på grund av uppenbarhetsrekvisitet, se nedan.

I allt väsentligt tillämpas bestämmelsen för egendom som inte kan vara föremål för godtrosvärk.

Ett åklagarbeslut som inte fastställs av domstolen kan vålla målsäganden ekonomisk skada på grund av att denne får svara för motpartens rättegångskostnader.

Förväntas åtal väckas är det många gånger att föredra att hantera beslagsfrågan genom ett yrkande om bättre rätt, se avsnitt 7.3.1.

Grundförutsättningarna för ett förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § är:

- Målsäganden eller den som trätt i målsägandens ställe måste ha framställt anspråk på beslaget.
- Den från vilken beslaget har tagits har underrättats enligt 27 kap. 11 a § rättegångsbalken om att det kan komma att fattas ett beslut enligt 27 kap. 4 a §.
- Åtal har inte väckts.
- Egendomen är inte ett bevis- eller förverkandebeslag (behöver inte vara i beslag på grund av att egendomen skäligen antas ha betydelse för utredningen om brott eller vara på grund av brott förverkat).
- Det är uppenbart att målsäganden har bättre rätt till egendomen än den hos vilken beslaget har gjorts.

Har ett beslut enligt 27 kap 4 a § meddelats, ska den som beslaget tagits från underrättas om beslutet. Särskild mall för detta finns i Cåbra. Enligt huvudregeln får beslaget inte lämnas ut förrän tre veckor efter underrättelsen. Beslaget får dock lämnas ut direkt om den som beslaget tagits från medger det. (27 kap 8 § 2 st. rättegångsbalken).

Treveckorsfristen är till för att möjliggöra att den som drabbats av beslaget ska kunna begära rättens prövning. Mer om detta se avsnitt 5.4.2.

Underrättelse enligt 27 kap. 11 a § rättegångsbalken

Den som beslaget har tagits hos ska underrättas om att egendomen kan komma att lämnas ut till annan och att detta kan komma att ske innan ett avgörande i brottmålet.

Det finns inget formkrav på underrättelsen och polisen bör regelmässigt lämna sådan underrättelse vid misstanke om bland annat stöld och häleri. Underrättelse behövs dock inte om det är uppenbart att något förtida utlämnande inte kommer att ske, t.ex. vid beslag av narkotika.

Uppenbarhetsrequisitet

I kravet på uppenbart ligger att det måste finnas mycket starka skäl för att målsäganden har bättre rätt till egendomen. Enligt förarbetena avses till uppenbara fall räknas sådana där det är fullständigt klarlagt att egendomen har tagits olovligen från målsäganden, t.ex. genom att den misstänkte har erkänt brottet, eller fall där hen godtar att egendomen lämnas tillbaka och har av sagt sig alla anspråk på egendomen.

Vanligtvis är prövningen aktuell vid egendom som inte kan godtrosförvärfas (stöldgods etc).

- Själva omständigheten att det är fråga om stöldgods eller motsvarande ska hålla för en prövning med höga beviskrav.
- Dessutom får sexmånadersfristen enligt godtrosförvärfslagen inte ha försuttits.
- Slutligen får det inte finnas retentionsrätt för till exempel kostnader som innehavaren haft i anledning av reparation eller förbättring av det beslagtagna.

NJA 2008 s. 282. Högsta domstolen har prövat frågan om det var uppenbart att målsäganden hade bättre rätt till en båt som hade stöldanmälts. Förvärvarna av båten hade invänt att det var möjligt att den som sålt båten till dem i sin tur hade köpt den av målsäganden, alltså ett ifrågasättande av det olovliga tagandet. Domstolen uttalade att så länge det inte är helt klart att det har förekommit ett olovligt tagande så kan det inte anses uppenbart att målsäganden har bättre rätt till egendomen i den mening som avses i 4a §.

I det aktuella fallet uttalade domstolen att trots att förvärvarna inte hade åberopat något stöd för sin invändning och trots att målsägandens stöldanmälan framstod som trovärdig, har invändningen som lämnats outredd av polisen medfört att uppenbarhetsrequisitet inte är uppfyllt. Högsta domstolen upphävde därför åklagarens beslut om förtida utlämnande dels eftersom det inte var uppenbart att det varit ett olovligt tagande och dels eftersom det inte var uppenbart att förvärvarna saknade retentionsrätt i båten för nedlagda kostnader som målsäganden nekat att kompensera.

NJA 2008 s. 436. Målet gällde i grunden frågan om stulna smycken som pantsatts efter stölden. Åklagaren beslutade om utlämnande enligt 27 kap. 4a§. Hovrätten bedömde att målsägandena hade försuttit sexmånadersfristen enligt 3 § godtrosförvärfslagen och att det därför inte var uppenbart att de hade bättre rätt än pantbanken till smyckena. Högsta domstolen prövade endast fördelningen av rättegångskostnaderna.

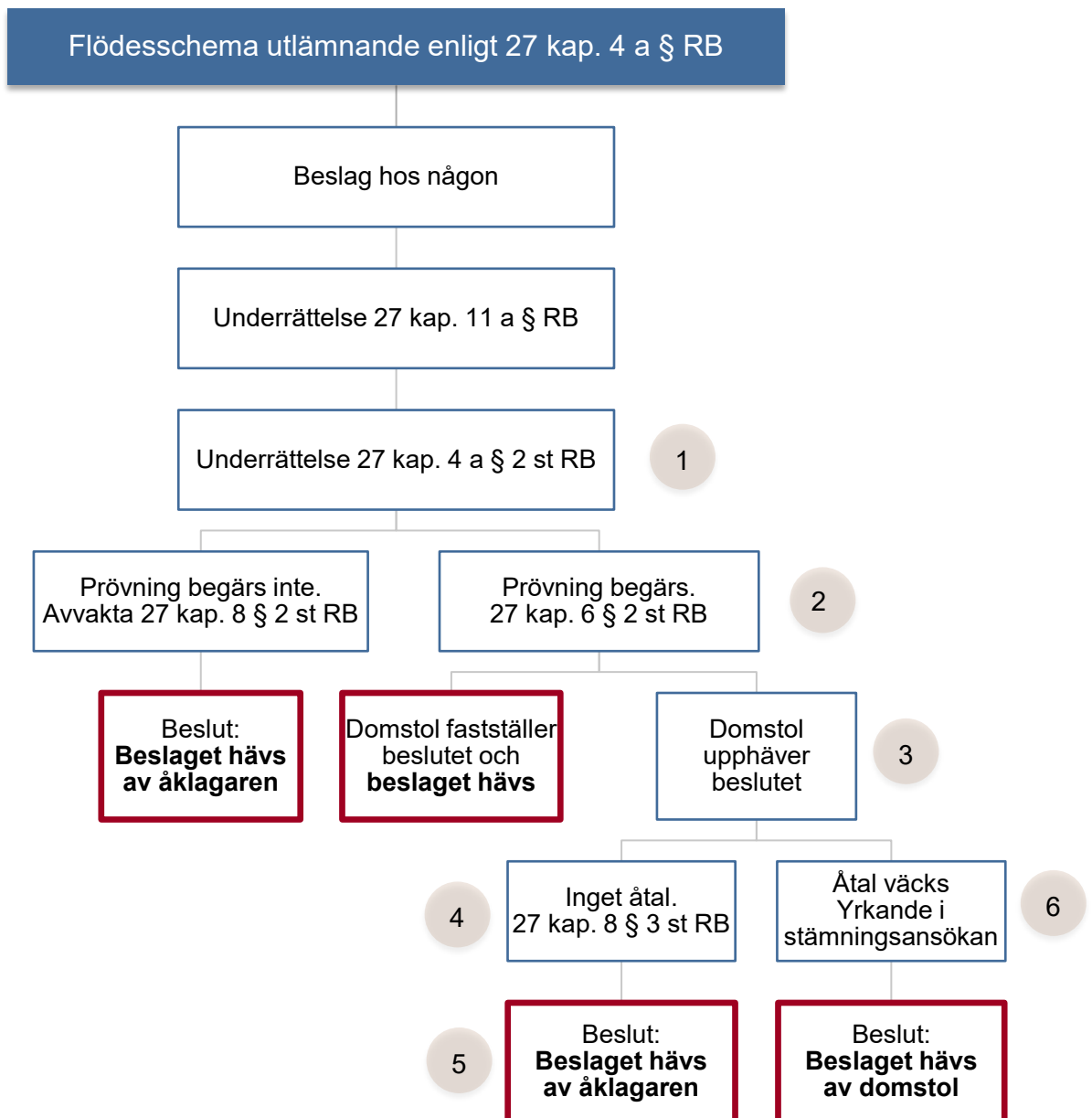
Underrättelse om beslut enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken

Vid beslut om förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § ska en underrättelse genast skickas till den hos vilken beslaget gjordes. Underrättelseskyldigheten är uppfylld när beslutet skickats till dennes senast kända adress.

Någon delgivning behöver inte ske men om det visar sig att personen har bytt adress ska en ny underrättelse skickas dit. Tidsfristen på tre veckor behöver dock inte flyttas fram.⁶⁸

⁶⁸ Prop 2002/03:17 s. 42

7.2.11 Flödesschema gällande utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken

- 1) Åklagaren fattar beslut om att egendomen ska lämnas ut till målsägande.
 - Sänd en underrättelse till den hos vilken beslaget gjordes. Invänta medgivande till att beslaget hävs eller vänta tre veckor.

Om tingsrättens prövning begärs

- 2) Den som drabbas av beslaget kan begära att tingsrätten prövar åklagarens beslut om att egendomen ska lämnas ut, 27 kap. 6 § andra stycket RB.
 - Fastställer tingsrätten åklagarens beslut häver rätten beslaget till målsäganden eller den som trätt i målsägandens ställe, 27 kap. 8 § fjärde stycket RB.
 - Åklagaren behöver i denna situation inte vidta någon ytterligare åtgärd. Se avsnitt 5.4.2.
- 3) Upphäver tingsrätten åklagarens beslut, fortsätter åklagaren handläggningen som om något beslut om förtida utlämnande inte hade fattats.
- 4) Väcks inte åtal, ska beslaget hävas enligt bestämmelserna i 27 kap. 8 § tredje stycket RB.
 - Den som har anspråk på egendomen ska underrättas.
 - Invänta medgivande om att beslaget kan hävas eller vänta tre veckor.
- 5) Beslaget hävs.
 - Åklagaren är inte skyldig att kontrollera om domstolen har meddelat ett kvarstadsbeslut.
 - Åklagaren ska om möjligt fatta ett beslut om verkställighet där det framgår vad som ska ske med egendomen. Domstolens beslut om kvarstad rörande bättre rätt till egendomen har rättsverkningar för den som har vetskap om beslutet. I underrättelsen till den som har framställt anspråk lämnas därför en upplysning. Av den framgår bland annat att om domstolen har meddelat ett kvarstadsbeslut inom treveckorsfristen ska kontakt tas med polisen för att förhindra att egendomen lämnas ut.
 - Underrätta polisen om att beslaget har hävts och att egendomen ska lämnas ut till den hos vilken beslaget har gjorts, 27 kap. 8 a § första stycket RB.
 - Namnge den som egendomen ska lämnas ut till.
 - Har endast talan om bättre rätt väckts, hindrar det inte att egendomen lämnas ut till den hos vilket beslaget har gjorts. Får åklagaren kännedom om att kvarstad har meddelats, ska åklagaren häva beslaget och underrätta polisen om att egendomen är belagd med kvarstad.
- 6) Väcks åtal kan åklagaren i stämningsansökan framställa ett yrkande om bättre rätt.
 - Beslaget hävs av domstolen.

7.3 Avslutande av beslag genom att yrkande framställs i samband med åtal

7.3.1 Yrkanden om bättre rätt, förverkande, förvarstagande enligt stöldgodslagen m.m.

Yrkande om bättre rätt

Har det inte skett något förtida utlämnande enligt 27 kap 4 a §, t.ex. för att uppenbarhetsrequisitet inte är uppfyllt, har åklagaren ofta att hantera ett beslag med flera anspråkstagare genom ett yrkande om bättre rätt till egendomen när åtal väcks för brottet.

Yrkanden om bättre rätt är en fastställsetalan och hör till de enskilda anspråk som regleras i 22 kap. rättegångsbalken. Detta innebär att åklagaren har en **skyldighet** att företräda målsäganden när det enskilda anspråket grundas på det åtalade brottet, 22 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken.

Om andra grunder än brottet åberopas till stöd för det enskilda anspråket är åklagaren **behörig** men **inte skyldig** att föra målsägandens talan. Gärningsbeskrivningen är utgångspunkt vid bedömningen av om åklagaren ska föra talan om ett enskilt anspråk som grundas på andra omständigheter än brottet.

Åklagaren bör fortlöpande ta ställning till om det finns anledning att åberopa andra grunder än brottet till stöd för det enskilda anspråket.

Ett yrkande om bättre rätt grundas vanligtvis i första hand på brottet som sådant t.ex. att den tilltalade påstås ha stulit egendomen.

Som alternativa grunder kan även göras gällande 2 § och 3 § godtrosförvärvslagen beroende på omständigheterna och brottet. Situationen kan vara sådan att åtalet ogillas på någon grund, men att den tilltalade likväl inte lyckas bevisa att hen har varit i god tro vid förvärvet och att målsäganden därför tillerkänns bättre rätt. Att åklagaren får lägga fram sådana alternativa grunder i anledning av brottet framgår bland annat av NJA 1994 s. 306.⁶⁹

Åklagarens behörighet och skyldighet att föra målsägandens talan gäller också i hovrätten. Behörigheten är dock beroende av att också ansvarsdelen är föremål för prövning i hovrätten. Om domen överklagas i ansvarsdelen är åklagaren behörig att överklaga även i frågan om bättre rätt och föra målsägandens

⁶⁹ Åtal väcktes för häleriförseelse avseende en stulen motorbåt som enligt stämningsansökan förvärvats för 90 000 kronor och som var värd 200 000 kronor. Åklagaren yrkade att målsäganden hade bättre rätt till båten i första hand på grund av brottet och i andra hand med stöd av bestämmelsen i 3 § dåvarande godtrosförvärvslagen (motsvarar nuvarande 2 § godtrosförvärvslagen). Högsta domstolen påpekade bland annat konsekvenserna av rättskraftsregeln i 17 kap. 11 § rättegångsbalken och bedömde att åklagaren, när enskilt anspråk kan grundas på brottet, får anses behörig att föra i princip varje talan mot den tilltalade i *anledning av* brottet.

talans utan att inhämta fullmakt. Om domen endast överklagas i frågan om bättre rätt måste målsäganden föra sin talan på egen hand.

Ytterligare information om processuella frågor gällande enskilt anspråk, se RättsPM 2018:2 "Skadestånd – om åklagarens uppgift att föra målsägandens talan".

Yrkande om förvarstagande enligt stöldgodslagen

Misstänkt stöldgods som har tagits i beslag går ibland inte att härleda till någon legal anspråkstagare under utredningen.

Om egendomen inte hävs åter till den som den togs från, får den hanteras genom yrkande enligt lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. (nedan stöldgodslagen) när omständigheterna tyder på att det är fråga om stöldgods.

Yrkandet går ut på att egendomen ska tas i förvar enligt 1 § stöldgodslagen. Om yrkandet bifalls hanteras egendomen därefter av polisen enligt bestämmelserna i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m.

Förutsättningarna för att ta egendom i förvar enligt stöldgodslagen (1 §) är att egendomen

- har frånhänts annan genom brott och anträffas hos någon som uppenbart saknar rätt till egendomen eller
- har anträffats utan att vara i någons besittning, om varken ägaren eller någon annan som har rätt till egendomen är känd eller
- egendom som har förvärvats eller tagits emot under förhållanden som anges i 9 kap. 6 § andra stycket eller 7 § andra stycket 1 brottsbalken eller
- egendom som har varit föremål för brott som avses i 7 § eller, när det gäller näringspenningtvätt, 8 § lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott.

Ett yrkande om förvarstagande enligt stöldgodslagen kan framställas i samband med åtal för brott, men också som en särskild talan (4 §). Åklagaren kan i vissa fall själv besluta om förvarstagandet, 2 § tredje stycket. Det förutsätter att den som beslaget skett från inte gör anspråk på egendomen.

Yrkanden om förverkande

Förverkandeyrkanden är vanligt förekommande och kan grundas på såväl specialstraffrättsliga bestämmelser som 36 kap. 2-3 §§ brottsbalken.

Förverkandeyrkande kan framställas

- i samband med åtal för brott mot viss misstänkt

- genom särskild talan om förverkande
- åklagaren beslutar under vissa förutsättningar själv om förverkande enligt lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.

För andra situationer än förverkandeyrkande i samband med åtal, se avsnitt 7.4.

Särskilt om utomstående anspråkstagare/bulvaner

Vid förverkandeyrkande kan det inträffa att den som förverkandeyrkandet riktas mot framstår som den verkliga ägaren till viss egendom, samtidigt som en annan person gör anspråk eller står som registrerad ägare till exempel till en bil.⁷⁰

Har utredningen om beslaget mynnat ut i bedömningen att det handlar om ett bulvanförhållande, får förverkandeyrkandet i första hand riktas mot den som påstås vara den faktiske ägaren. Om någon annan gör anspråk på den beslagtagna egendomen ska denne dock läggas in i ärendet för att ges möjlighet att framställa sina anspråk vid domstolen. I Cåbra finns möjlighet att lägga in talan mot annan än tilltalad för dessa fall.

Yrkande som i övrigt berör tredje man (pantbank)

När en misstänkt har pantsatt stöldgods kan åklagaren komma att ha pantbanken som motpart i ett yrkande om bättre rätt.

Har det gjorts beslag av misstänkt stöldgods hos pantbanken, och åtal väcks mot den som pantsatt egendomen, gör pantbanken ibland anspråk på egendomen samtidigt som åklagaren företräder målsäganden med ett yrkande om bättre rätt. Att åklagaren i den situationen har rätt att föra talan mot annan än den tilltalade framgår bland annat av NJA 2008 s. 436.

NJA 2008 s. 436: På grund av det anförda får åklagaren anses behörig att i samband med åtalet utföra målsägandens talan **även om** denna riktar sig mot annan än den tilltalade, låt vara att han är skyldig att göra detta bara om det kan ske utan väsentlig olägenhet och målsägandens anspråk inte är uppenbart obefogat.

Har åklagaren reglerat ett beslag från pantbanken genom förtida utlämnande till målsäganden, bör åklagaren i samband med åtalet kunna föra talan om enskilt anspråk (skadestånd) för den som tagit emot panten.

⁷⁰ Frågeställningar om bulvanägda fordon samt hantering av anspråk från annan än den tilltalade utvecklas i separat rättslig vägledning beträffande förverkande av fordon enligt 7 § trafikbrottslagen.

7.3.2 Särskilt om hanteringen när åtalet ogillas

Ett ogillat åtal innebär oftast att beslaget eller beslagen hävs. Undantag gäller för bevisbeslag där beslagen ska bestå till dess att domen har vunnit laga kraft, om det inte finns särskilda skäl mot det (27 kap. 8 § femte stycket rättegångsbalken).

Har beslag hävts till följd av att åtalet ogillats, kan åklagaren inte utan nytillkomna omständigheter ta egendomen i beslag igen. Det kan inte heller avvaktas med att lämna ut beslaget enbart på grund av att exempelvis ett ogillat förverkandeyrkande har överklagats.

Är åklagaren angelägen om att egendomen ska finnas kvar i beslag och att yrkandet angående beslaget ska prövas på nytt mot den tilltalade, är alternativet att överklaga och framställa ett interimistiskt yrkande till hovrätten om att egendomen ska ta i beslag. Ett interimistiskt beslut från domstolen kan då förhindra att egendomen lämnas ut.

JO 2007/08 s. 64 (dnr 756-2005). Tingsrätten ogillade ett åtal angående försök till mord. I domen ogillades även åklagarens yrkande om förverkande av en signalpistol och förordnades att beslaget skulle hävas. Åklagaren överklagade domen och yrkade på nytt att signalpistolen skulle förverkas. Förverkandeyrkandet framställdes dock inte interimistiskt.

Först vid huvudförhandlingen i hovrätten begärde åklagaren att signalpistolen skulle tas i beslag på nytt. Pistolen hade då inte lämnats ut trots begäran från den misstänkte efter tingsrättens dom. Hovrätten beslutade om beslag och förverkade pistolen i samband med dom.

JO uttalade bland annat att en polismyndighet inte har någon befogenhet att göra någon slags överprövning av en domstols beslut att häva ett beslag men att överklagandet var skrivet så att polisen kunde ha uppfattat att beslaget alltså gällde. Åklagaren ansågs inte ha hanterat beslagsfrågan med tillräcklig omsorg och noggrannhet.

Situationen att beslaget hävs vid en ogillande dom är särpräglad när det är fråga om egendom som inte får innehas utan alldeles särskilda skäl, vanligen narkotika eller vapen. I sådana fall är det så gott som uteslutande så att den misstänkte inte gör anspråk på egendomen. Grunden för att åtalet ogillas är vanligen att det inte gått att bevisa att egendomen har tillhört eller hanterats av den misstänkte. För dessa situationer kan det vara så att bedömningen i skuldfrågan accepteras och att något överklagande därför inte blir aktuellt.

Ett ytterligare sätt att förmå domstolen att pröva ett förverkandeyrkande oavsett utgången är att i första hand rikta yrkandet mot den tilltalade och i andra hand mot okänd.

Ytterligare om beslag och förverkande av narkotika i samband med frikännande dom, se avsnitt 6.6.2.

7.3.3 Särskilt om hanteringen när åtalet läggs ner (bristande bevisning, preskription etc.)

Om ett yrkande om bättre rätt till viss beslagtagna egendom kvarstår när åtalet läggs ner, kan åklagaren inte föra målsägandens talan fortsättningsvis.

Detta eftersom talan om enskilt anspråk med anledning av brott får föras i samband med åtalet och då åklagaren som huvudregel är skyldig att förbereda och utföra målsägandens talan om brottet hör under allmänt åtal (22 kap. 1-2 §§ rättegångsbalken).⁷¹

Läggs åtalet ner, kan målsäganden yrka att tingsrätten ska besluta att ett kvarstående enskilt anspråk om bättre rätt ska handläggas som tvistemål (22 kap. 6 § rättegångsbalken).

Kvarstår yrkanden om förverkande när åtalet läggs ner, har rätten kvar att pröva sådana yrkanden genom särskilt beslut. Förverkandeyrkandet bör kvarstå om det ännu finns förutsättningar för ett särskilt förverkande utan att det kopplas till en fällande dom i brottmålet.

7.3.4 Särskilt om domens rättskraft för ej hanterade beslag

Har en dom vunnit laga kraft och finns det beslag som omfattas av åtalet men som av någon anledning inte har hanterats, är huvudregeln att beslagen förfaller. Det vill säga beslaget ska återställas till den som det tagits från.

Om det beror på ett förbiseende att ett yrkande om beslag inte har hanterats i domslutet, finns möjlighet för rätten att göra en komplettering under de förutsättningar som anges i 17 kap. 15 § rättegångsbalken. Bland annat får det inte ha gått mer än sex månader för att en komplettering av domslutet ska kunna ske.

JO har ansett att beslag som inte berörs i domen ska anses som hävda genom domen och att egendomen omedelbart ska återlämnas till den person som den togs från.⁷²

Domens rättskraft omfattar som huvudregel också beslagen på ett sådant sätt att det inte går att komma igen med ett separat yrkande om förverkande, om yrkandet kunde ha prövats i det ursprungliga målet.

NJA 1990 s. 401. En personbil togs i beslag i samband med en olovlig körning. Den tilltalade dömdes för olovlig körning och domen vann laga kraft. Åklagaren väckte senare talan om förverkande av personbilen med stöd av 7 § trafikbrottslagen. Högsta domstolen fann att domens rättskraft omfattade frågan om förverkande. Skälen var att ett förverkande med ett straffliknande syfte kan påverka den sammanvägda effekten när påföljden bestäms.

⁷¹ Det följer även av 12 kap. 3 § rättegångsbalken att åklagaren inte utan särskilt tillstånd får vara ombud.

⁷² JO 2006/07 s. 47, dnr 2842-2003.

NJA 1991 s. 273. Åklagaren hade i samband med åtal för olaga vapeninnehav yrkat förverkande av ett halvautomatiskt salongsgevär. Tingsrätten meddelade dom utan att besluta om förverkandeyrkandet. Hovrätten fastställde tingsrättens dom utan att yrkandet åtgärdades där. Åklagaren väckte senare separat talan om förverkande av vapnet. Högsta domstolen konstaterade med hänvisning till NJA 1990 s. 401 att förverkandetalan inte kunde prövas. Ett förverkande enligt vapenlagen bedömdes inte som en så speciell situation att det fanns anledning att frångå huvudregeln om domens rättskraft.

7.4 Avslutande av beslag genom förverkande (utan åtal)

Om något åtal inte väcks på grund av åtalsunderlåtelse, förundersökningsbegränsning eller annan situation kan det likväl finnas skäl att förverka beslagtagna egendom såsom narkotika, knivar som varit föremål för misstanke om brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål med mera.

Hanteringen regleras

- för narkotika i 7 § narkotikastrafflagen med hänvisning till lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker och
- för barnpornografi enligt lagen (1994:1478) om förverkande av barnpornografi
- i övriga fall genom lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m (1986 års förverkandelag).

7.4.1 Förverkande enligt narkotikastrafflagen

Beslut om förverkande av narkotika enligt 7 § narkotikastrafflagen har inte något krav på delgivning. Det är tillräckligt med underrättelse genom lösbrev till senast kända adress. Se ytterligare om förverkande respektive förstörande av narkotika i avsnitt 6.6.

7.4.2 Förverkande enligt 1986 års förverkandelag inklusive omedelbart förverkande/direktförverkande

Prövningen av förverkandetalan kan ske på olika nivåer: genom en särskild talan hos domstol på yrkande av åklagaren (2 §), genom särskilt beslut av åklagaren (3 § 1-3 st.) eller i vissa fall av polis (3 § 4 st.).

Ett förverkandeyrkande som beslutas av polis eller åklagare kan i dessa fall sägas både inleda och avsluta ett straffrättsligt förfarande som normalt skulle

ha ägt rum i domstol. Det har därför i lagstiftningen förutsatts att förverkandebeslutet ska delges.⁷³

Åklagarens behörighet att besluta om förverkande enligt 1986 års förverkandelag begränsas av 3 § 1 st. ”om värdet av det som ska förverkas uppgår till betydande belopp eller om det finns andra särskilda skäl”. I de fallen ska frågan om förverkande prövas av rätten.

Polisens behörighet att besluta om förverkande enligt 1986 års förverkandelag begränsas av 3 § 4 st., varav det framgår att värdet får vara högst en tiondel av gällande prisbasbelopp och det ska dessutom vara uppenbart att förutsättningarna för förverkande är uppfyllda.⁷⁴

Missnöjesanmälan kan göras mot såväl polisens som åklagarens beslut. Missnöjesanmälan leder till att åklagaren antingen ska häva beslaget eller inom en månad väcka talan om förverkande vid domstol. Om åklagaren anser att det inte funnits förutsättningar för polisen att besluta om förverkande, ska beslaget hävas oavsett om det framgår att det redan har förstörts.

Delgivningen av förverkandebeslutet regleras i 4 §. Huvudregeln är att delgivning ska ske genom att mottagandet bekräftas, genom mottagningsbevis på post eller muntligt.

Kungörelsedelgivning enligt 48 § delgivningslagen får dock användas antingen om den från vilken förverkande sker är okänd, eller om personen saknar känd hemvist och det inte går att klarlägga var hen uppehåller sig.

Är det dessutom så att egendomen saknar saluvärde eller saluvärdet uppskattas till mindre än en tiondel av prisbasbeloppet, är det tillräckligt att anslå beslutet i myndighetens lokaler. Förutsättningarna för kungörelsedelgivning måste dock alltså vara uppfyllda för att frångå det normala delgivningsförfarandet (4 §).

7.5 Beslag med status ”förstört”

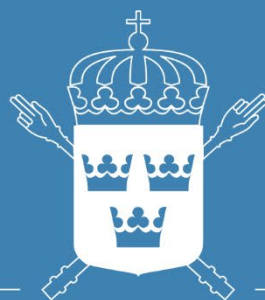
För vissa specifika typer av beslag finns laglig möjlighet att förstöra egendomen i förtid. De bestämmelser som har praktisk relevans finns i lagen (1958:205) om förverkande av alkohol m.m. samt i narkotikastrafflagen (1968:64) som hänvisar till lagen om förverkande av alkohol. Se avsnitt 6.6.1 om förutsättningarna för ett förstörande av narkotikabeslag innan förverkandebeslut.

Om det i ett beslagsprotokoll anges ”förstört” för någon annan typ beslag än alkohol och narkotika behöver det utredas vad anteckningen grundar sig på.

⁷³ Prop. 1986/87:6 s. 26 f

⁷⁴ Se även Polismyndighetens föreskrifter om förverkande när frågan inte rör någon som är tilltalad för brott, PMFS 2017:6, FAP 103-1 och initiativärende från JK angående Polismyndighetens rutiner vid omedelbart förverkande, Dnr 6740-16-22, beslutsdatum 13 november 2017.

Har förstörelsen föregåtts av ett lagligen grundat förverkandebeslut som har fattats i behörig ordning, så är beslaget hanterat och ska inte åtgärdas ytterligare. I övriga fall, vilket torde vara det mest vanliga, måste dock beslaget prövas och hanteras som om egendomen funnits kvar i beslag.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN